

BEDEKT

Een antropologische
geschiedenis van
de cache-sexe

Philip E.V. Van Kerrebroeck

Sterck & De Vreese

LA PUDEUR SE CACHE DERRIÈRE NOTRE SEXE

Francis Picabia, Jésus-Christ Rastaquouère (1920)

Sterck & De Vreese

Opgedragen aan Albert Van Kerrebroeck (1915-1980),
historicus, leraar en (mijn) vader.

Sterck & De Vreese

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	10		
INLEIDING	12		
0.		4.	
CACHE-SEXE	16	De BILLEN BEDEKT	135
		Extra bedekking IV:	
1.		Een uitgebuit achterwerk	154
NAAKT of BLOOT?	24		
Extra bedekking I:		5.	
Prehistorisch bloot	50	De VULVA BEDEKT	158
		Extra bedekking V:	
2.		Middeleeuwse vulva's	196
ONBEDEKT, BEDEKT en ONTDEKT	54		
Extra bedekking II:		6.	
Oud-Grieks schaamhaar	88	De PENIS BEDEKT	200
		Extra bedekking VI:	
3.		De pseudo-cache-sexe	230
De SCHAAMSTREEK BEDEKT	92		
Extra bedekking III:		7.	
De cache-sexe van Jezus Christus	130	De CACHE-SEXE in KUNST	
		en MODE	234
		DANKWOORD	255
		BIBLIOGRAFIE	256

VOORWOORD

Onze geslachtsorganen en de manier waarop we ze bedekken (*cache-sexe*) zijn nog steeds controversiële en soms zelfs emotioneel geladen onderwerpen. Hoewel de taboes rond naaktheid en seksualiteit in de tweede helft van de twintigste eeuw grotendeels zijn verdwenen, blijven de genitaliën van de vrouw, en misschien nog wel meer die van de man, raadselachtige aspecten behouden en zijn deze zeker geen onderwerpen die in het dagelijkse leven vaak besproken worden. Zou dit een van de laatste onderdelen van het menselijk lichaam zijn die met enige aarzeling benaderd worden? In het verlengde van deze remmingen is ook de *cache-sexe* een onderwerp dat nog steeds met enige schroom wordt besproken.

In dit boek tracht ik een antwoord te bieden op de volgende vragen: Hoe kijken we naar onze (uitwendige) geslachtsorganen en die van andere mensen en hoe was dat in het verleden? Welke emoties roept het zien van blote medemensen bij ons op? Waarom voelen we de noodzaak onze geslachtsorganen te bedekken en hoe doen we dat?

Ik zal de verschillende vormen van *cache-sexe* bespreken, van het schaamlapje tot de tanga, maar ook de afwezigheid ervan in sommige samenlevingen. Het brede gamma aan *cache-sexe* zal aan bod komen, inclusief controversiële en subtiele exemplaren. Mijn doel is om je een brede kijk op het onderwerp te geven, met inbegrip van medische, geografische, historische en antropologische perspectieven. Ik ga dieper in op de betekenis van de verschillende vormen van *cache-sexe* en verwijst naar typische voorbeelden. Het dagelijks gebruik van de *cache-sexe* wordt geïllustreerd met unieke en soms niet eerder gepubliceerde documenten en zeldzame historische foto's. Ook de hedendaagse *cache-sexe* komt aan bod.

Katrien De Vreese van Sterck & De Vreese was de drijvende kracht achter dit boek. Haar energie en enthousiasme worden door mij zeer gewaardeerd. Johan Mattelaer, mijn dierbare collega en vriend, heeft mij tijdens deze reis op verschillende manieren geïnspireerd, gestimuleerd en gesteund. Katrien en Johan: dank jullie wel!

Veel dank ook aan Wonu Veys, die niet alleen bereid was een inleiding voor dit boek te schrijven, maar, ondanks haar drukke agenda, het manuscript kritisch heeft nagekeken.

◀ Kayapa tijdens een rituele dans, Mehinaku uit het dorp Utawana, Brazilië, 2015, foto Patrick Berben.

Ik hoop dat je evenveel plezier beleeft aan het lezen van dit boek als ik had bij het verzamelen van de informatie en de documentatie. En ... als je interesse voor de cache-sexe toegenomen is na het lezen en doorbladeren van dit boek, dan heb ik mijn doel bereikt!

Philip E.V. Van Kerrebroeck Antwerpen, Vlaanderen, België, maart 2023

INLEIDING

Het al dan niet bedekken van de genitaliën is in de loop der tijden niet alleen een belangrijk onderdeel geweest van de manier waarop we ons aan de buitenwereld tonen binnen een bepaalde cultuur, maar houdt ook verband met het geslacht waartoe we behoren. Genitale bedekking heeft tevens invloed gehad op de manier waarop we als mensen naar elkaar kijken en zelfs hoe we met elkaar omgaan.

Wat dragen mensen op een feest, bij een rituele viering, op het strand, bij een gebed of tijdens een familiereünie? Wat en hoeveel laten mensen van zichzelf zien aan de buitenwereld? Het al dan niet bedekken van de 'schaamstreek' heeft inderdaad niet alleen te maken met het geslacht of de culturele identiteit van het individu, maar moet ook gezien worden binnen een specifieke sociale, politieke en/of religieuze context.

Als conservator van een museumcollectie uit Oceanië zal ik twee objecten bespreken die een verband hebben met deze regio en die beide gebruikt worden als cache-sexe. Beide vormen van genitale bedekking zijn tevens verbonden met agressief kolonialisme en waren verantwoordelijk voor een andere visie op mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Afwijkende mannelijkheid

In de hooggelegen gebieden van westelijk Nieuw-Guinea, een regio die politiek gezien tot Indonesië behoort, dragen de mannen traditioneel een peniskoker die gemaakt wordt van een voor dit doel geteelde en gedroogde kalebas. De mensen in de Indonesische provincies Papoea en West-Papoea delen veel culturele aspecten met de Papoeabevolking die in het oostelijke deel van het eiland in de onafhankelijke natie Papoea-Nieuw-Guinea woont en de peniskoker maakt daar deel van uit. Hoewel het woord voor peniskoker, '*koteka*', van Ekari-oorsprong is – de mensen die in de buurt van de Paniai-meren in de centrale hooglanden van Nieuw-Guinea wonen (de naburige Dani-bevolking gebruikt bijvoorbeeld '*holim*') – is het woord in het hele hooglandgebied van Nieuw-Guinea ingeburgerd. (Howard 2000: 9) Jongens dragen een dergelijke penisbedekking vanaf de leeftijd van vier tot zes jaar, zonder dat zij een speciale ceremonie ondergaan. De *koteka* wordt rechttop gehouden met behulp van een touw of met een riem

die om het middel wordt vastgemaakt. De variatie in grootte en vorm van de peniskokers weerspiegelt een bepaald groepsverband, maar heeft ook te maken met de persoonlijke voorkeur van de eigenaar. Het dragen van een *koteka* heeft echter niets met seksualiteit of sociale rang te maken, in tegenstelling tot wat veel buitenstaanders nog steeds denken. De Nederlandse antropoloog Van Baal bijvoorbeeld projecteerde zijn Europese visie op het dragen van de peniskoker. Hij schrijft: 'Het is moeilijk te geloven dat dit een ander doel zou dienen dan het symboliseren van de opgerichte penis'. (Van Baal 1966: 157)

Vanaf ongeveer 1950 voerden missionarissen en Nederlandse koloniale bestuurders campagne voor de vervanging van de *koteka* door een korte broek. Deze campagne maakte deel uit van een bredere actie die de bedoeling had de rollen, relaties en zelfs de identiteit van mannen en vrouwen opnieuw te definiëren. De kolonialen trachtten het gedrag van mannen te veranderen door wat werd gezien als 'bijna-naaktheid' te ontmoedigen en wilden zo polygamie voorkomen. Hun acties, overigens overwegend uitgevoerd door mannen die oorspronkelijk actief waren binnen een mannelijke professionele wereld, toonden aan dat de kolonisatie geen genderneutraal gebeuren was. (Connell 2014: 7)

Vanaf de jaren zestig van vorige eeuw symboliseerde de *koteka* ook in de ogen van de Indonesische overheid de primitiviteit van de Hoogland-Papoea's. In 1971 werd daarom een door het leger geleid 'ontwikkelingsprogramma' met de naam Operasi Koteka, gelanceerd. Deze 'operatie' was niet alleen geen succes, maar stuitte ook op extreem verzet van de oorspronkelijke plaatselijke bevolking. Sommige dorpingen trokken zich zelfs terug in het bos om aan de controle van de Indonesische overheid te ontsnappen. Er braken rellen uit en in het bijzonder de Ekari trokken hun westerse kledij uit, omdat deze door hen werd gezien als symbool van een vreemde, niet-Papoea-cultuur. (Howard 2000: 15) Operasi Koteka verhief de peniskoker tot een krachtig symbool van de mannelijke Papoea-identiteit. Beide, zowel de peniskoker als westerse kleding worden nog steeds gedragen, afhankelijk van de context.

In 2018 veroorzaakten enkele universiteitsstudenten in de Papoea-hoofdstad Jayapura controverse door traditionele kleding, waaronder penisko-

kers, te dragen op de campus. Volgens hen was het een kwestie van culturele trots, niet anders dan wanneer hun Javaanse vrienden batikkleiding droegen (*The Jakarta Post* 2018). De geschiedenis van de *koteka* is een duidelijk voorbeeld van wat er gebeurt wanneer een traditionele uiting van mannelijkheid als afwijkend bestempeld wordt.

Explosieve vrouwelijkheid

In 1946 presenteerde de Franse ontwerper Louis Réard in Parijs een nieuw tweedelig type badpak. Deze zwemkledij bestond uit vier driehoekjes: eentje voor de schaamstreek, een tweede die het achterwerk min of meer bedekte en een extra lapje voor elk van de borsten. Tweedelige zwemkleding voor vrouwen werd al vanaf de jaren 1930 gedragen, maar bij deze eerdere modellen was slechts een klein stukje blote huid te zien tussen het eerder bescheiden broekje en het bh-achtige topje. De komst van de 'bikini' – zoals de ontwerper Réard het zwempak noemde – betekende een enorme verandering voor de zichtbaarheid van het vrouwenlichaam in West-Europa. De bikini had niet alleen invloed op de seksuele attitude, maar zorgde ook voor de nodige morele bezwaren. (Alac 2012: 7-8) De verwachte 'explosie' van afwijkende normen en waarden die door het nieuwe badpak zou worden gestimuleerd, was precies de reden waarom Réard dit type badpak 'bikini' noemde. Hij verwees namelijk naar de Amerikaanse kernproeven op de Bikini-atol, die datzelfde jaar hadden plaatsgevonden.

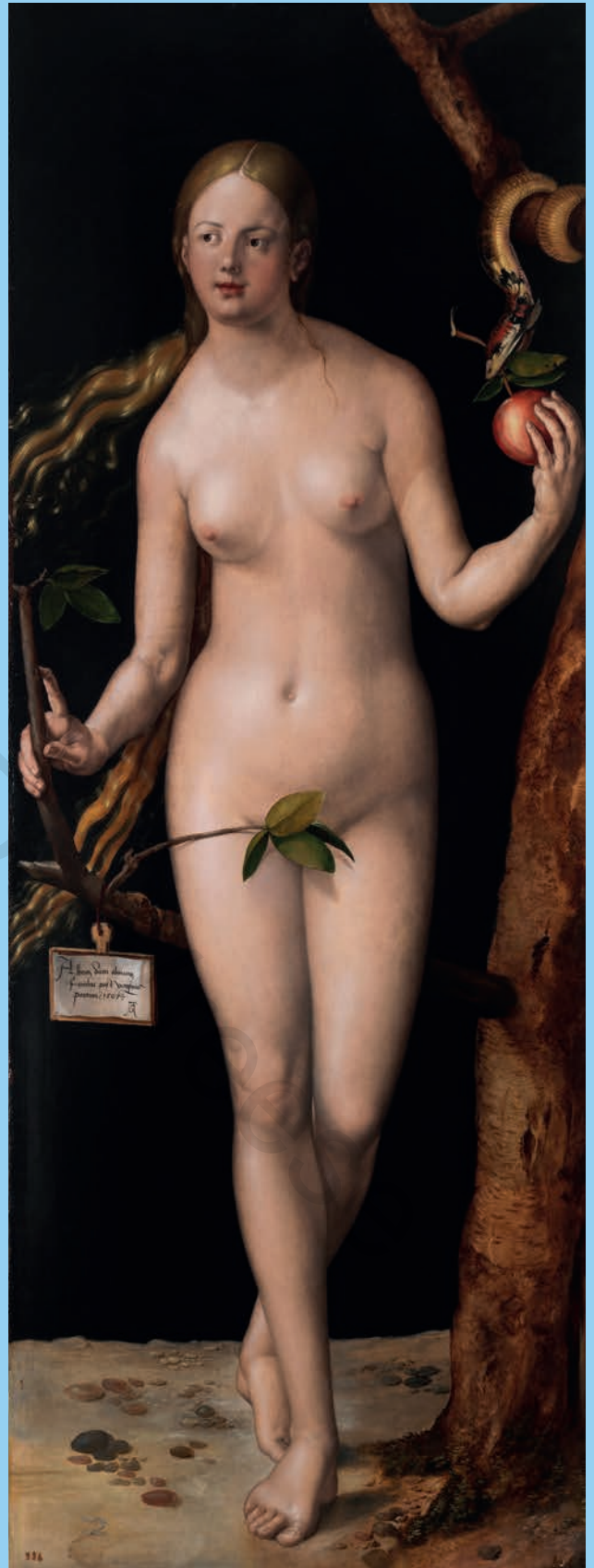
De explosies op dit atol markeerden het begin van de kernproeven die tot 1996 zouden duren. Ze werden geïnitieerd als onderdeel van de Koude Oorlog, waarin kapitalistische en communistische mogendheden streden om de wereldhegemonie. Hoewel er nooit een directe confrontatie plaatsvond, waren de grootmachten verwickeld in een felle wapenwedloop. Van 1946 tot begin jaren zestig voerden de Verenigde Staten 67 kernproeven uit op de atollen Bikini en Enewetak van de Marshalleilanden, plus enkele op het eiland Kirimati in Kiribati. Op de Johnston-atol (Amerikaans grondgebied) vond tussen 1958 en 1975 bovendien nog een reeks atmosferische proeven plaats. Ondertussen waren ook andere kernmachten actief in de regio. Het Verenigd Koninkrijk voerde tussen 1952 en 1958 twaalf proeven uit in Australië en Kiribati en

Frankrijk voerde tussen 1966 en 1996 in totaal 193 proeven uit op de atollen Moruroa en Fangataufa in de Tuamotu-archipel. (Genz et al. 2019: 16-19) Deze kernproeven hadden rampzalige gevolgen voor de regio. Radioactieve besmetting maakte vis oneetbaar en de bevolking werd afhankelijk van geïmporteerd voedsel. Plaatsen die in de lokale cultuur als heilig werden beschouwd, waren niet langer toegankelijk, omdat er te veel kernafval lag en de bewoners verhuisden om aan de straling te ontsnappen nadat er misvormde baby's waren geboren.

Tegenwoordig zien een aantal mensen het gebruik van de term 'bikini' als een vorm van symbolisch geweld, omdat de rampzalige impact van de kernproeven internationaal wordt verzwegen. De roep om erkenning en compensatie voor dit onrecht wordt echter steeds luider, niet alleen in de internationale gemeenschap, maar ook in de kunst- en theaterwereld.

Het voorliggende boek *Bedekt! Een antropologische geschiedenis van de cache-sexe* neemt de lezer mee op een tour d'horizon van genitale bedekkingen over de hele wereld en door de tijd heen. Dit boek verkent de duizelingwekkende verscheidenheid aan soorten en modellen van cache-sexe die door de mens zijn ontwikkeld, vaak als weerspiegeling van een specifieke politieke, sociale, religieuze en seksuele context. Kortom, dit boek is een verkenning van de filosofische, technologische en sociale creativiteit van de mens.

Fanny Wonu Veys Conservator Oceanië, Museum Volkenkunde Leiden

O.

‘CITAAT: VIJGENBLAD OM INTELLECTUELE NAAKTHEID TE BEDEKKEN’

Gaby Van den Berghe, Vlaams aforist

CACHE-SEXE

Van LENDENDOEK tot TANGA

In de westerse samenleving bestond vaak (en heerst nog steeds) een negatieve houding tegenover die delen van het menselijk lichaam die met seksualiteit en voortplanting te maken hebben. Deze gebieden worden als gevolg daarvan dan ook aangeduid als ‘schaamstreek’. Mede op basis van dat overheersende schaamtegevoel werden allerlei vormen van bedekking ontwikkeld om de schaamstreek, zowel bij de vrouw als bij de man, te bedekken: inderdaad, van ledendoek tot tanga.

Wellicht ook uit schaamte (of is het schroom?) wordt ook in het Nederlandse taalgebied als algemene aanduiding de term ‘cache-sexe’ gebruikt voor allerlei vormen van kledij die de schaamstreek als geheel of meer specifiek de genitaliën bedekt. Deze beeldige omschrijving is afgeleid van het Franse ‘*cache*’, wat ‘verbergen’ betekent, en ‘*sexe*’, wat verwijst naar de uitwendige geslachtsorganen (genitaliën of genitalia). Er bestaat echter ook een aantal minder poëtische synoniemen, zoals: ‘lendendoek’, ‘schaamlap(je)’ of zelfs ‘schaamschort’. Verder circuleren in het populaire taalgebruik allerlei dialectwoorden die soms heel expliciet een seksuele connotatie bevatten. Ook

◀ *Adam en Eva*, schilderij (1507), Albrecht Dürer (1471–1528), Museo del Prado, Madrid, Spanje.

internationaal is er een heel gamma aan specifieke woorden in gebruik die voornamelijk binnen een bepaalde culturele context gebruikt worden. Elk voorbeeld daarvan biedt inzicht in hoe mannen en vrouwen leven in verschillende samenlevingen, van kleinschalige etnische groepen tot grotere culturele en sociale gemeenschappen.

‘Cache-sexe’ is de meest gebruikte term in de door de Fransen gekoloniseerde gebieden en wordt dan ook vooral gebruikt in een groot deel van West-Afrika en delen van Oost-Azië. De laatste jaren hebben veel nieuwe, vooral Engelse woorden hun intrede gedaan in ons dagelijks taalgebruik. Meestal komen deze termen uit de mode-industrie en worden gebruikt om specifieke vormen van ondergoed aan te duiden. Een tegenwoordig veelgebruikt woord voor een soort bikinislipje is bijvoorbeeld ‘string’. Dit woord komt van het oud-Engelse *‘bwong’* of *‘bwang’*, dat verwijst naar een smalle strook leder. Dat oud-Engelse woord is op zijn beurt afkomstig van het Proto-Germaanse *‘thwang’*, dat ‘in bedwang houden’ betekent.

Een intrigerend woord dat verwijst naar een specifieke vorm van ‘moderne’ cache-sexe is ‘tanga’. Dit woord komt uit het Portugees, maar is oorspronkelijk van Bantoe-origine. Het werd oorspronkelijk gebruikt om een driehoekig lendendoekje aan te duiden dat door inheemse volkeren in Zuid-Amerika gedragen werd. Sinds de jaren negentig van vorige eeuw wordt de term ‘tanga slip’ of eenvoudigweg ‘tanga’ echter wereldwijd vrij algemeen gebruikt om een klein bikinibroekje aan te duiden dat bestaat uit twee driehoekige lapjes stof die aan de zijkant met dunne riempjes verbonden zijn.

VORM en MATERIAAL

Een cache-sexe kan een variabel deel van het menselijk lichaam bedekken, gaande van een minimale bedekking van slechts een deel van de genitaliën tot het verbergen van een groter gebied, soms zelfs een combinatie van de voor- en achterkant van het onderlichaam. Voor een iets grotere bedekking wordt ook het woord ‘schort’ of ‘voorschoot’ gebruikt. Dit is een kledingstuk dat meestal voorgebonden wordt om over andere kleding heen te dragen en heeft als doel onderliggende kleding en ook de drager zelf te beschermen. Een voorschoot, vooral het type door vrouwen en kinderen gebruikt, wordt soms archaïsch een ‘boezelaar’ genoemd.

Bij mannen is er een grote verscheidenheid aan bedekkingen, gaande van hulpmiddelen die de voorhuid bovenop de eikel (glans) van de penis afsluiten, over een specifieke bedekking van de eikel alleen, tot een peniskoker die alleen de penis bedekt en de balzak (scrotum) vrijlaat. Sommige types cache-sexe bieden een maximale bedekking en schermen niet alleen de uitwendige geslachtsorganen af, maar bedekken tevens het hele gebied

▶ Mannen van de Huaorani, Amazonegebied, Ecuador.

▼ Lendendoek, Mendi, zuidelijke hooglanden, PNG, priv. coll.

▲ Bassari-man met peniskoker, Guinea, photo (1953) door Hector Acebes.

- ▶ Cache-sexe voor meisjes, Kirdi, noordelijk Kameroen, priv. coll.
- ▼ *Lespugue Venus*, Musée de l'Homme, Parijs, Frankrijk.
- ▲ Cache-sexe, 12e eeuw, Tellem-gebied, Mali.

rondom. Bij vrouwen is de variatie meer gekenmerkt door een verschil in grootte en vorm, dan door het bedekken van specifieke delen van de uitwendige genitalia.

Een cache-sexe kan worden gemaakt van verschillende materialen, waaronder allerlei stoffen, leder, kralen, bladeren en zelfs verschillende metalen. Deze variatie zorgt voor een weelde aan prachtige voorbeelden van genitale bedekkingen. Kirdi-vrouwen uit Noord-Kameroen bijvoorbeeld dragen een cache-sexe gemaakt met kralen in een speelse variatie aan kleuren en patronen.

GESCHIEDENIS

Het gebruik van een cache-sexe gaat terug tot de oude steentijd (paleolithicum). Op prehistorische beeldjes van zwangere vrouwen, zoals de *Venus van Lespugue*, zien we een duidelijke aanduiding van een cache-sexe in de vorm van ingegrifte lijntjes (touwtjes?) in de schaamstreek. Een van de oudste Afrikaanse voorbeelden van een cache-sexe is een schaamlapje uit de twaalfde eeuw dat in Mali ontdekt werd. Deze cache-sexe bestaat uit een drielaagige rechthoekige basis met onderaan lange franjes. De bast van de baobabboom werd gebruikt voor de basis en werd geweven in een duidelijk chevronpatroon. De weeftechniek lijkt dezelfde te zijn als de techniek die gebruikt werd bij het maken van netten en manden. De vondst van deze oude cache-sexe is belangrijk, aangezien ooit werd verondersteld dat het bedekken van de genitaliën in Afrika ten zuiden van de Sahara werd geïntroduceerd onder de invloed van de islam. Deze cache-sexe dateert echter van vóór de opkomst van de islam en is bovendien gemaakt van lokale, dus niet ingevoerde, materialen, waardoor invloed van buiten de eigen regio weerlegd kan worden.

▲ Rokje van het Egtved-meisje, Nationalmuseet, Kopenhagen, Denemarken.

In Europa zijn op begraafplaatsen in Denemarken elegante rokjes gevonden die dateren uit de veertiende eeuw voor het begin van onze tijdrekening. Deze rokjes bestaan uit gevlochten strengen wol, zitten laag op de heup, vallen tot net boven de knie en worden twee keer om het lichaam gewikkeld. De strengen van de rok zijn vrij fors en hebben onderaan een knoop, zodat de rok bij beweging een behoorlijke 'swing' moet hebben gehad. Dit is een vroege aanwijzing voor de dubbele rol van een dergelijk rokje. Het bedekt en beschermt, maar tevens is het een vorm van elegantie en verleidelijkheid.

In vele samenlevingen gebruiken zowel mannen als vrouwen een of andere vorm van cache-sexe. Wanneer en hoe iemand een cache-sexe draagt verschilt echter van de ene etnische groep tot de andere. Bij sommige gemeenschappen begint een meisje pas een rokje te dragen na de menarche, voor de eerste menstruatie, bij andere wordt de menarche gemarkeerd door de

overgang van een rokje met voor- en achteraan minuscule lederen strookjes naar een rok met grote franjes, die het hele lichaam omsluit. Een cache-sexe kan deel uitmaken van een ensemble met aangepaste halssnoeren of zelfs neusversieringen en ook het materiaalgebruik is niet steeds exclusief voor de cache-sexe. In delen van westelijk Nieuw-Guinea dragen de vrouwen een rokje van hetzelfde materiaal en hetzelfde fabricaat als hun rugzak. Ook in onze tijd kiezen vrouwen dikwijls ondergoed dat qua stof en stijl past bij hun bustehouder, T-shirt of zelfs hun blouse.

FUNCTIES

Bescherming lijkt op het eerste zicht de belangrijkste reden te zijn voor het dragen van een cache-sexe. De open vormgeving van de bedekking, soms slechts enkele stroken stof of leder die aan de voor- en achterkant bengelen als franjes, is echter minder effectief als fysieke barrière en de meeste vormen van cache-sexe moeten eerder gezien worden als een soort spirituele bescherming. De Dani, een volk dat leeft in het westelijke deel van Nieuw-Guinea, geloven dat kwade geesten de mens kunnen aanvallen via kwetsbare plekken van het lichaam, zoals de opening van de plasbuis of de anus. Die specifieke vorm van bescherming is voor hen dan ook een van de voornaamste redenen om deze gebieden te bedekken.

Het afschermen van de geslachtsorganen voor de blikken van anderen werd tot recent door de meeste westerlingen beschouwd als een van de belangrijkste functies van de cache-sexe. Om deze stelling te illustreren werd dikwijls het gebruik van de peniskoker als specifiek voorbeeld gebruikt. Een meer waarschijnlijke functie van de cache-sexe is echter niet zozeer het bedekken als barrière, maar eerder het voldoen aan de normen van de groep. Het niet dragen van een cache-sexe zou dan een zichtbare uiting zijn van iemands onvermogen of onwil om deel te nemen aan de sociale communicatie over en weer binnen de groep.

In veel samenlevingen is de belangrijkste functie van de cache-sexe niet zozeer het afschermen van het genitale gebied, maar is het juist de bedoeling om er de aandacht op te vestigen. Verwijzend naar het gebruik van schaamlapjes in het steentijdperk (paleolithicum) schrijft Elizabeth Barber, emeritus hoogleraar Archeologie en Taalkunde aan het Occidental College in Los Angeles:

Om de vraag te beantwoorden waarom schaamlapjes gedragen werden, denk ik dat we gewoon moeten kijken. Niet alleen verbergen deze lapjes niet al te veel, maar bovendien drijven ze onze blik juist naar de vrouwelijke geslachtsdelen en vragen om aandacht. De

prehistorische vrouw speelt dus kiekeboe. ... We kunnen vermoeden dat het dragen van een schaamlapje eerder bedoeld was om de blik van de mannen te richten naar de vrouwelijke schaamstreek en daardoor te verwijzen naar het vermogen of de bereidheid van de vrouw in kwestie kinderen te baren. De vrouw zegt met het dragen van een schaamlapje: ik ben beschikbaar!

De cache-sexe, in welke vorm dan ook, is dus zowel bij vrouwen als bij mannen meer dan een simpele bedekking. Het is een unieke vorm van materiële cultuur die inzicht biedt in fysieke, sociale en esthetische aspecten van het dagelijkse leven van mensen, niet alleen in kleinschalige etnische groepen of culturen, maar in feite in elke maatschappij.

Sterck & De Vreese

1.

‘IT’S THE INVENTION OF CLOTHES, NOT NATURE, THAT MADE PRIVATE PARTS PRIVATE’

Mokokoma Mokhonoana

NAAKT of BLOOT?

Waarom bedekken we onze geslachtsorganen (genitaliën) en dragen we een cache-sexe? Ligt de oorsprong van de cache-sexe in het feit dat de naakte mens zich bloot ‘voelt’, zich daarom schaamt en zijn naaktheid, althans ten minste gedeeltelijk, wil verbergen? Of is een cache-sexe eerder een instrument om de aandacht op dat specifieke deel van het lichaam te vestigen en verwachtingen te scheppen over seksuele capaciteiten, zelfs over de mate van vruchtbaarheid? Zou het kunnen dat een cache-sexe een middel is om een specifiek gevoel van vrouwelijkheid of mannelijkheid uit te drukken en een geslachtsspecifiek lichaamsbeeld te accentueren?

Als schaamte inderdaad de reden is voor de cache-sexe, waarom roept het genitale gebied dan in een bepaalde samenleving schaamte op en in een andere nauwelijks of totaal niet? Blijkbaar is ‘naaktheid’ (of is het eerder ‘zich bloot voelen?’) geen algemeen aanvaard moreel concept of een universeel gevoel. Hoe komt het dat sommige groepen mensen geëvolueerd zijn van onbezorgde naaktheid, waarbij mannen en vrouwen zich trots en vol vertrouwen aan de buitenwereld tonen, naar schaamte voor hun eigen lichaam en meer specifiek de genitaliën?

◀ *Adam en Eva*, schildering in de Abreha and Atsbeha-kerk, Ethiopië.

Dit zijn de belangrijkste vragen die we moeten beantwoorden, als we het doel en de betekenis van de cache-sexe willen begrijpen.

NAAKTHEID

De confrontatie met het naakte lichaam van een medemens kan een heel scala aan gevoelens oproepen. Het zien van een naakt lichaam kan boosheid opwekken bij iemand die er ongewild mee geconfronteerd wordt, maar kan ook gevoelens van opwinding veroorzaken. Naaktheid, in het bijzonder bij natuurlvolkeren, kan geïnterpreteerd worden als een vorm van naïviteit, maar ook als een teken van eenheid met de natuur. Wanneer iemand zich bewust ontkleedt, kan het een teken zijn dat de betrokkene afstand wil nemen van de maatschappij en wil ingaan tegen heersende morele principes. Verscheidene mystici zagen naaktheid als een middel om dichter bij God te komen en activisten hebben ontdekt dat het zich ontdoen van alle kledij een van de meest effectieve manieren is om publiciteit te krijgen voor hun zaak. Adverteerders en de media zijn zich zeer bewust van de complexe en zeer subjectieve associaties die de meesten van ons hebben met naaktheid en gebruiken inderdaad het beeld van naakte mensen om onze aandacht te trekken.

Het fenomeen 'naaktheid' is prominent aanwezig in drie onderdelen van het menselijk handelen: religie, politiek en (populaire) cultuur. Zowel de *sadhu's* (wijze mannen) in India als de heilige Franciscus van Assisi, zowel hedendaagse heksen als nudisten, zowel de mannen van *The Full Monty* als Lady Gaga, illustreren het ontroerende, soms tragische en vaak bizarre verhaal van de relatie met ons eigen en andermans naakte lichaam.

In het algemeen wordt naaktheid bij de man gezien als een middel om macht uit te drukken, terwijl naaktheid bij de vrouw meestal gerelateerd wordt aan seksualiteit.

Naakt of bloot zijn lijkt hetzelfde en beide termen betekenen inderdaad 'geen kleren aan hebben'. Toch is er een duidelijk emotioneel verschil. 'Naaktheid' verwijst naar het naakte menselijke lichaam dat in een artistieke context en op een esthetische manier getoond wordt. 'Bloot zijn' echter houdt in dat het naakte lichaam kwetsbaar is en dat iemand zijn lichaam of een deel ervan tracht te verbergen, omdat het niet of slechts gedeeltelijk bedekt is.

In zijn boek *The Nude: A Study in Ideal Form* (1956) schrijft de Britse kunsthistoricus Kenneth Clark dat het woord 'naakt' pas in de achttiende eeuw in westerse woordenschat werd ingevoerd. Hij stelt:

Er wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen 'naakt' en 'bloot'. 'Bloot zijn' is zich ontdoen van kledij en het woord impliceert iets van de gêne die de meesten van ons in die toestand voelen. Het woord 'naakt' echter heeft geen ongemakkelijke ondertoon. Het beeld dat het woord 'naakt' oproept is niet dat van een ineengedoken en weerloos lichaam, maar dat van een evenwichtig, welvarend en zelfverzekerd lichaam: een lichaam onder een andere vorm. Het woord 'naakt' werd in ons vocabularium ingevoerd door critici uit het begin van de 18e eeuw om de kunstloze eilandbewoners [van het Verenigd Koninkrijk] ervan te overtuigen dat het naakte menselijke lichaam het centrale onderwerp van de kunst was in landen waar schilder- en beeldhouwkunst werden beoefend en gewaardeerd.

In 1972 introduceerde de kunstcriticus John Berger in zijn boek *Ways of Seeing* het begrip 'seksuele objectivering' om een onderscheid te kunnen maken tussen naakt en bloot. Hij schrijft:

Naakt zijn is jezelf zijn. Bloot zijn is naakt gezien worden door anderen zonder dit zelf te willen. Een naakt lichaam wordt pas bloot wanneer het als een object gezien wordt. Het bekijken van een naakt lichaam als object maakt het dus tot een object. Naaktheid onthult zichzelf. Naakt zijn is zonder vermomming zijn. Bloetheid echter wordt onthuld.

Voor Berger houdt het onderscheid tussen naaktheid en bloetheid ook seksuele aspecten in. Het naakte lichaam wordt bloot door de ongewenste seksuele aandacht die het krijgt. Bovendien staat de blote mens niet open voor het oordeel van de anderen, terwijl de naakte mens zichzelf blijft zonder zich er om te bekommeren hoe anderen haar of zijn naakte lichaam zullen beoordelen.

Naaktheid is een vorm van artistieke expressie die wordt gebruikt binnen de fotografie, de schilderkunst en verscheidene andere kunstvormen. Bloetheid kan echter worden gezien als iets taboeachtigs of privé en meestal verbonden met censuur. Bloetheid wordt bijgevolg geassocieerd met pornografie of het ongewenst zonder bedekking te zijn. Een popster gefotografeerd met een leren jasje als enige kledingstuk zal als 'naakt' worden beschouwd. De buurman die alleen in een leren jasje door de straat

loopt, wordt wellicht als 'bloot' beschouwd. Objectief gezien ligt het enige verschil tussen naaktheid en blootheid dus in het concept dat aan die termen ten grondslag ligt. Beide zijn sociale constructies die voor specifieke situaties gebruikt worden.

Woordenboeken maken inderdaad een onderscheid tussen 'naakt' en 'bloot'. Naaktheid wordt gedefinieerd als de afwezigheid van kleding die bepaalde delen van het lichaam zichtbaar laat die in de culturele tradities van de toeschouwer gewoonlijk bedekt zijn, terwijl blootheid omschreven wordt als de afwezigheid van kleding, waarbij impliciet wordt aangenomen dat de weggenomen kleding een gevoel van schaamte tot gevolg heeft, of waarbij het bloot afbeelden de bedoeling heeft om gevoelens van schaamte of wellust op te roepen bij de toeschouwer.

In het dagelijks taalgebruik worden beide begrippen weliswaar door elkaar gebruikt, maar gesprekken met blootheid als onderwerp zijn vaak meer seksueel getint. Bij naaktheid zullen veel mensen denken aan gedeeltelijke bedekking op strategische plaatsen, terwijl blootheid een beeld impliceert van een volledig blote man of vrouw. Een opmerkelijk aspect is dat de omschrijving 'bloot' zowel voor een man of voor een vrouw gebruikt wordt, terwijl 'naakt' voornamelijk betrekking heeft op vrouwen. Bizar genoeg wordt een gedeeltelijk ontklede man soms zelfs eerder beschreven als 'gedeeltelijk gekleed' dan als 'naakt'.

De eerste mensen die hun naaktheid met kleding bedekten, leefden ongeveer 170 duizend jaar geleden. Dit is vastgesteld op basis van de analyse van het DNA van luizen die op deze prehistorische kledij gevonden werden. Deze eerste pogingen om het lichaam te bedekken tijdens het dagelijks leven werden waarschijnlijk ingegeven door klimatologische factoren en omgevingsaspecten. Deze noodzakelijke aanpassing was het begin van de evolutie van een naakte maatschappij naar een min of meer geklede samenleving.

Seksuele activiteiten vereisten, zelfs in tijden waar men in het dagelijks leven gekleed rondliep, op zijn minst gedeeltelijke ontkleding, maar in de loop van de menselijke geschiedenis ontstonden ook niet-seksuele vormen van gewilde naaktheid. Het bewust ontkleden voor andere personen zonder seksuele context gebeurde oorspronkelijk wellicht in het kader van specifieke rituelen. Een van de oudste gedocumenteerde combinaties van naaktheid en het heilige vindt men bij de *sadhu's*. Deze mannen leven in de Indus-vallei en worden als heilige vertegenwoordigers van een 'andere wereld' gerespecteerd en vereerd. Zij spelen nog steeds een belangrijke rol in het religieuze leven in India, maar zijn al bekend sinds de pre-Vedische periode, meer dan vierduizend jaar geleden. In de loop van de geschiedenis hebben deze wijze mannen het besluit genomen zich volledig te ontkleden als teken van de volledige bevrijding van materiële ele-

▲ Twee worstelaars, Oud-Griekse marmeren sculptuur (510 VC), Archeologisch Museum, Athene, Griekenland.

menten, zodat ze zich louter en volledig zouden kunnen toewijden op het spirituele.

Een belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van de niet-seksuele naaktheid vond plaats in 720 voor het begin van onze tijdrekening. Het legendarische verhaal gaat dat een atleet, Orsippos van Megara, tijdens de Olympische Spelen zijn lendendoek afdeed om sneller te kunnen rennen en ten slotte de wedstrijd won. Volgens een andere versie van de legende verloor een loper per ongeluk zijn lendendoek tijdens de Olympische Spelen en trapte hij erop. Hij struikelde, stootte zijn hoofd en stierf! Vanaf dat moment zouden de Oud-Griekse atleten naakt deelnemen aan de Olympische Spelen om de atletische prestaties te verbeteren, maar ook om het valrisico te beperken.

Deze traditie eindigde in het jaar 393, toen de christelijke keizer Theodosius I (347-395) de Olympische Spelen verbood. Hij vond deze vorm van activiteiten 'heidens' en de naaktheid van de atleten speelde in deze veroordeling wellicht een belangrijke rol.

Vanaf circa 650 v.Chr. namen in Sparta zowel vrouwen als mannen naakt deel aan lichamelijke oefeningen en bepaalde festivals. Ook studenten in het oude Griekenland oefenden naakt in het gymnasium en kregen zelfs les ontgaan van iedere vorm van lichaamsbedekking.

- ▲ *De aanhouding van de Adamieten*, ets (midden 18e eeuw) door François Morellon de La Cave, Wellcome collection, Londen, VK.
- ▼ *Adam en Eva*, mozaïek, 5e eeuw, Cleveland Museum of Art, USA.
- ▼ *Het doopsel van Christus*, mozaïek, 5e eeuw, Ravenna, Italië.

De historicus Diodorus Siculus (circa eerste eeuw) vermeldt dat de Kelten in West-Europa gewoonlijk zonder enige vorm van lichaamsbedekking op het strijdtoneel verschenen, maar zich wel beschermden met hun schild. Ook in het *Nieuwe Testament* wordt naaktheid diverse malen genoemd, zonder dat er een verband gelegd wordt met enige vorm van seksualiteit. Moderne Bijbelkenners twifelen er echter aan of het expliciet vermelden van naaktheid in de nieuwtestamentische verhalen los gezien kan worden van de erotische aspecten van het leven. Al vanaf het begin van onze jaartelling werd de weigering om kledij te dragen gezien ofwel als een teken van krankzinnigheid ofwel als een symbool van zelfgekozen armoede of kwetsbaarheid. In *Marcus* (14:52) loopt een jongeman naakt weg uit de hof van Gethsemane en in *Johannes* (21:7) wordt de apostel Petrus beschreven als naakt, terwijl hij aan het vissen is. Sommigen zeggen dat de oorspronkelijke term 'halfnaakt' impliceerde, met het argument dat het onwaarschijnlijk is dat een joodse man zich in het openbaar geheel ongekled zou vertonen. Andere historici beweren dat vissers op het Meer van Galilea wel degelijk naakt werkten.

De Adamiëten, aanhangers van een vroegchristelijke sekte die vanaf de tweede eeuw in Noord-Afrika leefde, beoefenden 'heilige' naaktheid en bleven dat doen tot in de achttiende eeuw. Zij beweerden hierdoor de oorspronkelijke staat van onschuld van Adam en Eva in ere te herstellen. Tijdens de eerste gedocumenteerde christelijke doop, in het begin van de derde eeuw, opgetekend door de heilige Hippolytus van Rome (circa 170-235), moesten alle aanwezigen volledig naakt zijn. Vanaf de vijfde eeuw werden mannen en vrouwen weliswaar afzonderlijk gedoopt, maar, zoals verschillende kunstwerken suggereren, moest in ieder geval de dopeling zich nog steeds volledig ontkleden.

SCHAAMTE

Hoofdstuk 2 van *Genesis* eindigt met de zin:

En zij waren beiden naakt, Adam en zijn vrouw, maar zij schaamden zich niet.

In hoofdstuk 3 echter wordt de zondeval van de mens en de nasleep daarvan als volgt beschreven:

Toen werden hun beider ogen geopend en zij werden gewaar dat zij naakt waren. Zij hechtten vijgenboombladeren aan elkaar en bedekten zich.

We kunnen aannemen dat Adam en Eva deze bedekking maakten, omdat ze zich plotseling schaamden voor hun eigen lichaam en dus hun naaktheid wilden bedekken. Maar waarom waren zij zich plotseling bewust van hun naaktheid en voelden zij schaamte? En waarom voelden zij dat niet eerder?

De tekst in *Genesis 3* zinspeelt erop dat zij wel wisten dat ze naakt waren, maar zich er niet voor schaamden. Hoe kan dat verklaard worden? Adam en Eva moeten er zich inderdaad wel van bewust zijn geweest dat ze ongekleeft of onbedekt waren zonder het gevoel 'bloot' te zijn. Vanwaar kwam dan die plotse ommekeer? De noodzaak van een of andere vorm van bedekking te dragen bestond niet, want zij leefden oorspronkelijk onbezorgd en zonder enige vorm van schaamte in het Aards Paradijs. Er bestond nog geen cultuur die de naaktheid van het menselijk lichaam afkeurde of die kledingnormen oplegde. Wat *Genesis* dus suggereert is dat de noodzaak zich te bedekken geen culturele uitvinding was, maar een natuurlijk feit dat onmiddellijk duidelijk werd voor de eerste mensen, toen hun ogen geopend werden voor een nieuwe wereld vol zonde en toen ze het verschil ontdekten tussen goed en kwaad.

Wat Adam en Eva na de zondeval plots bedekten, zou in de meeste talen bekend worden als hun 'schaamdelen': *pudenda* (Latijn), *aidoia* (Grieks), *Schamteile* (Duits), *parties honteuses* (Frans). In het Engels worden deze lichaamsdelen echter in alle discretie '*private parts*' genoemd. What's in a name!

Schaamte is het gevoel dat bij uitstek samengaat met zich bloot voelen en meestal als negatief ervaren wordt door de betrokkene, aangezien dit gevoel intrinsiek niet bijdraagt aan een positief zelfbeeld. Anderen beweren echter dat de schaamte die gevoeld wordt door iemand die in het openbaar bloot is, te wijten is aan het feit dat er een sociaal positieve waarde wordt gehecht aan zedigheid en het beschermen van de privacy.

De morele ambiguïteit van naaktheid komt tot uiting in de vele betekenissen ervan, vaak uitgedrukt in metaforen die worden gebruikt om zowel positieve als negatieve culturele waarden te beschrijven. Een van de eerste betekenissen van 'naakt' in de zestiende eeuw was 'puur, duidelijk, open en expliciet', zoals weerspiegeld in de moderne metaforen 'de naakte waarheid', 'de naakte feiten'. Naturisten spreken vaak over hun naaktheid in termen van een terugkeer naar de onschuld en naar de eenvoud van de kindertijd. De term 'naturisme' is trouwens gebaseerd op het feit dat naaktheid op een positieve manier verbonden is met de natuur. Naaktheid staat ook voor vrijheid. De bevrijding van het lichaam wordt geassocieerd met seksuele bevrijding, hoewel veel naturisten geneigd zijn dit verband te bagatelliseren. In sommige vormen van groepspsychotherapie wordt naaktheid gebruikt om de open interactie en de communicatie te bevorderen.

ren. Binnen sommige religies die de wereld, inclusief alle bezittingen, niet aanvaarden, worden nudisme en naaktheid gebruikt als een vorm protest tegen de onrechtvaardigheid in de wereld en met de bedoeling afstand te nemen van de zondige maatschappij.

Naaktheid kan worden ervaren als een inbreuk op de privacy van het individu en tevens een bron van angst zijn. Het sterke verband tussen naaktheid en seksualiteit kan inderdaad angstgevoelens opwekken, zeker wanneer mensen naakt zijn in een context waarin seksualiteit ongepast wordt geacht. Verder kan naaktheid ook nog geassocieerd worden met wreedheid, armoede, criminaliteit en zelfs ervaren worden als een confrontatie met de sterfelijkheid van de mens. Bloot zijn als straf of vernedering. Door de eeuwen heen hebben individuen en actiegroepen getracht deze negatieve aspecten uit te roeien door te streven naar een grotere acceptatie van het concept natuurlijke naaktheid. Dit heeft echter niet kunnen voorkomen dat ook nu nog het verwijderen van iedere vorm van kledij gebruikt wordt als straf en als ultieme vernedering op basis van de schaamte die het naakt zijn opwekt.

De schaamte, met name voor de eigen genitaliën, werd hoogstwaarschijnlijk toch in hoge mate bepaald door de seksuele functies ervan. Het gebruik van een cache-sexe kan dus gezien worden als de uitdrukking van 'NEE' tegen seks, of op zijn minst 'NIET HIER' of 'NIET NU'. De noodzaak de seksuele instincten te onderdrukken heeft dus wellicht een belangrijke rol gespeeld bij het ontstaan van schaamte en de ontwikkeling van het concept 'privacy'. De genitaliën zijn inderdaad het belangrijkste element van onze lichamelijke privacy en het mythische scheppingsverhaal voert het ontstaan van het schaamtegevoel dan ook terug tot het feit dat onze eerste voorouders zich realiseerden dat het deel van hun lichaam dat in verband staat met seksualiteit en voortplanting plots bloot was.

Een van de eerste filosofen die over het begrip 'schaamte' geschreven heeft, was de heilige Augustinus van Hippo (354-430). Volgens hem werd de ongehoorzaamheid van de mens door God gestraft met een verlies aan controle over het eigen lichaam. Volgens Augustinus werden de geslachtsorganen van de mens *pudenda* toen zij de schaamteloze eigenschap lieten zien om tegen de wil van hun eigenaar activiteiten te vertonen, met andere woorden, toen Adam het vermogen verloor om zijn erecties te beheersen en Eva haar sekspaleis niet meer onder controle kon houden.

Aangezien mensen sociale wezens zijn, roept een gebrek aan bescherming en privacy een gevoel van toenemende kwetsbaarheid op. Als er iets uit onze intimiteit bloot komt te liggen, zijn we er op een of andere manier niet in geslaagd ons publiek imago te beheren en te beheersen. Wanneer we dus onze fysieke bescherming verliezen, kan dat ook onze sociale status aantasten. Verlies van bescherming brengt ons in een nadelige positie,

▲ *Priapus*, Romeins-Egyptisch terracotta beeld van Priapus, 2e-3e eeuw, priv. coll.

doordat het de macht bedreigt die inherent is aan onze rol als onderdeel van een bepaalde gemeenschap. De daaruit voortvloeiende angst is de ultieme basis voor het gevoel van schaamte.

Wanneer iemand zijn of haar lichaam, inclusief de zogenoemde schaamdelen, blootgeeft in het openbaar, veroorzaakt dit geen schaamte voor de betrokkene als het een bewuste actie is. Een vrouw of een man die poseert voor een pornomagazine schaamt zich gewoonlijk niet, maar gebruikt het lichaam dat de natuur gegeven heeft als een professioneel instrument. Hoewel deze vormen van bewuste blootstelling niet als beschamend ervaren worden door de betrokkene zelf, kan er echter wel schaamte opgewekt worden bij bepaalde toeschouwers. De preutsheid rondom alles wat met seksualiteit te maken heeft speelt hierin een belangrijke rol, evenals wellicht het verschijnsel dat ook door Augustinus als oorzaak van schaamte geïdentificeerd werd: de ongehoorzaamheid van het lichaam aan de eigen wil.

Maar waarom tolereert onze cultuur frontaal naakt bij vrouwen meer dan bij mannen? Een politiek correcte verklaring zou kunnen zijn dat de westerse cultuur gedomineerd wordt door mannen en daarom de neiging heeft vrouwen als seksobjecten te beschouwen. Een alternatieve verklaring zou kunnen zijn dat mannelijk naakt van nature beschamender is omdat het explicieter is, niet alleen omdat het mannelijke lichaam aan de buitenkant meer blootgeeft, maar ook in die zin dat het uiterlijk van een man zijn intieme gevoelens op een bijzonder duidelijke manier kan onthullen. Een ongewenste erectie wordt meestal ervaren als een flagrante inbreuk op de privacy.

In het algemeen wordt het kijken naar een naakt mannenlichaam, zowel door vrouwen als door mannen, anders ervaren dan het aanschouwen van een naakt vrouwenlichaam. Het bekijken van een naakte vrouw kan gemakkelijk gezien worden als een esthetische oefening of althans zo voorgesteld worden, terwijl het voor de meeste mensen vrij moeilijk is om naar een naakte man te kijken zonder aan de seksuele rol van zijn duidelijk zichtbaar genitaal te denken. Het bekijken van een naakt mannenlichaam kan dus gemakkelijk geïnterpreteerd worden als een vorm van seksuele nieuwsgierigheid. Bijgevolg is voor de man de impuls om zijn genitalia te bedekken een vorm van het bewaken van de normale sociale omgang met elkaar.

In de tropische gebieden waar de eerste mensachtigen ontstonden, was totale naaktheid, inclusief de schaamstreek, de natuurlijke staat van de mens. In sommige geïsoleerde inheemse samenlevingen is dit nu nog steeds de norm. Het moderne begrip van 'naaktheid' is dus een culturele constructie. Dit is het gevolg van de grote variatie aan betekenissen die in verschillende sociale situaties gegeven worden aan het min of meer gekleed

▲ Korubo-mannen,
Javari vallei, Brazilië,
foto Johan Mattelaer.

door het leven gaan. In een bepaalde samenleving wordt naaktheid gedefinieerd in relatie tot het correct gekleed zijn volgens de heersende normen, niet per se in relatie tot de specifieke lichaamsdelen die al dan niet worden blootgesteld. De relatie tussen de mate van kleding en naaktheid hangen dan ook samen met meerdere sociaal-culturele elementen, zoals identiteit, privacy, sociale status en moreel gedrag. Filosofen en antropologen definiëren ‘naaktheid’ daarom als de toestand van de mens vóór het bestaan van georganiseerde samenlevingen.

In westerse samenlevingen zijn er twee tegenstrijdige culturele tradities met betrekking tot naaktheid. De eerste komt van de oude Grieken, die het naakte lichaam, inclusief de genitaliën, als een natuurlijke staat zagen en als in wezen positief. De tweede is gebaseerd op de Abrahamitische godsdiensten, die naaktheid als zedeloos en dus negatief beschouwden. De fundamentele leerstellingen van jodendom, christendom en islam verbieden openbare en soms ook privé-naaktheid, zeker die van de schaamdelen. De wisselwerking tussen de Griekse klassieke en de latere tradities leidde in het Westen echter tot ambivalentie, waarbij naaktheid zowel positieve als negatieve betekenissen kreeg, zowel binnen de psychologie van het individu, als binnen het sociale leven en zelfs in het kader van artistieke creaties.

In Afrika is er een scherp contrast tussen de strikte houding ten opzichte van naaktheid in islamitische landen en andere landen, vooral ten zuiden van de Sahara, waar de prekoloniale normen en de aanvaarding van het naakte lichaam nooit volledig verdwenen zijn. Integendeel, in sommige gebieden is er een revival van de traditionele normen en waarden.

In Azië wordt de houding jegens openbaar naakt bepaald door de heersende normen van sociale correctheid en menselijke waardigheid. Naaktheid wordt niet gezien als immoreel of beschamend, maar wel als een inbreuk op de etiquette en daardoor niet aanvaardbaar. In China is 'imagoverlies' een sterke sociale kracht en naaktheid in het openbaar wordt dus niet getolereerd. In Japan echter bestond, voordat het land zich in de negentiende eeuw openstelde voor het Westen, een veralgemeende traditie van openbare baden, waar zowel mannen als vrouwen naakt konden zwemmen. In India gelden de conventies betreffende correcte kleding niet voor monniken in sommige hindoe- en jaïn-sekten. Binnen deze gemeenschappen is naaktheid de norm en wordt iedere vorm van kleding als werelds afgewezen.

In veel samenlevingen is kleding een belangrijk onderdeel van het sociale leven, teken van sociale status. Over het algemeen zijn de sociale normen betreffende naaktheid verschillend voor mannen en vrouwen. Zo werd in Europa de vrouwelijke borst pas in de zeventiende eeuw een lichaamsdeel dat in het openbaar moest worden bedekt. Het opzettelijk doorbreken van de normen op het gebied van naaktheid kan ook ingezet worden met een specifiek doel voor ogen. Mensen zonder macht kunnen hun naakte lichaam gebruiken als een vorm van protest en mensen met macht kunnen naaktheid opleggen als een vorm van straf of vernedering.

Van HARIGE AAP naar een min of meer HAARLOZE MENS

De meest natuurlijke vorm van lichaamsbedekking voor de meeste zoogdieren is de haargroei. De ontwikkeling van de oermens tot de moderne Homo sapiens sapiens gaat echter samen met een evolutie van harige aap(mens) tot de (gedeeltelijke) haarloosheid van de moderne mens. Een van de vele verklaringen voor het verdwijnen van lichaamsbehaarung is het voordeel dat de niet-behaarde huid opleverde voor de afkoeling van het lichaam toen onze voorouders van de schaduwrijke bossen naar de open savanne verhuisden. Deze geografische verandering ging gepaard met een overgang van een bestaan hoofdzakelijk gebaseerd op een vegetarisch dieet naar de jacht op wild. Dit betekende dat lange afstanden in de open lucht en zonder bescherming afgelegd moesten worden om de prooi op te sporen. Een andere of bijkomende verklaring zou kunnen zijn dat de haren ectoparasieten (teken) konden aantrekken en daardoor de mensen ziek konden maken. Dit probleem werd nog groter naarmate de mens in groepsverband ging samenleven.

Ondanks de progressieve haaruitval op het lichaam, behielden de genitalia en de schaamstreek hun harige bedekking. Waarom dit 'schaamhaar'? Heeft schaamhaar een doel?

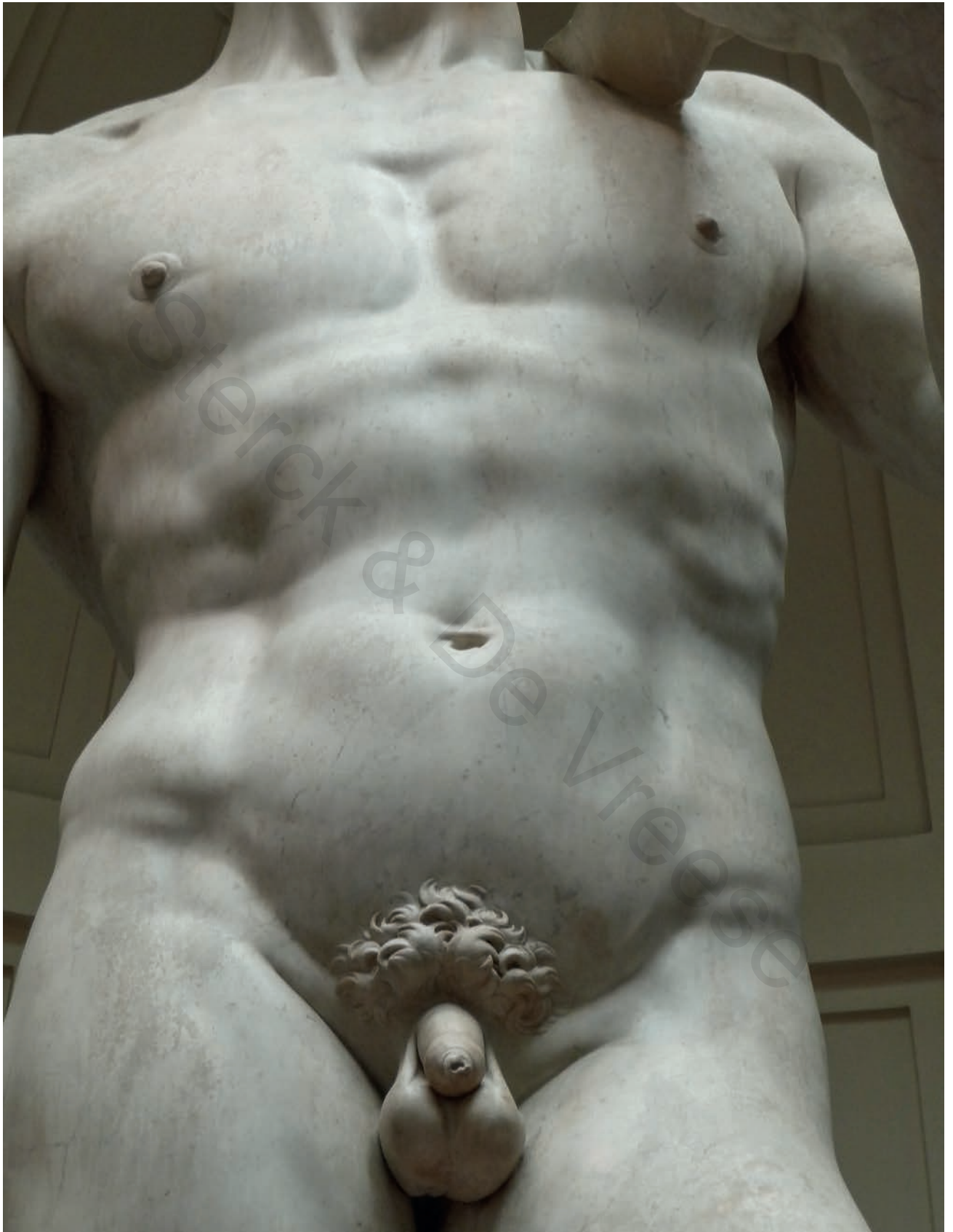
Wat schaamhaar betreft, is de mens een anomalie onder de zoogdieren, en dus moeten er een of meer specifieke redenen zijn waarom wij zo geëvolueerd zijn. Een aspect zou kunnen zijn dat het schaamhaar en het haar op de uitwendige genitaliën de onderliggende huid beschermt. De huid van de genitaliën is tamelijk fragiel en schaamhaar werkt als een beschermende buffer, waardoor de wrijving tijdens geslachtsgemeenschap en andere activiteiten wordt verminderd. Soms wordt schaamhaar ook wel een 'droog glijmiddel' genoemd. Het is inderdaad gemakkelijker om haar tegen haar te wrijven dan huid tegen huid. Schaamhaar kan ook de genitaliën warm houden, wat een belangrijke factor is bij seksuele opwinding. Bovendien kan schaamhaar en haar ter hoogte van de genitalia tot op zekere hoogte de overdracht van bacteriën en andere ziekteverwekkers voorkomen. Schaamhaar heeft een soortgelijke functie als wimpers of neushaar en kan vuil en potentieel schadelijke micro-organismen opvangen. Bovendien produceren haarzakjes talg, een olie die voorkomt dat bacteriën zich voortplanten.

Schaamhaar verschijnt in de puberteit als duidelijk teken van seksuele rijpheid. Bijgevolg is schaamhaar een indicatie van iemands voortplantingsvermogen en kan dus voor toekomstige partners een signaal zijn van seksuele rijpheid. Nog een andere theorie koppelt schaamhaar aan de overdracht van feromonen, geurdragende chemische afscheidingen die stemming en gedrag beïnvloeden. Feromonen worden afgescheiden door specifieke (apocriene) zweetklieren en in vergelijking met andere delen van het lichaam heeft de schaamstreek veel van deze klieren. Schaamhaar kan dus feromonen vasthouden en kan daardoor verantwoordelijk zijn voor extra aantrekkingskracht naar potentiële sekspartners toe.

De groei van schaamhaar, inclusief locatie en dikte, verschilt van persoon tot persoon. Dit is zowel het geval voor het haar op de uitwendige geslachtsorganen zelf, als voor het haar in de wijde omgeving, naar boven, naar onder en zelfs richting de achterkant. Hoewel schaamhaar op zich niet onhygiënisch is, houdt het zweet, olie en bacteriën vast, waardoor de schaamstreek een sterkere geur kan hebben dan andere delen van het lichaam.

BEDEKKING

Het gebruik van kleding tegen het einde van het neolithicum is een van de belangrijke veranderingen die zich voordoen bij de ontwikkeling van de moderne mens en kan gezien worden als een van de ijkpunten die

◀ Michelangelo's *David* (1501-1504), Galleria dell'Accademia, Firenze, Italië.

het begin van de beschaving markeren. Het dragen van kleding wordt beschouwd als een gedragsaanpassing die voortvloeit uit de behoefte aan bescherming tegen de elementen, waaronder de zon (voor gedepigmenteerde menselijke populaties) en koude temperaturen, toen de mens naar koudere streken migreerde. Huidige schattingen van de oorsprong van kleding zijn gebaseerd op een genetische analyse waaruit blijkt dat kledingliuizen zich al 83 duizend jaar geleden, en mogelijk zelfs 170 duizend jaar geleden, afsplitsten van hun voorouders. Dit zou er op kunnen wijzen dat het gebruik van kleding waarschijnlijk is ontstaan bij de anatomisch moderne mens in Afrika, nog vóór de migratie naar koudere klimaten. Aangezien de anatomisch moderne mens naar schatting 260 duizend tot 350 duizend jaar geleden ontstond, betekent dit dat kleding pas in het derde kwart van de menselijke evolutie opdook.

De kledingstukken die nodig waren om in extreme kou te kunnen overleven, vereisten de ontwikkeling van gereedschappen om van dierenhuiden kledij te maken. Daarvoor waren specifieke klief- en slijptechnieken nodig om uit steen en dierenbot schrapers en messen te vervaardigen die gebruikt werden om dierenvellen te bewerken. De ontwikkeling van kledij was dus in feite een technisch hoogstandje. Deze initiële vormen van kledij hadden wellicht primair de bedoeling het naakte lichaam te beschermen en niet zozeer als middel om het af te schermen van het oog van andere mensen. Het aspect lichaamsversiering is wellicht een latere ontwikkeling, aangezien andere soorten lichaamsversiering, zoals sieraden en tatoeages, slechts gedocumenteerd zijn vanaf het laat-paleolithicum (40 duizend tot 60 duizend jaar geleden). In die tijd werd de mens niet alleen anatomisch 'modern', maar ontwikkelde hij zich ook cultureel en psychologisch, en ontdekte de mogelijkheid tot zelfreflectie en symbolische communicatie over en weer.

KLEDING in de OUDHEID

In het oude Egypte veranderde de kledij van de gemiddelde persoon weinig vanaf de voegdynastieke periode (3150-2686 v.Chr.) tot het Middenrijk (2055-1650 v.Chr.) en bestond deze uit een eenvoudige linnen lendendoek. Pas later, tijdens het Nieuwe Rijk (1550-1069 v.Chr.), begonnen vooral mannen en vrouwen uit de rijkere huishoudens meer verfijnde kleding te dragen. Hoewel volwassenen doorgaans minstens hun genitalia bedekten, was naaktheid in het oude Egypte geen schending van een sociale norm. De mate van kledij was eerder een teken van rijkdom: wie het zich kon veroorloven bedekte zich meer. In het dagelijks leven droegen zowel mannen als vrouwen een soort rok, de *schenti*. Slaven en arbeiders waren naakt of droegen een eenvoudig, klein lendendoekje. Vrouwen uit de hogere klasse droegen een *kalasiris*, een jurk van losjes gedrapeerd of doorschijnend linnen die het lichaam van net boven of onder de borsten tot aan de enkels

bedekte. Vrouwelijke danseressen traden naakt op en ook kinderen droegen tot hun puberteit geen kleding.

In het oude Griekenland was publieke naaktheid onder bepaalde omstandigheden algemeen aanvaard en werd via allerlei kunstvormen zelfs verheerlijkt. Een atleet die zich schaamde om naakt te sporten, werd gezien als een barbaar. Afbeeldingen van naakte mannen en vrouwen verschenen als artistiek onderwerp vanaf de vijfde eeuw voor het begin van onze tijdrekening. Het beeld van de naakte vrouw werd aanvankelijk gebruikt voor het uitbeelden van badende vrouwen. Hoewel deze beelden van naakte vrouwen duidelijk een erotische lading hadden, waren ze ook in de publieke ruimte alom aanwezig. Opvallend is wel dat deze naakte vrouwen een passieve houding aannemen, wat de weerspiegeling was van hun ondergeschikte rol in de maatschappij. Dit in tegenstelling tot de naakte man, die stevast afgebeeld wordt in een atletische of heroïsche pose.

In het oude Rome was de klassieke kledij, de toga, niet alleen een essentieel middel om de status en rang van de mannelijke burgers uit te drukken, maar het bedekken van het naakte lichaam was ook de fatsoensnorm. Naaktheid in het openbaar was absoluut onaanvaardbaar. De dichter Ennius (circa 239-169 v.Chr.) schreef dan ook:

Het blootstellen van naakte lichamen onder burgers is het begin van publieke schande.

Merkwaardig genoeg vormden de Romeinse baden (*thermae*) een uitzondering op deze negatieve attitude tegenover naaktheid. Daar was naaktheid niet alleen geaccepteerd, het was er zelfs de algemene regel.

In het Midden-Oosten is al eeuwenlang het gebruik een lichaamsbedekking te dragen die het hele lichaam losjes omhult. Dat de kledingsstijl in al die eeuwen zo weinig veranderd is, is wellicht te verklaren door het feit dat dergelijke kleding goed geschikt was voor het heersende klimaat. Bovendien was het een bescherming tegen het stof en bood tegelijkertijd verkoeling door verdamping. Islamitische kleding voor zowel mannen als vrouwen moest in overeenstemming zijn met de regels van de *hajib*. Voor mannen was het noodzakelijk dat de kleding ten minste het gebied van de taille tot de knieën bedekte en voor vrouwen werd geëist dat de kleding het gebied van de hals tot aan de enkels aan het zicht onttrok.

De betekenis van het naakte lichaam in samenlevingen die gebaseerd zijn op de Abrahamitische godsdiensten (jodendom, christendom en islam) werd bepaald door een scheppingsverhaal waarin Adam en Eva, de eerste man en vrouw, naakt en onbeschaamd waren, totdat zij aten van de verboden vrucht van de Boom van Kennis van Goed en Kwaad. In alle drie de

▲ Egyptische vrouw, Middelste Koninkrijk (1981-1975 v. Chr.), Metropolitan Museum, New York, USA.

▶ *De Aphrodite van Knidos*, naar Praxiteles, 4e eeuw VC, Museo Nazionale Romano, Rome, Italië.

- ▶ *Doopsel van Christus*, Winchester gebedenboek, 12e eeuw, British Library, Londen, VK.
- ▶ *Japane Ama (Vrouwen van de zee)*, 1950, foto Fosco Mariani.

religies is de norm dat de kledij minstens alle lichaamsdelen van seksuele aard bedekt. Voor Joden bevatte de Torah wetten betreffende kleding en zedigheid (*tzniut*), zodat ze zich konden onderscheiden van niet-Joden. De vroege christenen namen algemeen geldende kledingnormen aan, gebaseerd op de joodse tradities.

Tot het begin van de achtste eeuw werden christenen naakt gedoopt als teken dat ze door de doop vrij van zonden herboren werden. Tijdens de middeleeuwen waren publieke badhuizen zowel bij christenen als bij moslims heel populair in de landen die vroeger deel uitmaakten van het Romeinse of het Byzantijnse rijk. Vanuit de Rooms-Katholieke Kerk werd gemengd baden voor mannen en vrouwen verboden, maar de islam verbood zelfs dat moslimvrouwen zouden baden in gezelschap van niet-moslimvrouwen.

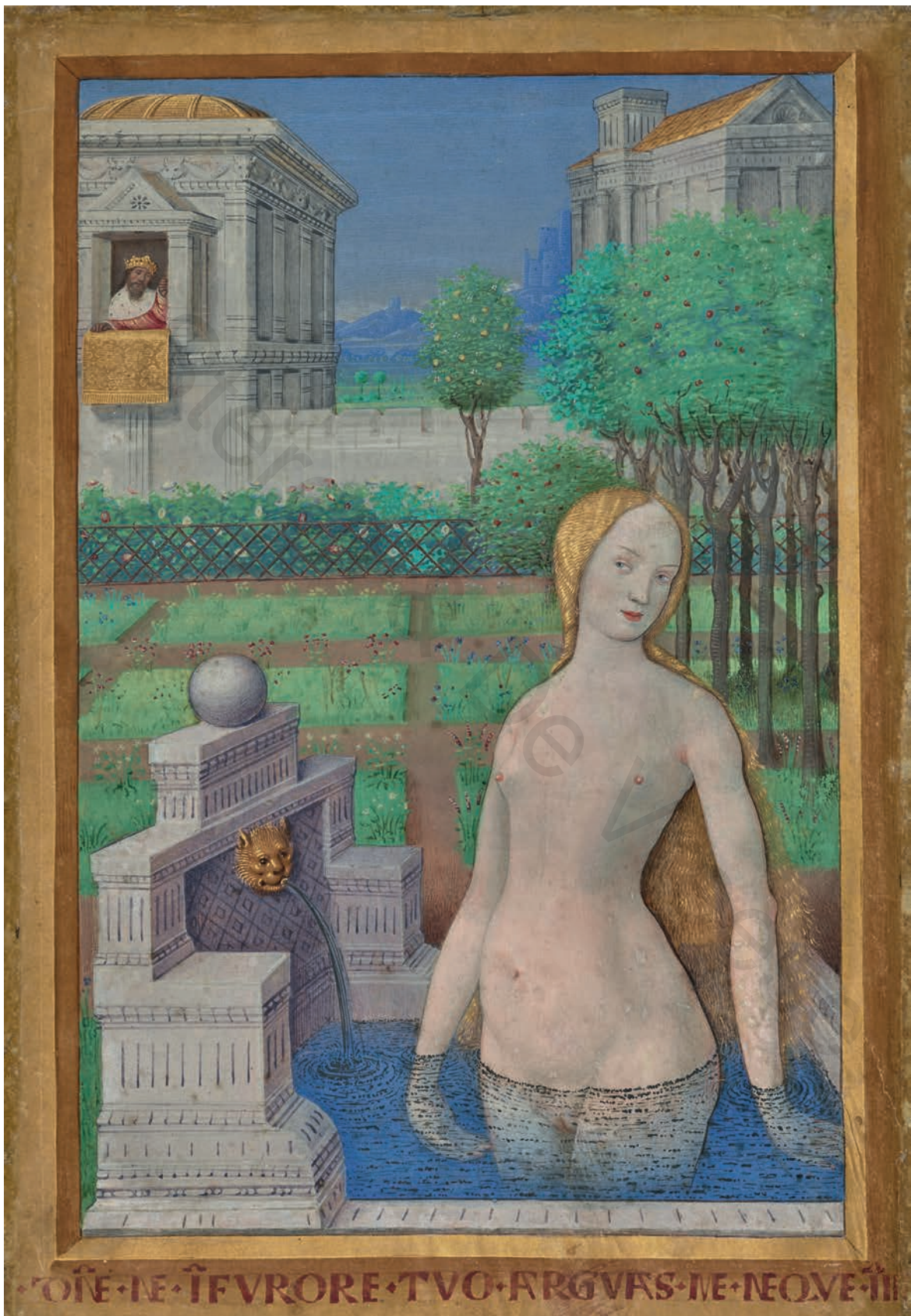
Naakt gemengd baden in publieke badhuizen was in Japan heel gebruikelijk tot vanaf de negentiende eeuw de westerse invloed toenam. De praktijk wordt echter nog steeds voortgezet in badhuizen bij een aantal warmwaterbronnen (*konyoku*) buiten de stedelijke gebieden. Een andere Japanse traditie die al rond het begin van onze jaartelling begon en tot ongeveer 1960 voortduurde, vormden de halfnaakte vrouwelijke duikers (*ama*), die zeewier en schelpdieren opvisten.

KLEDING in TRADITIONELE CULTUREN

In tropische gebieden wereldwijd was volledige of gedeeltelijke naaktheid voor zowel mannen als vrouwen gebruikelijk vóór het contact met westerse culturen of de islam. In Afrikaanse landen, in het bijzonder ten zuiden van de Sahara, is binnen sommige etnische groepen volledige naaktheid, inclusief het genitaal gebied, nog steeds gebruikelijk bij bijzondere gelegenheden. Bij sommige volken is dit zelfs gebruikelijk in het dagelijks leven. Dit is vooral het geval bij een aantal Burkinabese en Nilo-Saharaanse volken (bijvoorbeeld Nuba en Surma). Tijdens een jaarlijkse competitie bestrijden jonge Nuba-mannen elkaar naakt, maar wel gewapend met een houten stok. Met hun viriele naaktheid willen ze de aandacht trekken van de aanwezige jonge meisjes en hopen uitgekozen te worden als toekomstige partner. Functioneel naakt dus!

De herleving van de prekoloniale cultuur blijkt uit het feit dat in Zuid-Afrika jonge vrouwen bij de Zoeloe en de Swazi zich opnieuw traditioneel kleden. Zij dragen alleen kralenrokken en sieraden tijdens de *Umkhosi Womhlanga* (Rietdans), maar laten het bovenlichaam onbedekt.

In Bangladesh zet het Mru-volk de traditie voort waarbij de mannen zich volledig van hun kledij ontdoen in het kader van hun religieuze transfor-

·OÏE·NE·ÏEVRORE·TVO·ARGVAS·NE·NEOVE·ÏI·

matie. Dit ondanks de eeuwenlange islamitische en christelijke druk om dit ritueel aan te passen of zelfs af te zweren.

De Yawalapiti, een deel van de inheemse Xingu in het Braziliaanse deel van Amazonebekken, houden een begrafenisritueel waarbij leven, dood en wedergeboorte gevierd worden. Tijdens dit ritueel, de *quarup*, worden alle meisjes die sinds de laatste viering hun menstruatie hebben gehad en voor wie de tijd gekomen is om een partner te kiezen, naakt gepresenteerd aan de hele gemeenschap.

KLEDING in de NIEUWE TIJD

Toen de westerse wereld van de oude tijd overging naar de middeleeuwen (circa 500 tot 1450), ontstonden er verschillende klassen. Aan het begin van deze ontwikkeling leefde iedereen, behalve de adel, in kleinere gemeenschappen waarbinnen geen schroom bestond tegenover naaktheid. Er bestond geen taboe rond het samen naakt slapen en baden, zowel voor mannen als voor vrouwen. Later, met de opkomst van een middenklasse, werd kleding een belangrijke manier om zich te onderscheiden. In het verleden daarvan werd naaktheid minder aanvaardbaar en zelfs een bron van schaamte. Hoewel binnen de Rooms-Katholieke Kerk een zekere tolerantie bestond jegens naakte voorstellingen in het kader van religieuze afbeeldingen, in het bijzonder wanneer deze verwezen naar het verhaal van Adam en Eva, stond de kerkelijke overheid zeer afwijzend en zelfs negatief tegenover naaktheid in het dagelijks leven.

Tijdens de renaissance ontstond een vrij ambivalente houding tegenover het naakte lichaam, gebaseerd op de associatie tussen naaktheid, schaamte en angst enerzijds en de appreciatie van de schoonheid van het menselijk lichaam, als schepping van God. Via de kunst en geschriften van het oude Griekenland, die opnieuw in de belangstelling kwamen, ontwikkelde zich opnieuw een cultuur waarbinnen het naakte lichaam als symbool gezien werd van de universele onschuld en zuiverheid, zoals Adam en Eva die gekend hadden 'vóór de zondeval'.

Ook het tijdperk van het kolonialisme gaf aanleiding tot een nieuwe kijk op het naakte lichaam. De ontmoetingen van ontdekkingsreizigers afkomstig uit christelijke en islamitische culturen met de naakte vertegenwoordigers van inheemse volkeren in de tropen leidde tot het stereotype beeld van de 'naakte wilde' of 'primitieve mens', die religieus en cultureel 'bekeerd' moest worden. De strikte moraal, ook op het gebied van de lichamelijke aspecten van het leven, versterkte nog het negatieve beeld van alles wat met naaktheid te maken had. Toch werkten tijdens de negentiende eeuw in het hele Verenigd Koninkrijk zowel mannelijke als vrouwelijke mijnwerkers naakt. Dit gebeurde vanwege de ondergrondse hitte en de nauwe

◀ *Badende Bathsheba*, uit een Frans gebedenboek (1498) door Jean Bourdichon (1457-1521), Getty Foundation, Los Angeles, USA.

▲ *Allegorie van de Vruchtbaarheid* (1618-1626) door Jacob Jordaens (1593-1678), Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Brussel, België.

tunnels, waarbij kleding niet erg praktisch was. Mannen en jongens werkten volledig naakt, terwijl vrouwen en meisjes zich meestal tot het middel uitkleedden, hoewel zij op sommige plaatsen ook volledig naakt waren. Uit getuigenissen voor een parlementaire arbeidscommissie bleek dat er klachten waren dat naakt werken in deze kleine ruimtes 'seksuele ondeugden tot een gewoonte maakte'.

Halverwege de negentiende eeuw werden voornamelijk in de VS talrijke openbare zwembaden gebouwd, niet zozeer met recreatieve bedoelingen, maar wel om via het sporten de gezondheid van de arbeidende klasse te bevorderen. Aanvankelijk zwommen mannen en jongens naakt, zoals het voorheen gebruikelijk was in meren en rivieren. Het tijdperk van naakt zwemmen in de openbare zwembaden eindigde in het begin van de twintigste eeuw, toen gemengd zwemmen werd toegestaan.

In 1974 stelde een artikel in *The New York Times* dat de Amerikaanse tolerantie voor naaktheid, zowel thuis als in het openbaar, die van Europa benaderde. De laatste jaren is er echter opnieuw een meer restrictieve kijk op naaktheid, waarschijnlijk onder invloed van de toegenomen aandacht voor seksueel misbruik.

NAAKTHEID als STRAF

In sommige situaties kan naaktheid aan een persoon opgedrongen worden. Zo kan het gedeeltelijk of geheel ontbloten van iemand deel uitmaken van een lijfstraf of vernedering, vooral wanneer deze in het openbaar wordt uitgevoerd. In sommige delen van India is het blijkbaar nog steeds niet ongebruikelijk dat het verplicht uitdoen van een deel van de kleding wordt gebruikt als vorm van straf op school.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verplichtten de nazi's gevangenen in concentratiekampen zich volledig uit te kleden en deze verplichte naaktheid was een vorm van extra vernedering. Deze praktijk wordt overigens uitgebeeld in de film *Schindler's List* (1994). In 2003 kreeg de Abu Ghraib-gevangenis in Bagdad (Irak) internationale bekendheid vanwege de verhalen over martelingen en mishandelingen door leden van het Amerikaanse leger. Er werden foto's verspreid waarop te zien was hoe mannelijke Irakese gevangenen volledig naakt getoond werden in aanwezigheid van Amerikaanse soldaten, onder wie ook vrouwelijke militairen.

Ook het fouilleren, waarbij sommige of alle kledingstukken van een persoon verwijderd worden om er zeker van te zijn dat deze geen wapens of smokkelwaar bij zich draagt, kan gezien worden als een vorm van straf, hoewel dergelijke fouilleringen gerechtvaardigd worden door de noodzaak de orde in bijvoorbeeld een gevangenis te handhaven.

WETGEVING

Aangezien de regulering van alledaags publiek gedrag vaker meer een kwestie is van sociale conventies dan van geschreven wetgeving, is het mogelijk dat sommige rechtsgebieden geen specifieke wet(ten) betreffende naaktheid in de publieke ruimte hebben. In veel Europese landen is naaktheid op zich niet onwettig. Toch kunnen situaties waar naaktheid zich voordoet beschouwd worden als overtredingen van de openbare orde. De meeste naturalisten houden zich aan de wet door alleen naakt te zijn op plaatsen die niet door niet-naturalisten kunnen worden gezien. Na herhaalde arrestaties, vervolgingen en veroordelingen in Groot-Brittannië heeft de activist Stephen Gough (1959) bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens het recht geëist om naakt te zijn in het openbaar buiten de daartoe aangewezen gebieden. Zijn eis werd uiteindelijk afgewezen.

Interessant is dat in de VS naaktheid wettelijk gedefinieerd wordt als 'het blootstellen van de geslachtsdelen'. Gedeeltelijke naaktheid omvat het publiek ontbloten van de billen van beide geslachten of van de borsten bij een vrouw. Deze juridische definities worden nog aangevuld met specifieke wetgeving betreffende *indecent exposure*. Deze term verwijst in het algemeen naar het in het openbaar naakt zijn in die mate dat de openbare orde verstoord wordt. Onzedelijk of onfatsoenlijk gedrag wordt gewoonlijk gedefinieerd als het veroorzaken van ongemak of ergernis bij een gemiddelde medeburger. In enkele Amerikaanse staten waar deze algemene wet werd aangevochten met de bewering dat naaktheid op zich niet als ontuchtig of onbehoorlijk kan worden beschouwd, is de wet gewijzigd om te specificeren dat het tonen van de geslachtsdelen, maar niet altijd van de borsten, wettelijk niet aanvaardbaar is en als misdrijf beschouwd kan worden, zeker bij herhaling van de feiten of wanneer iemand zich naakt vertoont in het bijzijn van minderjarige kinderen.

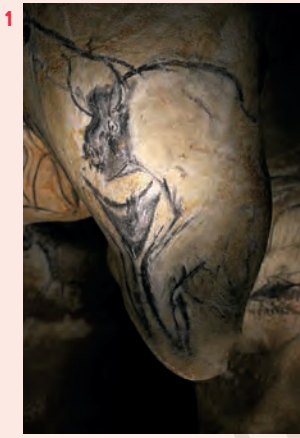
EXHIBITIONISME

Het bewust ontbloten en tonen van delen van het lichaam die normaal gesproken niet zichtbaar zijn voor het publiek, kent een lange traditie en kan behoren tot een binnen een bepaalde gemeenschap aanvaard ritueel. Hoewel deze activiteit in algemene zin 'exhibitionisme' genoemd kan worden, heeft deze term een negatieve klank gekregen. Dit is zeker het geval wanneer het gaat om dwangmatig gedrag of wanneer er criminele bedoelingen aan de basis liggen, zoals wanneer het doelwit een vreemde of een kind is.

Sommige vormen van exhibitionisme kunnen een erkende sociale functie hebben. Zo verwijst *'flashing'* naar het kortstondig tonen van de mannelijke geslachtsdelen of de vrouwelijke borsten. In New Orleans is tijdens

Mardi Gras *flashing* een geaccepteerd element van de carnavalvieringen geworden, hoewel dezelfde activiteit op een ander tijdstip en op een andere plaats wettelijk verboden zou zijn. Het opzettelijk ontbloten van de billen wordt omschreven als '*moonning*', een geste die in het oude Rome gebruikt werd om tijdens het sporten of in de strijd de tegenstander te beledigen. Een andere vorm van exhibitionisme is '*streaking*'. Hierbij verschijnt iemand naakt, meestal rennend in de publieke ruimte, bijvoorbeeld een voetbalveld. Meestal is *streaking* het gevolg van een weddenschap of als grap bedoeld, maar soms is het een vorm van protest.

Sterck & De Vreese

1 Menselijke figuur met duidelijk gemarkeerde schaamstreek, Grotte Chauvet, Ardèche, Frankrijk.

2 Stuk rendiergewei met vulva's gevonden in de Roc du Marcamps (Gironde), Musée d'Aquitaine, Bordeaux, Frankrijk.

3 Gemodelleerde stalagmiet met vulva en fallus aan de uiteinden (ca. 24.000 v. Chr.), priv. coll.

4 Schets van een gravure van een coïtusscene uit grot Los Caceres, Guadalupe, Spanje.

5 Graving in de vorm van een placenta (37.000 v. Chr.) uit de Abri Castanet, Dordogne, Frankrijk.

6 Fallus met nauwe voorhuid, gevonden in de Abri du Morin (Gironde), Musée d'Aquitaine, Bordeaux, Frankrijk.

7 Besneden (?) fallus (ca. 24.000 v. Chr.), gevonden in de grot Hohle Fels, Urgeschichtliches Museum Blaubeuren, Blaubeuren, Duitsland.

8 Fallus met scarificaties, rendiergewei, gevonden in de Fournau du Diable (Dordogne), Musée National de Préhistoire, Les Eyzies, Frankrijk.

Extra bedekking I

PREHISTORISCH NAAKT

Prehistorische kunst met afbeeldingen van naakte mannen en vrouwen, inclusief de schaamstreek en de geslachtsdelen, komt overal ter wereld voor [1]. Deze afbeeldingen zijn meestal gegraveerd of geschilderd op de wanden van grotten, maar ook op stukken bot, gewei of ivoor [2]. Verder bestaan er verscheidene prehistorische afbeeldingen waarbij het vrouwelijk genitaal (de vulva) en/of het mannelijk genitaal (de fallus) als losstaand picturaal element gebruikt is. Ook zijn er verscheidene objecten ontdekt die een vulva of een fallus voorstellen. Soms worden de vulva en de fallus zelfs verenigd in één individuele sculptuur, waarbij soms werd gebruikgemaakt van de oorspronkelijke vorm van de gebruikte steen of het bot [3].

De meeste voorstellingen van vulva's en fallussen dateren uit het boven-paleolithicum (circa 40.000-12.000 v.C.) en werden in West-Europa vooral aangetroffen op het Iberisch Schiereiland en in Frankrijk. De grafische elementen suggereren dat de vroege moderne mens (*Homo sapiens*) zich bewust was van enkele anatomische kenmerken van de menselijke geslachtsorganen, maar deze ook in verband bracht met fysiologische verschijnselen die verband houden met seksualiteit en zelfs met voortplanting [4]. De specifieke context en de aanwezigheid van aanvullende symbolen of beelden zouden kunnen wijzen op een relatie van deze objecten met geboorte, copulatie en orgasme. De ontdekking van een graveering in steen die mogelijk een placenta en navelstreng voorstelt, bevestigt wellicht dit

opmerkelijke fenomeen [5]. Sommige specifieke details kunnen zelfs wijzen op afwijkingen, zoals een gezwel of afscheiding uit de vagina of de penis. Ook afwijkingen van de voorhuid worden soms afgebeeld (fimosis en parafimosis) [6]. De voorbeelden van fallische objecten waarbij duidelijk een besnijdenis heeft plaatsgevonden, behoren tot de oudste afbeeldingen van een chirurgisch ingrijpen en impliceren dus het bestaan van enige medische kennis tijdens de late prehistorie [7]. Op prehistorische fallussen zijn verder ook nog aanwijzingen gevonden voor scarificaties, tatoeages en zelfs piercings [8].

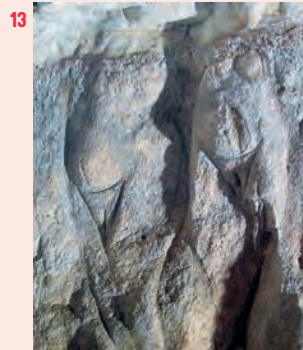
Paleolithische afbeeldingen van genitaliën zijn wellicht niet alleen als decoratie bedoeld, maar hebben wellicht ook een rituele betekenis gehad. Bovendien kunnen ze een rol hebben gespeeld in groepsherkenningstrategieën, zoals het herhaalde gebruik van vergelijkbare afbeeldingen ook op andere locaties suggereert. Het zou dus gaan om een gemeenschappelijke iconografie waarmee groepen mensen zich identificeerden [9-10].

De vulva's zijn vaak nogal abstract en bestaan uit niet meer dan een ovaal, een cirkel of een eenvoudige driehoek met één enkel merkteken dat de scheiding tussen de grote schaamlippen weergeeft. Een mooi voorbeeld is gevonden in Brno (Moravië), in het graf van een sjamaan [11]. Het is een ronde schijf gemaakt van een mammoetkies, met een verticale lijn en enkele gegraveerde versieringen rond de

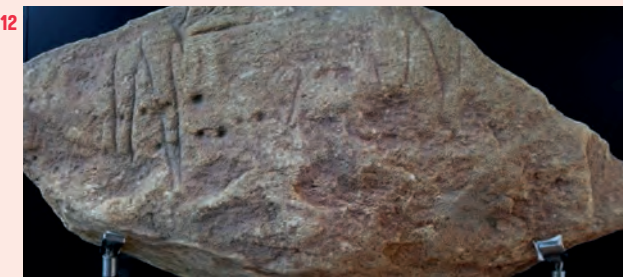
9 Gegraveerde vulva (ca. 34.000 v. Chr.) uit de grot La Ferrassie (Dordogne), Musée National de Préhistoire, Les Eyzies, Frankrijk.

10 Stuk zandsteen met gegraveerde vulva uit de Ölknitz grot, Landesmuseum für Ur- und Frugeschichte, Thüringen, Duitsland.

11 Abstracte vulva uit mammoettand, gevonden in het graf van een sjamaan, Moravian Museum, Brno, Tsjechië.

12 Gegraveerde rots met een vierbenig dier en een vulva, uit de grot La Ferrassie (Dordogne), Musée National de Préhistoire, Les Eyzies, Frankrijk.

13 Gegraveerde vrouwelijke figuren in de Roc-aux-Sorciers, Vienne, Frankrijk.

14 Vrouwelijke figuur met geprononceerde vulva, rendierbot, gevonden in de grot Placard (Charente), Musée d'Archéologie Nationale, Saint-Germain-en-Laye, Frankrijk.

15 Fallus uit bizonhoorn, gevonden in de Abri Blanchard (Dordogne), Musée d'Archéologie Nationale, Saint-Germain-en-Laye, Frankrijk.

rand die zouden kunnen duiden op schaamhaar.

De meeste driehoekige afbeeldingen zijn duidelijk herkenbaar als vulva's en bovendien bevinden ze zich soms in de buurt van andere afbeeldingen of symbolen die de seksuele aard van het tafereel bevestigen. In de grot La Ferrassie, in de Dordogne (Frankrijk), werd een stuk steen gevonden met de voorstelling van een dier met vier poten samen met een vulva. Deze combinatie kan mogelijk verwijzen naar de relatie tussen een dier als symbool van vruchtbaarheid en de voortplantingscapaciteit van de vrouw [12]. Soms werd de natuurlijke vorm van de rots gebruikt om bepaalde aspecten te accentueren. Een fraai voorbeeld hiervan werd gevonden in de Roc aux Sorciers (Frankrijk). De natuurlijke welving van de rotswand werd gebruikt om enkele vrouwelijke figuren (zwangere vrouwen?) weer te geven met een bolle buik en een duidelijk gemarkeerde schaamstreek [13]. Soms is een uitgesproken vulva een prominent onderdeel van een verder abstracte sculptuur met een vrouwelijk silhouet, waardoor

het belang van dat vrouwelijk element in het kader van seksualiteit en vruchtbaarheid benadrukt wordt [14].

Ook het fenomeen erectie, zowel bij mensen als bij dieren, heeft de prehistorische kunstenaars blijkbaar geboeid en geïnspireerd [15]. Talrijke prehistorische fallussen zijn bewaard gebleven en kunnen ongetwijfeld gezien worden als symbolen van mannelijke viriliteit en kracht. Toch blijkt uit bepaalde gravingen waar een erecte fallus afgebeeld is in de buurt van een sjamaan, dat de fallus door deze mensen niet alleen gezien werd als een verschijnsel dat de rol van de man stelt tegenover die van de vrouw, maar ook in verband kon worden gebracht met de overgang tussen leven en dood (eros en thanatos).

Vanaf het boven-magdalenien (circa 11.000-12.700 v.Chr.), toen de ontwikkeling van de landbouw leidde tot mannelijke dominantie, zijn afbeeldingen van vrouwelijke genitaliën minder gangbaar, maar wordt het beeld van de fallus nog steeds gebruikt.

2.

‘OBSCENE IS NOT THE PICTURE OF A NAKED HUMAN WHO EXPOSES PUBIC HAIR, BUT THAT OF A FULLY CLAD GENERAL WHO EXPOSES HIS MEDALS AWARDED IN A WAR OF AGGRESSION’

naar Herbert Marcuse (1898-1979)

ONBEDEKT, BEDEKT en ONTDEKT

DE SCHAAMSTREEK

Het uitwendige deel van het menselijk bekken, met inbegrip van de uitwendige geslachtsorganen van de man en de vrouw, staat algemeen bekend als de ‘schaamstreek’ (pudendum). Het betreft namelijk dat deel van het menselijk lichaam dat volgens westerse fatsoensnormen schaamte veroorzaakt en dus bedekt moet worden.

◀ *Venus and Adonis* (1610) door Peter Paul Rubens, Kunstpalast, Düsseldorf, Duitsland.

Het bovenste deel van het pudendum, de schaamheuvel, is meestal met haar bedekt en wordt in de anatomie aangeduid als de 'mons pubis' (schaamheuvel) of 'mons veneris' (venusheuvel). Het is een zachte uitstulping van vetweefsel die het schaambeen (os pubis) bedekt en bij beide geslachten aanwezig is. De mons pubis fungeert als een kussen tijdens de geslachts-gemeenschap en is meer uitgesproken bij vrouwen dan bij mannen. In het onderste gedeelte splitst de schaamheuvel zich tot de geslachtspleet (vulva), die de beide grote schaamlippen (labia majora) van elkaar scheidt. Na de puberteit kunnen de kittelaar (clitoris) en de kleine schaamlippen (labia minora) in verschillende mate uitpuilen tussen de grote schaamlippen en uitwendig zichtbaar zijn.

SCHAAMHAAR

Na de puberteit zijn de schaamheuvel, de grote schaamlippen en bij de man de balzak met haar bedekt. Dit zogenoemde 'schaamhaar' begint tijdens de vroege adolescentie te groeien in de omgeving van de onderbuik en is een teken van seksuele volwassenheid. Indien er vóór de leeftijd van negen jaar al schaamhaar opduikt, wijst dit op een afwijking. Mensen zijn blijkbaar de enige primaten die deze specifieke vorm van haar rond de geslachtsdelen hebben. Schaamhaar is duidelijk een visueel signaal van seksuele rijping, en dient waarschijnlijk als een primitieve geurval die de verspreiding van menselijke feromonen bevordert. Schaamhaar geeft dus aan toekomstige seksuele partners een signaal dat paren met dat individu mogelijk een vruchtbare oefening in genetische eeuwigheid kan zijn. Het belang van schaamhaar verschilt per sociale of geografische groep. In Korea bijvoorbeeld wordt schaamhaar beschouwd als een teken van vruchtbaarheid en dus als zeer belangrijk. Sommige vrouwen die vinden dat ze te weinig schaamhaar hebben, laten hoofdhaar transplanteren naar de schaamheuvel.

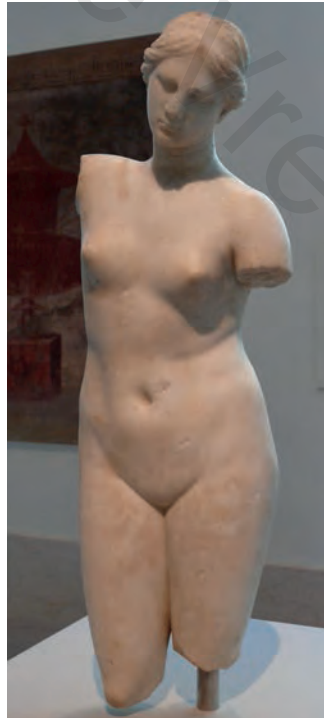
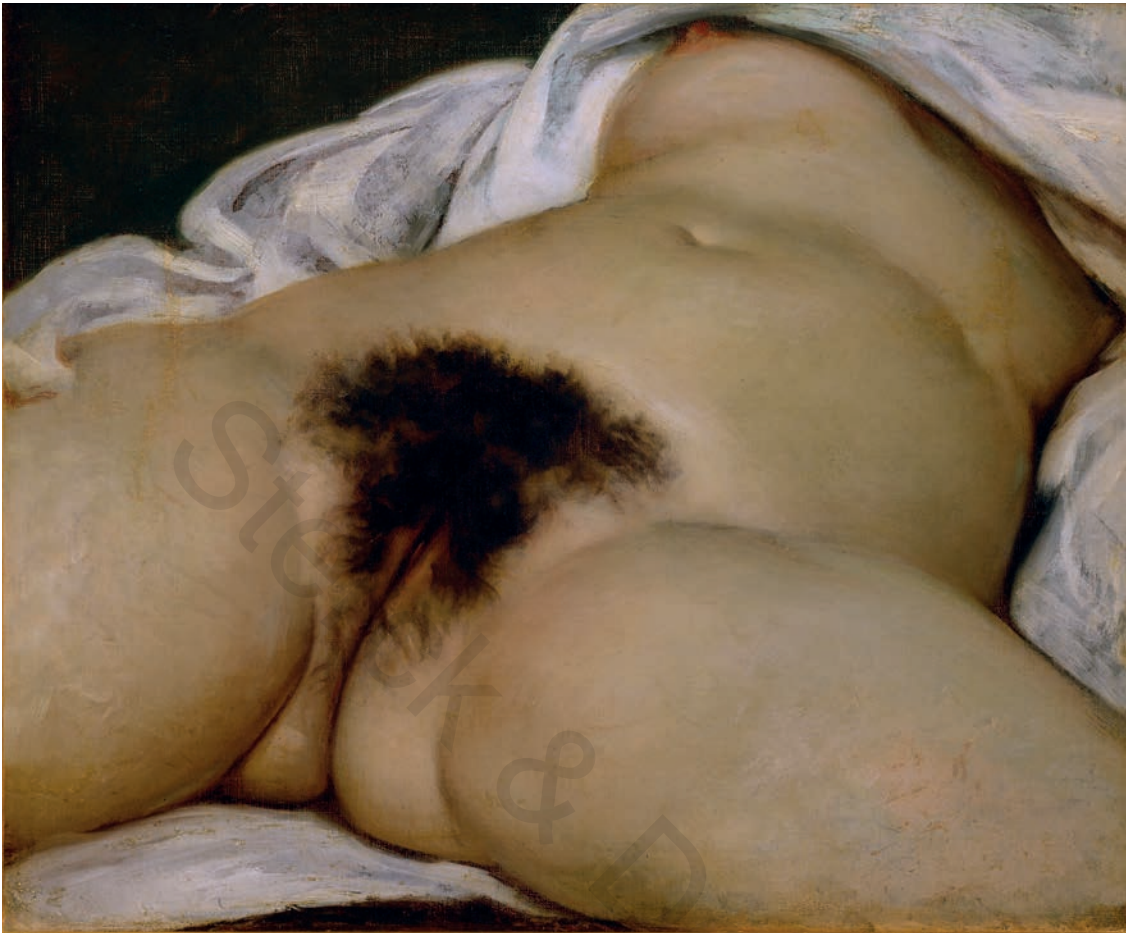
SCHAAMHAAR in de KUNST

Schaamhaar is vrij zelden te zien in kunstwerken van voor het begin van onze jaartelling. Hoewel er veel werken uit deze vroege tijden bewaard zijn die naakte vrouwen of mannen laten zien met een haarloze schaamstreek, hebben slechts enkele de tand des tijds doorstaan waarop schaamhaar duidelijk te zien is. Een beroemd voorbeeld is het beeldje van een naakte vrouw uit de Indusvallei, het *Dansende meisje van Mohenjo-Daro* (2500 v.Chr.). Hoewel ze op het eerste gezicht haarloos lijkt, zijn er ter hoogte van de duidelijk gemarkeerde schaamstreek enkele lijntjes te zien die wellicht op schaamhaar wijzen. In een Oudegyptische tekst uit de Ramessidische periode (1292-1069 v.Chr.), de zogenoemde *Turijn Papyrus*, is er een zwart driehoekje te zien dat als een aanduiding van vrouwelijk schaamhaar geïnterpreteerd kan worden.

- ▲ Detail uit de Turijnse erotische papyrus (1150 v. Chr.), gevonden te Deir el-Medina (Egypte), Museo Egizio, Turijn, Italië.
- ◀ Dansend meisje van Mohenjo-Daro, Nationaal Museum, New Delhi, India.
- ▼ *De droom van de vrouw van de visser* (1814), gekleurde houtsnede (*shunga*) door Katshushika Hokusai (1760-1849).

▶ *L'Origine du monde* (De oorsprong van de wereld, 1866), schilderij door Gustave Courbet, Musée d'Orsay, Parijs, Frankrijk.

◀ Erotische foto (1860) door Auguste Belloc (1800-1867), priv. coll.

▶ *Aphrodite*, Oud-Griekse marmeren beeld, 2e eeuw v. Chr., Metropolitan Museum, New York, USA.

Als onderdeel van de Ukiyo-e (Durf te leven)-beweging werd in Japan tussen de zeventiende en de negentiende eeuw vrouwelijk schaamhaar afgebeeld in een type erotische houtsnede dat bekend staat als *shunga* (lenteplaatje). In dit geval is 'lente' een in die tijd gebruikt eufemisme voor 'seks'. Een beroemd voorbeeld van een *shunga* met een afbeelding van het schaamhaar van een vrouw betreft de houtsnede *De droom van de vissersvrouw* (1814) van Katsushika Hokusai (1760-1849).

Japanse kunst werd in de tweede helft van de negentiende eeuw populair in West-Europa en beïnvloedde talrijke Europese schilders. Het durven afbeelden van schaamhaar was een onderdeel van die invloed. Zo werd de Franse kunstenaar Gustave Courbet (1819-1877) door deze prenten geïnspireerd tot zijn beroemd en nog steeds omstreden schilderij *L'Origine du monde* (1866). Dit schilderij toont het onderlichaam van een naakte vrouw met geopende benen en overvloedig schaamhaar. Courbet wilde de werkelijkheid op een authentieke manier weergeven en met *L'Origine du monde* promoot hij een nieuwe vorm van moraal, vrij van taboes. Zoals de titel suggereert is deze voorstelling echter tevens een indrukwekkende allegorie op de oorsprong van de mensheid (Eva dus). Tegen het einde van de negentiende eeuw verscheen, duidelijk geïnspireerd door de *shunga's* die vrouwelijke genitaliën en schaamhaar tonen, schaamhaar ook in de Europese erotische fotografie.

Hoewel in de klassieke westerse kunst vrouwelijke lichaamsbehandling slechts zelden zichtbaar is, komt het bij afbeeldingen van naakte mannen wat vaker voor. Toch blijft de mannelijke beharing meestal beperkt tot de schaamstreek. De afwezigheid van lichaamshaar in de kunsten kan worden gezien als een voortzetting van het haarloze uiterlijk van de antieke beelden en dat was een weerspiegeling van het feit dat cosmetische ontharing in de oudheid een algemeen verspreid gebruik was. Ook tijdens de middeleeuwen en de renaissance was een geschoren lichaam de norm. Soms werd echter functioneel gebruikgemaakt van de afbeelding van schaamhaar. Zo hebben Adam en Eva in vroegmiddeleeuwse miniaturen die de zondeval voorstellen, wel degelijk schaamhaar, als uitdrukking van hun natuurlijke staat als net geschapen mensen.

Een beroemd voorbeeld van (schaam)haar in een kunstwerk, is te vinden bij de figuren van Adam en Eva in *De aanbidding van het Lam Gods* (1432), het Gentse altaarstuk van de gebroeders Jan (circa 1390-1441) en Hubert (circa 1366-1426) van Eyck. Adam heeft ter hoogte van zijn torso, zijn armen en zijn benen, maar ook ter hoogte van zijn schaamstreek gedetailleerd weergegeven haar. Ondanks haar zedig bedekkende hand is het duidelijk dat ook Eva schaamhaar heeft. Meer dan welk ander aspect van dit indrukwekkende kunstwerk heeft de aanwezigheid van (schaam)haar kritiek uitgelokt. Deze ultieme vorm van Eyckiaans realisme leidt overigens nog steeds tot allerlei emoties, gaande van verbazing en bewondering tot soms

▲ Eva uit het schilderij *Het Lam Gods* (1432) door de gebroeders Van Eyck, St. Bavo kathedraal, Gent, België, www.artinflanders.be

▼ Adam, uit het schilderij *Het Lam Gods* (1432) door de gebroeders Van Eyck, St. Bavo kathedraal, Gent, België, www.artinflanders.be

△ Detail van de Eva uit het schilderij *Het Lam Gods* (1432) door de gebroeders Van Eyck, St. Bavo kathedraal, Gent, België, www.artinflanders.be

▲ Detail van de Adam uit het schilderij *Het Lam Gods* (1432) door de gebroeders Van Eyck, St. Bavo kathedraal, Gent, België, www.artinflanders.be

beschuldigingen van obsceniteit. Het zo realistisch afbeelden van (schaam)haar speelde zelfs een rol bij de toeschrijving van de panelen aan Jan van Eyck, aangezien deze realistische weergave paste in het imago dat hij in de negentiende eeuw had als compromisloze vastlegger van de natuur en dus als de ultieme 'moderne' schilder. Verschillende redenen hebben wellicht een rol gespeeld bij de minutieuze weergave van lichaamshaar op de panelen met Adam en Eva. De beharing nodigt de toeschouwer uit tot identificatie met hen als techte mensen. Adam en Eva zijn de getuigen van de unieke relatie tussen de eerste ouders en de huidige toeschouwer en bovendien voegt het (schaam)haar een sensueel aspect toe aan het kunstwerk.

In de vroege schilderkunst van de Lage Landen zijn nog verschillende andere naakte of gedeeltelijk naakte mannelijke protagonisten te vinden, variërend van Johannes de Doper tot Sint Sebastiaan. Zij worden soms afgebeeld met haar op hun benen, borst, oksels en soms is ook hun schaamhaar duidelijk weergegeven.

Een van de oudste schilderijen uit de achttiende eeuw waarop een naakte vrouw is afgebeeld met duidelijk schaamhaar, is het schilderij *La maja desnuda* (De naakte maja) van Francisco Goya (1746-1828). Ook bij dit werk droeg de aanwezigheid van schaamhaar ongetwijfeld bij aan de controversie. Vanaf dat moment komt schaamhaar echter steeds vaker voor in de kunstgeschiedenis en leidt tot iconische beelden, zoals bij de beroemde naakten van Egon Schiele (1890-1918), waar schaamhaar vaak een belangrijk pic-

- ▼ *La maja desnuda* (De naakte maja), schilderij (1797-1800) door Francisco Goya, Museo del Prado, Madrid, Spanje.

▲ *Sitzender männlicher Akt*, schilderij (1910) door Egon Schiele, Sammlung Leopold, Wenen, Oostenrijk.

turaal element is. In de twintigste eeuw kreeg schaamhaar vooral een rol bij een aantal performancekunstenaars, zoals de Oostenrijkse avant-garde-artist Valie Export (1940), die haar schaamhaar gebruikte als instrument om feministische standpunten kracht bij te zetten.

In de moderne kunst, vooral in de Amerikaanse popart vanaf ongeveer 1960, werden lichamelijke elementen als tanden, huid en haar, inclusief

schaamhaar, een specifiek thema. De Amerikaanse kunstenaar Jim Dine (1935) maakte schaamhaar zelfs tot het enige thema van een serie van vier etsen op papier, getiteld *Four Kinds of Pubic Hair* (1971). De etsen tonen uitsluitend het schaamhaar van een vrouw, waardoor een afstandelijk beeld ontstaat alsof het eerder om een afbeelding gaat in een wetenschappelijke publicatie dan om een kunstwerk met een knipoog.

GEKNIPT of GESCHOREN

De houding tegenover schaamhaar verschilt heel erg tussen mensen en verschillende culturen. Sommige mensen geven de voorkeur aan het behoud van hun schaamhaar, omwille van het zicht of het gevoel, terwijl anderen ervoor kiezen het geheel of gedeeltelijk te verwijderen. Scheren, trimmen, harsen en verwijderen met allerlei ontharingsproducten zorgen voor een tijdelijke verwijdering, terwijl permanente verwijdering wordt verkregen met elektrolyse of lasertherapie.

In westerse landen is het verwijderen van schaamhaar de laatste jaren de norm geworden. Uit enkele studies blijkt dat de meerderheid van mannen zowel als vrouwen hun schaamhaar verwijderen. Uit een onderzoek uit 2008 door de universiteit van Leipzig bleek dat van de 314 studenten met een gemiddelde leeftijd van 23 jaar 88 procent van de studentes en 67 procent van de studenten hun schaamhaar verwijderden. Ongeacht de seksuele geaardheid of het geslacht, blijkt de belangrijkste motivatie voor schaamhaarontharing eerder te maken hebben met het uiterlijk dan met hygiëne of gezondheid. Bij jonge vrouwen is er een significant verband tussen het verwijderen van schaamhaar en het hebben van een seksuele partner.

Naast het volledig scheren van het schaamhaar, een 'look' die bekendstaat als de Hollywood of de Sfinx, is ook het modelleren van het schaamhaar populair. Verschillende variaties zijn mogelijk. Een frequent toepaste vorm is de Brazilian Wax. Hierbij wordt een beperkt verticaal of driehoekig strookje haar uitgespaard aan de basis van de schaamheuvel. Een andere populaire methode is de Landing Strip, hoewel verschillende andere namen worden gebruikt, zoals de Bikini XX of de French Wax. Bij de Landing Strip wordt het schaamhaar verwijderd tot dezelfde breedte als de schaamspleet en lijkt dus op een verlengde Brazilian Wax. Het belangrijkste verschil is dat bij de Landing Strip het haar ter hoogte van de schaamlippen en de anus onaangeroerd blijft. Een vorm van beperkte trim wordt de Bermudadriehoek genoemd, ook bekend als de Amerikaanse of Klassieke Bikini. Bij deze vorm wordt alleen het schaamhaar verwijderd dat bij een bikini zichtbaar zou zijn. Er blijft een natuurlijk ogende driehoek van schaamhaar over. Ten slotte is er de Vajazzle, afgeleid van 'vajayjay' (een alternatief woord voor 'vagina'), waarbij het schaamhaar in verschillende vormen of zelfs letters en initialen geschoren wordt.

Voor mannen bestaan er, naast dezelfde schaamhaavormen als voor vrouwen, enkele specifieke types. Een nogal komische variant is de Moustache, waarbij een horizontale strook schaamhaar in een min of meer frivole vorm wordt uitgespaard. Andere types zijn de Zeus, waarbij schaamhaar in de vorm van een bliksemschicht bewaard wordt en het Hart, een hartvormig plukje haar boven de basis van de penis.

Het ideaalbeeld van de mens zonder schaamhaar bestaat al sinds de oudheid en allerlei recepten en trucjes voor ontharing bestaan al duizenden jaren over de hele wereld.

Vrouwelijk lichaamshaar werd in de Griekse cultuur beschouwd als barbaars, onbeschaafd of iets voor vrouwen uit de lagere klasse. Daarom zijn in de klassieke Griekse kunst de marmeren lichamen van vrouwen glad zonder enige aanwijzing van schaamhaar. Hét prototype van het Oud-Griekse vrouwelijk naakt is de *Aphrodite van Knidos*, gebeeldhouwd door Praxiteles (circa 390-320 v.Chr.). De marmeren godin Aphrodite houdt kuis haar rechterhand voor haar schaamstreek en werd daarom dan ook aangeduid als de *Venus pudica*. Beelden van naakte mannen uit dezelfde periode hebben wel een onbehaarde torso, maar eventueel is er wel een aanduiding van gestileerd schaamhaar. In de middeleeuwse christelijke artistieke traditie was het beeld van een vrouw die volledig bedekt was door haar lange haar meestal een verwijzing naar de berouwvolle prostituee Maria van Egypte (circa 344 tot circa 421).

Tijdens de renaissance herleefden in Europa de klassieke idealen. Kunstenaars hadden opnieuw belangstelling voor het menselijk lichaam en werden geïnspireerd door het model van de naakte Venus zonder schaamhaar. Een typisch voorbeeld van deze 'renaissance' van het vrouwelijk naakt is de *Venus van Urbino* van Titiaan (1488/1490-1576). Dit schilderij toont een mooie naakte vrouw op een divan met verfrommelde lakens. Haar hand zweeft sensueel boven haar gladde schaamstreek en aan haar voeten ligt een slapend hondje, een verwijzing naar de vrouw als lustobject. Deze harige toevoeging verwijst naar een van oudsher bestaande overtuiging over het verband tussen vrouwelijk schaamhaar en erotiek. In het oude Griekenland, de middeleeuwen en de renaissance werden harige vrouwen vaak beschouwd als wild of zondig en men dacht dat ze een ontembare geslachtsdrift hadden.

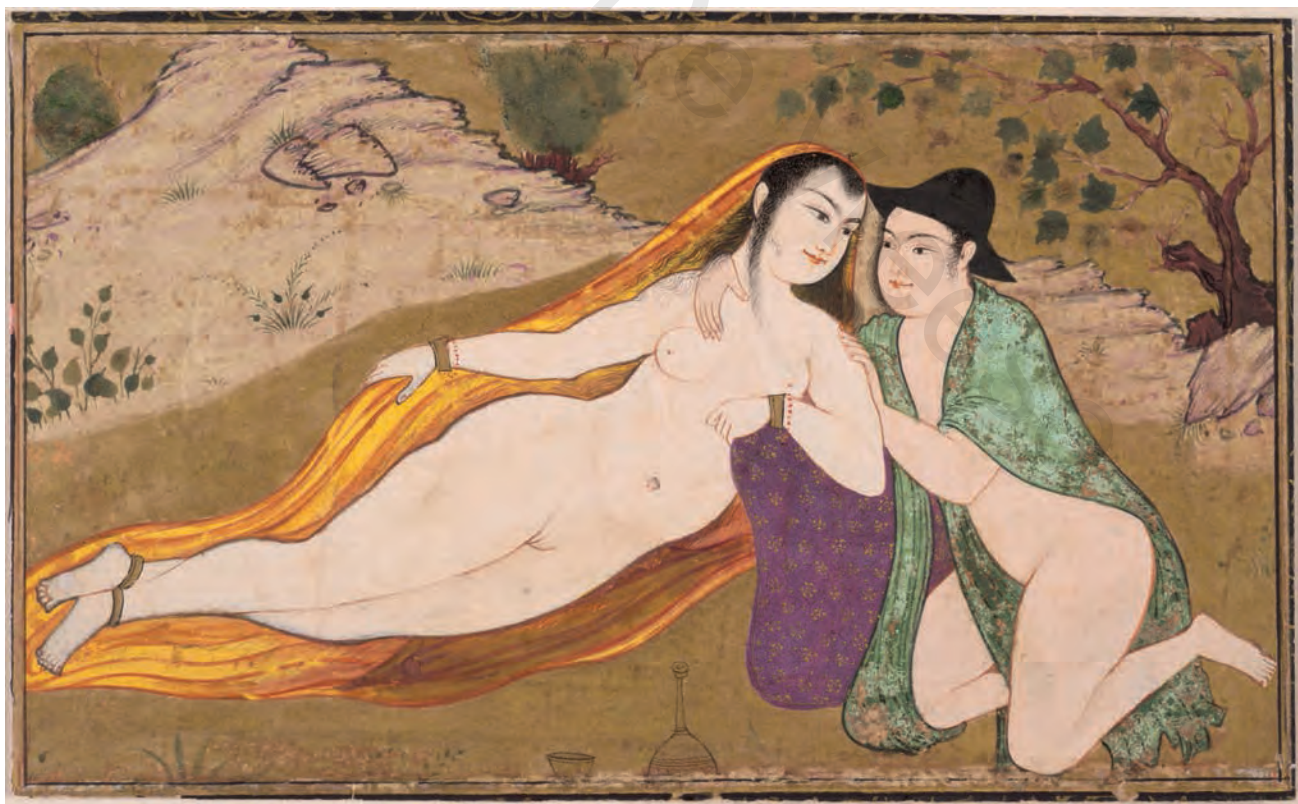
Van de zeventiende tot de negentiende eeuw maakte de haarloosheid van de vrouwelijke naakten dat het aanvaardbaar was om naar de afbeelding van een naakte vrouw te kijken zonder dat dit als voyeurisme werd beschouwd. Hun haarloosheid gaf aan dat deze vrouwen niet tot deze wereld behoorden, maar zich situeerden in het rijk van fantasie en mythe. Deze vrouwen zagen er niet uit als de gemiddelde vrouw. Hun geschoren lichaam maakte van hen een hoger wezen, een soort godin die onaantast-

◀ *De ten hemelopneming van Maria Magdalena*, beeld (ca. 1490) door Tilman Riemenschneider, Bayerisches Nationalmuseum, Munchen, Duitsland.

▼ *De Venus van Urbino*, schilderij (ca. 1538) door Titiaan, Uffizi, Firenze, Italië.

◀ *Angelica en de kluisenaar*, schilderij (1626-1628) door Peter Paul Rubens, Kunsthistorisches Museum, Wenen, Oostenrijk.

baar was. Schaamhaar echter werd geassocieerd met vunzigheid en onreinheid.

In het Islamitische Midden-Oosten was het toegestaan dat vrouwen naakt afgebeeld werden in kleurrijke miniatuurschilderingen, maar dan wel zonder schaamhaar. In het midden van de zeventiende eeuw werd het vrouwelijk naakt een belangrijk nieuw en aanvaard genre in de Perzische schilderkunst. Een mooi voorbeeld hiervan is de erotische tekening *De alliantie van de verliefden* van de Perzische miniaturist Mohammad Qasim (695-715). Hierop is een verliefd stel te zien waarbij de kaalgeschoren vulva van de vrouw duidelijk afgebeeld is. Wanneer echter mannen werden afgebeeld, zelfs in een erotische context, moest hun onderlichaam, inclusief de schaamstreek, zedig bedekt blijven.

In het midden van de negentiende eeuw ontstonden in Europa en de VS twee afzonderlijke richtingen binnen de kunst. Enerzijds waren er kunstenaars, zoals Gustave Courbet, die de academische conventies van 'brave' kunst overboord gooiden en provocerende werken produceerden, zoals het schilderij *L'origine du monde*. Anderzijds waren er kunstenaars die de academische traditie wilden voortzetten en de daarmee samengaannde conventies, zoals het niet tonen van schaamhaar, trouw volgden. Tot die laatste categorie van academische kunstenaars behoorden onder anderen William-Adolphe Bouguereau (1825-1905) en Alexandre Cabanel (1823-1889). Zij creëerden geïdealiseerde lieflijke taferelen die vaak paraphraseerden op het Venus-thema. Dit gaf hen de mogelijkheid om het vrouwelijk naakt ruim aan bod te laten komen en er tegelijkertijd toch voor te zorgen dat hun schilderijen in de burgerlijke salons aanvaardbaar waren en dus vlot verkochten. Een mooi voorbeeld van die categorie van 'klassieke' werken is het schilderij *De geboorte van Venus* (1879) van Bouguereau, een soort parodie op Botticelli's beroemde versie. Venus staat op een schelp die uit de zee oprijst, maar in plaats van haar vulva te bedekken, gooit ze haar handen in de lucht en toont haar onbehaarde schaamstreek.

Andere conventionele kunstenaars uit dezelfde periode, zoals Jean-Auguste-Dominique Ingres (1780-1867) en Jean-Léon Gérôme (1824-1904), sloten aan bij een andere nieuwe trend binnen de kunst, het oriëntalisme. Zij pasten de westerse schoonheidsidealen, inclusief de afwezigheid van schaamhaar, toe in schilderijen met naakte vrouwen uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika, en gebruikten de exotische atmosfeer van het badhuis, een harem of de slavinnenmarkt om deze vrouwen als seksobjecten af te beelden. Typische voorbeelden zijn de schilderijen *Het Turkse bad* (1862) van Ingres en de *Slavenmarkt* (1866) van Gérôme.

◀ *De geliefden*, miniatuur op papier (midden 17e eeuw) door Mohammad Qasim, priv. coll.

Eind negentiende en begin twintigste eeuw werd het idee van vrouwelijk schaamhaar als uiting van wilde seksualiteit verlaten en begonnen kunstenaars naakte vrouwen af te beelden met duidelijk aanwezig schaamhaar als

- *Le bain turc* (Het Turkse bad), schilderij (1852-1859, aangepast in 1862), door Jean Ingres, Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

extra element om de vrouwelijke sensualiteit te accentueren. Toch bleven sommige kunstenaars tot het begin van de twintigste eeuw vasthouden aan het principe van de 'zuivere' seksualiteit van de vrouw en dat vereiste dat zij gladgeschoren was, ook al was de aanwezigheid van schaamhaar in de kunst inmiddels aanvaard.

GEVERFD

Het beschilderen van het lichaam, inclusief de schaamstreek en de penis, wordt in traditionele samenlevingen wereldwijd gebruikt tijdens rituelen of ceremonies, vóór belangrijke jachtpartijen en bij andere speciale gelegenheden, zoals inwijdingsrituelen die de overgang van pubertijd naar volwassenheid markeren. De verf die op het lichaam aangebracht wordt, biedt een soort bescherming tegen de boze geesten, totdat het inwijdingsproces is voltooid en de ingewijde volwassen geworden is. In tegenstelling tot andere vormen van lichaamsdecoratie wordt bodypaint in het algemeen niet gebruikt om een sociale positie aan te duiden.

- ◄ *La Naissance de Vénus* (De geboorte van Venus), schilderij (1879) door William-Adolphe Bouguereau, Musée d'Orsay, Parijs, Frankrijk.

- ▶ Suri-jongens met traditionele beschilderingen, Zuidwest-Ethiopië, 2010.

Tegenwoordig wordt bodypaint, inclusief genitale beschildering, nog steeds traditioneel gebruikt in Australië, Polynesië en Melanesië. Jonge mannen van de Nuba en Masai in Afrika laten hun hele lichaam, inclusief hun geslachtsdelen, beschilderen om tijdens de rituele dansen hun kracht en aantrekkelijkheid te kunnen tonen.

GETATOEERD

Het woord 'tatoeage' is gebaseerd op het Polynesische woord 'ta', dat 'iets slaan' betekent, en het Tahitiaanse woord 'tatau', dat 'iets markeren' betekent. Het tatoeëren van de huid bij mannen en vrouwen, waarbij ook de huid in het genitale gebied kan worden gebruikt, kan worden gezien als een primitieve maar zeer oude vorm van het 'bedekken' van het menselijk lichaam door gekleurde materialen onder het huidoppervlak aan te brengen. De eerste tatoeages werden waarschijnlijk per ongeluk aangebracht, maar opzettelijk tatoeëren, ook genitale tatoeage, wordt al sinds het paleolithicum toegepast, zoals blijkt uit archeologische vondsten van gemarkeerde fallussen.

Hoewel tatoeages in het algemeen sterk in populariteit zijn gestegen, vooral in het Westen en onder jongeren, zijn tatoeages van de genitaliën nog steeds relatief zeldzaam. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn: de genitale zone is gevoelig, ze is niet vaak publiekelijk zichtbaar en ze is gewoonlijk bedekt met haar. Bovendien weigeren sommige tatoeëerders om tatoeages in de genitale zone te plaatsen.

- ◀ *Le Marché des esclaves* (De slavenmarkt), schilderij (1871) door Jean Gérôme, Cincinnati Art Museum, Ohio, USA.

In de kunst in Europa van ongeveer 11 duizend tot 38 duizend jaar geleden zijn aanwijzingen gevonden van mannelijke genitale versieringen, hoewel de specifieke betekenis en de rol van genitale tatoeages nog niet duidelijk zijn. Direct bewijs voor tatoeage op gemummificeerde menselijke huid gaat terug tot het vierde millennium voor het begin van onze tijdrekening (bronstijd). Het oudste voorbeeld van getatoeëerde menselijke huid dat tot op heden in Europa werd bewaard, is gevonden op het lichaam van Ötzi, de prehistorische man die leefde tussen 3370 en 3100 voor het begin van onze tijdrekening en op natuurlijke wijze gemummificeerd in een gletsjer gevonden werd. Zijn lichaam is bedekt met in totaal 61 tatoeages, waarvan twee op zijn penis. Andere lichamen met genitale tatoeages zijn teruggevonden op ten minste 49 archeologische vindplaatsen, waaronder locaties in Groenland, Alaska, Siberië (de Pazyryk-cultuur), Mongolië, West-China, Egypte, Soedan, de Filippijnen en de Andes.

In het oude Egypte werd tatoeëren uitsluitend bij vrouwen toegepast. Er is geen artistiek of fysiek bewijs dat mannen werden getatoeëerd, hoewel tijdens de Meroïtische periode (300 voor het begin van onze tijdrekening tot 400) tatoeëren blijkbaar wel werd toegepast, maar uitsluitend op Nubische mannen. De Egyptische praktijk van het tatoeëren verspreidde zich buiten Egypte toen de piramidebouwende derde en vierde dynastieën internationale contacten ontwikkelden met Kreta, Griekenland, Perzië en Arabië. Al vierduizend jaar geleden strekte de kunst van het tatoeëren zich uit tot in Zuidoost-Azië. De Ainu (West-Aziatische nomaden) namen de tatoeagetechnieken mee naar Japan en Zuid-China en van daaruit verspreidde de praktijk zich via de Zijderoute.

In een Chinees geschiedenisboek uit het jaar 297 wordt voor het eerst vermeld dat er in Japan tatoeages werden toegepast. De Japanners waren blijkbaar vooral geïnteresseerd in het tatoeëren omwille van de decoratieve eigenschappen en niet zozeer vanwege de magische symboliek. De *hori's*, Japanse tatoeëerders, waren de onbetwiste meesters van de verschillende tatoeagetechnieken. Hun gebruik van kleuren, perspectief en fantasierijke ontwerpen bracht een geheel nieuwe invalshoek in de tatoeagepraktijk. De klassieke Japanse tatoeage omvat het hele lichaam, inclusief de genitaliën. Aangezien de Japanse *Yakuza* (maffia) het principe aanhouden dat een tatoeage steeds bedekt moet blijven, zijn tatoeages ter hoogte van de genitaliën bij hen heel populair.

Bij verscheidene etnische groepen die de eilanden in de Stille Oceaan bewonen, hebben tatoeages een heel belangrijke betekenis. Polynesiërs geloven dat iemands *mana*, zijn spirituele kracht of levenskracht, wordt weergegeven door zijn tatoeage. Uitgebreide geometrische ontwerpen werden vaak toegevoegd, vernieuwd en verfraaid tijdens het leven van de persoon, totdat ze uiteindelijk het hele lichaam bedekten. Genitale tatoeages waren vaak een aanvullend deel van een ontwerp dat startte op de

omliggende lichaamsdelen. In Samoa is de traditie van het aanbrengen van een *tatau* lange tijd bepaald door rang en titel en heeft al meer dan tweeduizend jaar zijn rituele elementen behouden. De tatoeëringceremonies voor jonge opperhoofden, die meestal aan het begin van de puberteit werden uitgevoerd, waren uitgebreide, strikt georganiseerde aangelegenheden en vormden een belangrijk onderdeel van hun voorbereiding op hun toekomstige leidende rol. De permanente merktekens waren voor altijd een teken van hun uithoudingsvermogen en toewijding aan de culturele tradities. Deze meer dan tien dagen durende ceremonies omvatten onder andere ook uitgebreide en dus zeer pijnlijke tatoeages van het scrotum (*tafumiti*) en de penis (*tafito*).

Op verscheidene eilanden in Micronesië (Palau, Pohnpei en Ulithi) lieten vrouwen die het konden betalen, tatoeages aanbrengen op hun vulva. Op de Marshalleilanden kwamen alleen adellijke vrouwen in aanmerking voor deze vulvatatoeages. De patronen van deze tatoeages waren overal min of meer dezelfde en werden uitsluitend door vrouwelijke tatoeërders aangebracht. Het is gedocumenteerd dat veel oudere vrouwen op de buiteneilanden Yap en Palau in de jaren tachtig nog tatoeages op hun vulva hadden. De meeste van deze vulvatatoeages hadden een geheime betekenis en werden aangebracht na de eerste menstruatie als teken dat de vrouw klaar was voor het huwelijk. In Fiji en vooral op Viti Levu waren tatoeages (*vei-qia*) voorbehouden aan de vrouwen en waren verboden voor de mannen. Wel moesten de tatoeages beperkt blijven tot de lichaamsdelen die door de *liku* (grasrok) werden bedekt. De ontwerpen werden gemaakt door ervaren vrouwen die tot de clan van erfelijke priesteressen behoorden. Volgens het getuigenis van een plaatselijk opperhoofd (*mbuli*) rond 1900 werden de vrouwen die de pijnlijke rite uitvoerden, specifiek aangeduid als 'wijze vrouwen'.

Borneo is een van de weinige plaatsen in de wereld waar het traditionele tatoeëren nog steeds op dezelfde wijze wordt beoefend zoals dat al duizenden jaren de gewoonte is. Tot voor kort hadden veel van de inlandse bewoners weinig contact met de buitenwereld, wat betekent dat zij veel aspecten van hun traditionele manier van leven, onder meer het tatoeëren, hebben kunnen behouden. De ontwerpen van Borneo zijn uiteindelijk wereldwijd bekend geworden en vormen de basis van wat in het Westen met de 'tribale tattoo' aangeduid wordt.

In Afrika werd, omdat een donkere huid niet optimaal is voor gekleurde tatoeages, een andere techniek ontwikkeld, gebaseerd op scarificatie. Littekens worden gemaakt door de huid iets op te tillen, in te snijden en er vervolgens zand of as in te wrijven om littekenvorming te stimuleren, zodat overvloedig keloïd (verhoogde littekenvorming) ontstaat. De patronen zijn vaak specifiek voor een specifieke etnische groep, maar hebben meestal wel een duidelijke symbolische betekenis gebaseerd op reeds lang bestaande tradities.

- ▶ Dayaks met traditionele tattoos, ca. 1920.

De Grieken leerden het tatoeëren van de Perzen en Oud-Griekse vrouwen waren gefascineerd door het idee van tatoeages als exotische tekens van schoonheid. De Romeinen namen het tatoeëren over van de Grieken en Romeinse schrijvers als Vergilius, Seneca en Galenus meldden dat veel slaven en misdadigers getatoeëerd waren. Grieken en Romeinen gebruikten het tatoeëren ook als straf. Toen Constantijn in het begin van de vierde eeuw Romeins keizer werd, verbood hij het tatoeëren, omdat hij geloofde dat het menselijk lichaam een afbeelding van het beeld van God was en niet verminkt of verontreinigd mocht worden.

In Zuid-Amerika was het aanbrengen van tatoeages populair. Verscheidene precolumbiaanse bevolkingsgroepen aan de noordkust van Peru (150-800 n.Chr.) maakten keramiek met afbeeldingen van allerlei seksuele aspecten van het leven. Ook versierde en getatoeëerde mannelijke genitaliën waren een populair onderwerp. Er zijn ook verscheidene mannelijke Inca-mummies gevonden, voornamelijk uit de elfde eeuw, met uitgebreide tatoeages op hun penis.

Vroege jezuïetenverslagen getuigen van de wijdverspreide praktijk van tatoeëren onder de inheemse bevolking van Noord-Amerika. Bij de Chickasaw werden uitstekende krijgers herkend aan hun tatoeage en bij de Iroquoians uit Ontario wezen uitgebreide tatoeages op een hoge status.

Vroege Europese ontdekkingsreizigers namen getatoeëerde Polynesiërs mee naar Europa om ze tentoon te stellen op shows, in collegezalen en in musea. Ze wilden hiermee de hoogstaande kwaliteit van de Europese beschaving ophemelen en vergelijken met deze 'primitieve inboorlingen'. Blijkbaar spraken de tatoeages het Europese publiek wel aan, want na de terugkeer van kapitein Cook van zijn eerste reis naar Polynesië in 1771 werd tatoeëren een traditie in de Britse marine en tegen het midden van de achttiende eeuw hadden de meeste Britse havens minstens één professionele tatoeëerder in dienst.

Modern tatoeëren en tatoeagestudio's ontstonden in de achttiende eeuw en werden heel populair in veel Europese havensteden. De eerste permanente tattooeshop in New York werd opgericht in 1846 en startte een lange traditie door soldaten van beide zijden van de burgeroorlog te tatoeëren. De Amerikaan Samuel O'Reilly (1854-1909) vond in 1891 de elektrische tatoeëermachine uit.

Moderne genitale tatoeages zijn meestal decoratief en er bestaat een grote variatie aan patronen. Sommige ontwerpen imiteren alleen het schaamhaar, andere passen het uiterlijk van de genitaliën zelf aan, maar er kan ook er voor gekozen worden allerlei grillige beelden rond de genitaliën te creëren. Sommige mannen hebben het tatoeëren van genitaliën geïntegreerd in het ontwerp van een tatoeage: de penis maakt er dus deel van uit. Ook voor de vrouw bestaan vergelijkbare ontwerpen, waarbij de tatoeages van de genitaliën zelf meestal verwerkt zijn in een groter geheel. Sommige mensen die al uitgebreid getatoeëerd zijn, beschouwen vaak de genitale tatoeage als het sluitstuk en bekroning van een lang proces. Anderen gebruiken genitale tatoeages in een BDSM-context, waarbij de tatoeage een aanduiding kan zijn of iemand voor zichzelf een dominante of onderdanige rol weggelegd ziet.

GENITALE PIERCINGS

Genitale piercing is een vorm van bodypiercing ter hoogte van een deel van de genitaliën en/of aangrenzende gebieden en gebeurt zowel bij mannen als bij vrouwen. Ook piercings in de buurt van de anus, de bilnaad (het perineum) of de schaamheuvel (mons pubis) worden tot de categorie genitale piercings gerekend. Zowel bij mannen als bij vrouwen is de belangrijkste reden om een genitale piercing te laten plaatsen een vorm van individualisering en tevens verfraaiing van het lichaam. Sommige piercings kunnen echter ook het seksuele genot verhogen door extra stimulatie.

Genitale piercings werden in de westerse landen geïntroduceerd vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw op basis van informatie uit etnografische verslagen waarin rituele piercings bij verschillende 'primitieve

stammen' werden besproken. De Nederlandse ontdekkingsreiziger Anton Willem Nieuwenhuis (1864-1953) bijvoorbeeld beschreef de procedure van een piercing van de eikel (*ampallang*) door leden van de Kayan Dayak in zijn verslag *In Centraal Borneo: reis van Pontianak naar Samarinda*, waarin hij zijn observaties en ervaringen tijdens een reis door Borneo in het jaar 1897 vastlegde:

De jonge mannen moeten, om hun volledige mannelijkheid te verkrijgen, worden onderworpen aan een andere test, namelijk het doorboren van de eikel. Deze operatie verloopt als volgt: eerst wordt de eikel verdoofd door hem tussen de twee stukken bamboe te knellen. In elk van deze bamboelatjes en tegenover elkaar bevinden zich openingen waardoor, nadat de samengedrukte eikel minder gevoelig is geworden, een puntige pen wordt gestoken. Vroeger werd hiervoor een scherp stuk bamboe gebruikt. De klem wordt daarna verwijderd, en de bamboepen wordt op zijn plaats gehouden door middel van een touw dat aan de pen is bevestigd totdat het kanaal is genezen. Later wordt de bamboepen vervangen door een koperen of tinnen speld (*utang*). De *utang* wordt permanent gedragen en alleen tijdens zware arbeid of zware werkzaamheden verwijderd. Aan bijzonder moedige mannen kan, met toestemming van het opperhoofd, worden toegestaan de speld te ruilen voor een metalen ring. Naast de Kayan zelf beoefenen ook veel Maleiers uit de hogere Kapuas deze kunst. De pijn tijdens de operatie schijnt niet erg te zijn en ernstige gevolgen zijn zeldzaam, hoewel het herstel vaak een maand kan duren.

Het piercen van de genitaliën werd een bijzonder populaire maar kortstondige trend aan het eind van de negentiende eeuw, vooral onder de hogere klassen. Veel mannen en vrouwen uit de Victoriaanse aristocratie lieten een genitale piercing plaatsen. De populariteit ervan daalde echter weer aan het begin van de twintigste eeuw en in de westerse wereld bleven ze ongewoon tot de tweede helft van de twintigste eeuw. Vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw werden genitale piercings opnieuw geïntroduceerd in het kader van de opkomende 'body modification'-beweging. Veel van deze adepten waren in contact met de legendarische piercingstudio The Gauntlet in Los Angeles. Genitale piercings werden verder gepopulariseerd door de gemeenschap van de 'moderne primitieven', die zich vanaf ongeveer 1980 ontwikkelde in de San Francisco Bay Area. Toch bleef geni-

tale piercing, zelfs tot het begin van deze eeuw, beperkt tot een subcultuur van mensen met specifieke interesse in lichaamsmodificatie. Net als tepelpiercings, werden genitale piercings echter steeds populairder en onderdeel van de mainstreamcultuur in het tweede decennium van deze eeuw. Veel beroemdheden, onder wie Christina Aguilera, Pete Doherty, Lady Gaga, Janet Jackson en Lenny Kravitz, hebben inmiddels een genitale piercing. Momenteel is er een groeiende vraag naar genitale piercings, vooral in de studentenpopulatie, hoewel tegenwoordig vertegenwoordigers van alle klassen en beroepen een genitale piercing kunnen hebben.

GENITALE PIERCINGS bij de MAN

Mogelijke piercingplaatsen ter hoogte van de mannelijke genitaliën zijn de voorhuid (preputium), het voorhuidsbandje (frenulum), de eikel (glans), de huid van de penisschacht, de balzak (scrotum) en de bilnaad (perineum). Voorhuidpiercings zijn het meest populair en kunnen door de voorhuid van de penis gaan aan de dorsale, ventrale of laterale zijde. Voorwaarde is wel dat er geen besnijdenis heeft plaatsgevonden. De piercing van het frenulum is de tweede meest populaire genitale piercing bij mannen en wordt vaak 'frenum' genoemd. De enige vroege verwijzing naar een frenulumpiercing vindt men in een deel van het Duitse *Zeitschrift für Ethnologie* uit 1884. De auteurs schrijven:

Bij de Timorezen in Indonesië wordt de voorhuid onder de eikel doorboord met koperen ringen. De functie van de ringen is om de stimulatie tijdens de seks te verbeteren.

De praktijk van het piercen van de voorhuid is waarschijnlijk even oud als de besnijdenis. In het oude Griekenland traden atleten naakt op, maar zij sloten de voorhuid af met een lint om te voorkomen dat de eikel van de penis te zien was, omdat dit als ontierend werd beschouwd. Dit lint werd de 'kynodesme' genoemd, van het Griekse 'kuon' (voorhuid) en 'desmos' (bevestigingsband). Deze praktijk van tijdelijke afsluiting heeft wellicht geleid tot het permanent fixeren van de voorhuid met een soort piercing, hetzij om te voorkomen dat slaven en atleten seks zouden hebben, maar wellicht ook om te voorkomen dat zij erecties zouden krijgen. De Romeinen gebruikten een vergelijkbare praktijk die 'infibulatie' werd genoemd. Hierbij werden twee metalen ringetjes door de voorhuid (of de schaamlippen bij de vrouwen) aangebracht en deze piercings werden verbonden met een slotje (*fibula*). De Romeinse historicus Minucius Felix (gestorven circa 250) vermeldt dat de infibulatie zijn oorsprong vond ten tijde van het beleg van Troje (twaalfde eeuw v.Chr.). De verspreiding van deze praktijk vanuit het oosten van het Middellandse Zeegebied blijkt overigens uit talrijke andere

Moya. Jamas en laqua aparece el gran de bicio
 y bestia zida. que en este particular tienen. La que
 es que los hombres. se ponen en el miembro genit al
 y traen de bordinado en el. Vnas nodas. Osoitias
 con vnas puntas. Al auedonda. que salen de la ssa
 mismas nodas. Osoitias. como de la forma de
 esta. que esta en la margen. Lasquales dizen de
 p. lo mio. O de. estano. ya algunas ay. de oro tienen en el
 de sagu seos. en la parte. que dize. El uedondo la ssa
 trisa. O rro daja. Vno por la parte de arriba. y otro por la
 parte de abaxo. por donde entra. O meren vno por el
 v. La uo de. mis miembros. que es la ssa trisa. que a tra.
 biera. El miembro del hombre. Por el nacimiento del
 prepucio. y asi queda la nodaja. Osoitias puesta. en
 el miembro genit al de la misma manere
 y a otro quando. se pone vna soitia. en el de oro. y
 la ssa trisa. en el de oro. con las mugeres. y estan todo //
 y mas. O vna no se pegados. y asidos. el vno con el
 otro. de la manera que quedan. Los peiros quando
 se auan de saber. se mejan te. acti. sintiendo. en esto
 gran delectacion. mayormente. Las mugeres. ay a
 gunas de estas. ay algunas de estas. nodas. Osoitias.
 Osoitias. que son muy grandes. tienen. mas. de treinta.
 Surtes. de ellas. y de cada suerte. tienen su nombre
 diferente. y el general. de todas es en su lengua. //
 La rra. Antem de. muy especial cuidado los espa
 ñoles. despues que estan enne. Estas gentes de
 quitan. esta. a lo bina. b. Ley bestial. con tumbre
 y anquitado. muncas. ze. ellas. a la natura. de //
 y castigado. Los cona. co. tes. porque las traen. y con todo
 esto. no aproue. sanada. por que las traen. y busan
 muy.

◀ Afbeelding van een Filippijnse penispiercing, uit de Boxer Codex (1590), Lilly Library, Indiana University, USA.

verwijzingen uit de oudheid. De Romeinse schrijvers Juvenal, Martial, Strabo, Fallopio en Hieronymus Mercurialis vermelden allemaal de praktijk van de infibulatie. Ook de beroemde Romeinse arts Celsus beschrijft in zijn verhandeling *De Medecina* (eerste eeuw) een veilige techniek om de voorhuid af te sluiten met een *fibula*.

Piercings door de eikel van de penis zijn de best gedocumenteerde genitale piercings en omvatten onder andere de *palang* (soms aangeduid als *ampallang*), die horizontaal door de eikel gaat, en de *apadravya*, die verticaal geplaatst wordt. Een eikelpiercing werd al vermeld in het zevendelige Indische levensboek, de *Kama Sutra* (700 v.Chr.):

De mensen in de zuidelijke landen denken dat echt seksueel genot niet kan worden verkregen zonder de *lingam* te doorboren en daarom laten zij hem doorboren zoals de lobben van de oren van een zuigeling die worden doorboord voor oorbellen.

De *palang*-piercing is sinds de zeventiende eeuw gedocumenteerd in Zuidoost-Azië en wordt toegepast bij de Kayan, Kenyah, Kelabit, Dayak en Iban van Sarawak op het eiland Borneo. De term '*palang*' betekent 'dwarsbalk' in het Iban en is afgeleid van de houten daksteunen van hun typische woonvorm, het *longhouse*. De *palang* symboliseert de beschermende macht van de man over de familie en daarom wordt deze hoofdzakelijk bij volwassen mannen uitgevoerd. De plaatsing zelf verloopt over een tiental dagen: de voorhuid wordt teruggetrokken en de eikel wordt samengeknepen tussen twee houten latjes. Vervolgens wordt de eikel horizontaal geperforeerd met een scherpe bamboenaald en deze wordt vervangen door de *ampallang* wanneer de wond genezen is. De *ampallang* is een staafje van koper, zilver of goud en is ongeveer vier centimeter lang en twee millimeter breed. Aan de beide uiteinden van dit staafje bevinden zich versieringen die de *ampallang* op zijn plaats houden. De vrouwen van de Dayaks zeggen:

'De omhelzing zonder de ampallang smaakt naar rijst, maar met dit ornament naar rijst met zout.'

Eikelpiercings, soms uitgevoerd met zware metalen objecten, worden ook toegepast door de *sadhu's* (heilige mannen) uit India.

Een beruchte vorm van eikelpiercing is de Prins Albert. Dit is een piercing aan de onderkant van de eikel, terwijl de omgekeerde Prins Albert door de bovenkant van de eikel gaat. Alhoewel dit type piercing al eerder bestond in niet-westerse culturen, werd dit model genoemd naar Prins Albert van Saksen-Coburg en Gotha (1819-1861), de echtgenoot van de Britse koningin

▶ Traditionele utang (bot en glasparels) en een ampallang (hout), vroege 20e eeuw (Dayak, Borneo), priv. coll.

▲ Twee sadhus met een penisversiering, India, ca. 1905.

▼ Jonge Dayak met een ampallang-piercing, foto uit 1934.

▽ Ashanika-man met Prins Albert-piercing 'avant la lettre', Peru, foto Johan Mattelaer.

Victoria. Er wordt van hem gezegd dat hij rond zijn twintigste, dus vóór zijn huwelijk met de koningin, een dergelijke piercing liet aanbrengen. In die tijd startte Beau Brummell (1778-1840), de Engelse dandy en icoon van de mannenmode, de trend van de ultrastrakke mannenbroeken. Omdat de pantalons nauw aansloten, werd de penis gefixeerd met een piercing om een al te prominente uitstulping te voorkomen. Een alternatieve vorm van eikelpiercing is de *dydoe*, een piercing die door de rand van de eikel (corona) gaat. Slechts enkele van deze piercings perforeren de plasbuis (urethra), maar allemaal zorgen ze bij beide partners voor extra stimulatie tijdens de geslachtsgemeenschap.

Het piercen van de balzak (scrotum) lijkt een vrij recente westerse praktijk. Er is inderdaad geen betrouwbare documentatie dat deze vorm van piercing in etnisch verband werd toegepast. De *hafada* (scrotum in het Arabisch), een specifiek type scrotale piercing, zou echter zijn oorsprong hebben in Arabië en zich van daaruit hebben verspreid in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Aanvankelijk werd de piercing uitgevoerd als een puberteitsritueel en meer specifiek aan de linkerkant van de balzak dicht bij de basis van de penis. Men was ervan overtuigd dat deze piercing zou voorkomen dat de teelbal zich richting de lies zou verplaatsen. De *hafada* zou in Europa geïntroduceerd zijn door legionairs van het Franse vreemdelingenlegioen, die met dit type piercing kennismaakten toen zij in het huidige Libanon en Syrië waren gestationeerd. De laatste jaren blijken scrotale piercings vrij populair te zijn geworden en worden ze oppervlakkig geplaatst in de huid van de balzak. Er is een grote variatie in plaatsen en aantallen mogelijk en sommige mannen hebben een indrukwekkend aantal scrotale piercings. De beroemde Amerikaanse piercer Sid Diller, alias Sailor Sid (?-1990), een van de pioniers van het piercen, had bij zijn dood 120 scrotumpiercings en had er nog meer gepland!

De lorum (de lage frenum) is een piercing die ingebracht wordt daar waar de schacht van de penis overgaat in de balzak. De Jacobs ladder is een openvolging van verschillende piercings van het frenulum naar het scrotum. De guiche ten slotte is een piercing in de bilnaad (perineum), ergens tussen de balzak en de anus. De guiche speelt echter een minder belangrijke rol in de seksuele stimulatie en is eerder decoratief.

GENITALE PIERCINGS bij de VROUW

Ook de vrouwelijke genitaliën (de mons pubis, de clitoris, de binnenste en buitenste schaamlippen en het vaginaal vestibulum of het vaginale voorhof) kunnen worden gebruikt voor het plaatsen van een piercing. Een piercing van de clitoris is de meest voorkomende genitale piercing bij vrouwen en kan zowel horizontaal als verticaal worden aangebracht. Twee types zijn het meest populair: de Isabella, een piercing van de onderkant tot aan

de top van de clitoris, en de Nefertite, een verticale piercing van de top van de clitoris tot de mons pubis. Ook de top (eikel) van de clitoris zelf kan gepierced worden, hoewel deze vorm van piercing niet zo gebruikelijk is, omdat dit deel van de clitoris bij de meeste vrouwen te klein is om een comfortabele piercing mogelijk te maken. Hoewel de precieze oorsprong van clitorispiercings onbekend is, wordt vermoed dat dit type piercing wellicht ontstaan is toen in de jaren 1800 de seksuele geneugten van tepelpiercings werden ontdekt.

Labiale piercings kunnen worden aangebracht bij de labia majora of de labia minora. De Triangle-piercing bevindt zich horizontaal aan de voorkant van de vulva ter hoogte van de overgang tussen schaamlippen en de top van de clitoris. De Fourchette-piercing gaat door de achterste rand van de vulva. Een minder gebruikelijke versie van de Fourchette is de Suitcase-piercing, die lijkt op een diepe Fourchette en loopt door tot de bilnaad (perineum). Ook vrij ongewoon is de Princess Albertina-piercing, de vrouwelijke versie van de Prince Albert, die door het voorste deel van de urethrale opening gaat.

Er bestaan ook genitale piercings waarbij de genitaliën zelf niet worden doorboord. Tot deze categorie behoort de Christina-piercing, ook wel Venus-piercing genoemd, die oppervlakkig en verticaal verloopt vanaf het punt waar de grote schaamlippen samenkomen richting de schaamheugel. Verder kan ter hoogte van de schaamheugel zelf zowel bij de man als de vrouw een horizontale of verticale piercing worden aangebracht.

PENISIMPLANTATEN

Het inbrengen van materiaal onder de huid van de penis is een alternatieve vorm van lichaamsdecoratie die een lange voorgeschiedenis kent bij etnische volken. Allerlei objecten, variërend van bolletjes, belletjes tot staafjes, kunnen onder de huid van de penis ingebracht worden. De bolletjes kunnen gemaakt zijn van glas, ivoor, steentjes, stukjes schelp, maar ook allerlei metaalsoorten, zoals tin, brons, zilver en goud, zijn hiervoor gebruikt. De belletjes zijn meestal gemaakt van metaal, zodat ze geluid kunnen maken bij beweging en zijn verkrijgbaar in verschillende afmetingen, tot de grootte van een klein kippenei. Staafjes die als implantaat gebruikt worden, kunnen soms tot vijf centimeter lang zijn en worden gemaakt van hout, stukjes dierlijk bot, de stekels van een stekelvarken, hoorn, koraal of vogelveren.

In ongeveer iedere taal hebben deze implantaten een specifieke naam: *bulletus* of *bolitas* (Filipijnen), *chagan* (Korea), *fang muk*, *mukhsa* of *tancho* (Thailand). De naam *tancho-nodules*, die in Thailand gebruikt wordt voor de glazen bolletjes die als penisimplantaten gebruikt worden, is afgeleid van een merk haargel, Tancho Hairdressing. De bolletjes worden inderdaad

gemaakt op basis van het glas van de bodem van de pot, die wordt omgesmolten en vervolgens tot een bolletje gepolijst. In West-Europa spreekt men van 'penisknikkers', 'penisparels' of 'peniskralen', en in Rusland is de naam *spoetnik* populair.

Penisimplantaties zijn op dit moment vooral populair in Zuidoost-Azië, hoewel de praktijk minder gebruikelijk is van het oosten van Bali tot de Kleine Soenda-eilanden. Penisimplantaten worden over het algemeen beschouwd als een seksueel hulpmiddel, aangezien ze bedoeld zijn om het seksuele genot voornamelijk voor de partner te verhogen door meer wrijving te creëren tijdens de geslachtsgemeenschap. Het inbrengen van voorwerpen onder de huid van de penis zou de man ook aantrekkelijker maken voor de vrouw. Deze praktijk kan een indicatie zijn van de status van de vrouw in Zuidoost-Aziatische samenlevingen, waar vrouwen een enigszins gelijkwaardige rol spelen en de macht hebben om van mannen te eisen dat zij offers brengen voor hun seksueel genot. Er zijn ook enkele verwijzingen naar mogelijke spirituele en medicinale voordelen. Het inbrengen van een amulet of geheiligd voorwerp onder de huid van een man wordt beschouwd als een manier om bovennatuurlijke kracht te verkrijgen die de desbetreffende persoon zal beschermen tegen het kwaad.

Op de Filipijnen worden penisimplantaten aangeduid als *sacra* (penisringen) en op Sumatra als *cakra's* (penispennen). Dit duidt op een connectie van deze implantaten met het hindoeïstische en boeddhistische tantrische geloof in de centra van energie in het lichaam. Deze centra worden in het Sanskriet 'chakra' genoemd. Een van deze centra is het genitale gebied, voorgesteld door een lotussymbool. Dit verband zou zelfs ouder kunnen zijn en dateren van vóór de hindoeïstische invloed, aangezien een oude Balinese godheid, Acintiya, wordt afgebeeld met een sikkelvormig voorwerp dat aan zijn penis hangt.

Het gebruik van penisimplantaten kan ook de bedoeling hebben om te voorkomen dat de mannen sodomie zouden plegen. In dit verband is het verslag van de Vlaamse koopman Jacques Van de Coutere (1572-1640) interessant en opmerkelijk. Hij verbleef in 1595 acht maanden in Ayutthaya (de oude hoofdstad van Siam, het huidige Thailand):

Een vrouw vertelde me dat de uitvinder van de penisbellen een koningin van Pegu was. Inderdaad, in haar tijd waren er veel inwoners van dat koninkrijk die genegenheid hadden voor hetzelfde geslacht. Zij was het die de penisbellen voor mannen verplichtte als een van de grootste straffen voor de mannen van haar koninkrijk. De belletjes kunnen van goud, zilver of messing zijn. Talloze winkeltjes in steden en dorpen verkopen niets anders dan zulke spullen. Zij die

ze niet dragen hebben een slechte reputatie en worden verdacht interesse te hebben in hetzelfde geslacht.

Al in een verslag uit de veertiende eeuw rapporteert een Chinese koopman, Zhou Zhizhong, over het gebruik van penisimplantaten in Siam. Hij schrijft:

Alle mannen maakten insneden in hun penis om er acht edelstenen in te steken, zodat de mensen hun dochters aan hen zouden uithuwelijken.

Penisbelletjes werden in 1433 gemeld door een andere Chinese reiziger, Ma Huan. Hij beschrijft uitgebreid hoe de Siamezen deze belletjes inbrachten en beschrijft ook de sociaaleconomische context:

Als een man ouder is dan twintig jaar, nemen ze de huid die het mannelijk lid omgeeft en met een fijn mes in de vorm van het blad van de Chinese bieslook maken ze de huid open en stoppen een dozijn tinnen kralen in de opening; dan sluiten ze de wonde en beschermen deze met geneeskrachtige kruiden. De man wacht tot de wond genezen is en dan kan hij opnieuw actief zijn. De kralen lijken op een tros druiven. Er zijn mannen die winkels openen en zich specialiseren in het inbrengen van deze kralen en zij doen dat als beroep. Als het de koning van het land of een belangrijke of rijke man is, dan maken zij holle kralen van goud, waarin een steentje wordt gelegd, en die worden in het mannelijk lid ingebracht. Als de man rondloopt, maken zij een rinkelend geluid en dat wordt mooi gevonden. De mannen die geen kralen laten inbrengen zijn mensen uit de lagere klassen. Dit alles is een zeer vreemde bezigheid.

Het interessante is dat deze beschrijving opmerkelijk veel lijkt op wat Jacques Van de Coutere in zijn verslag schreef, toen hij 162 jaar later in Ayutthaya aankwam.

Penisbelletjes zijn ook op andere plaatsen in Zuidoost-Azië door bezoekers gedocumenteerd. In de Mon-koninkrijken (het huidige Birma) zou-

den penisbelletjes al even lang worden gebruikt als in Siam en de eerste beschikbare vermelding dateert van 1435. De Venetiaan Nicolas de Conti (1395-1469) schrijft in zijn verslag:

In deze stad ... waren verschillende winkels van belachelijke en wulpse zaken ... in deze winkels verkopen bepaalde vrouwen dingen die wij 'belletjes' zouden noemen omdat ze rinkelen als klokjes; ze zijn gemaakt van goud, zilver of messing en zijn zo groot als een kleine noot. De mannen gaan, voordat zij een vrouw nemen, naar deze vrouwen want anders zou het huwelijk niet doorgaan. Deze vrouwen snijden de huid van het mannelijk lid op vele plaatsen in en plaatsen, naar het genoegen van de man, tussen de huid en het vlees wel twaalf van deze 'belletjes'. Nadat de huid van het lid is dichtgenaaid, geneest het in enkele dagen. Deze mannen doen dit om de lusten van hun vrouw te bevredigen: door deze zwellingen of gezwellen van het lid heeft de vrouw groot plezier tijdens de gemeenschap. Het lid van sommige mannen is zo lang dat het tussen hun benen hangt en wanneer zij lopen, maken ze een rinkelend geluid.

Waarschijnlijk zijn penisbelletjes (*Mian Ling*) vanuit naburige landen in China terechtgekomen als gevolg van de zoektocht naar seksuele hulpmiddelen en afrodisiaca, die teruggaat tot de westelijke Han-dynastie (206 v.Chr. tot 25). Penisbelletjes kwamen opnieuw onder de aandacht van de Chinezen tijdens de Ming-grensoorlog in de jaren 1570, toen veel Birmese en Thaise soldaten gevangen werden genomen of gedood. Een anoniem verslag uit 1538, getiteld *Xiyang fentu ji* (Verslag van de gewoontes van de zuidwestelijke barbaar), vermeldt:

De Birmese mannen steken bellen in hun penissen, sommige twee en sommige drie. Ook sommige hoofdmannen van de drie Vredescommissies en de zes Vredesbureaus hebben ze in hun penis.

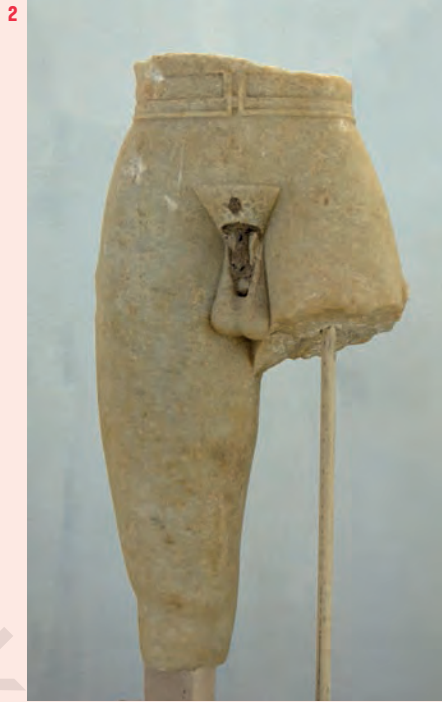
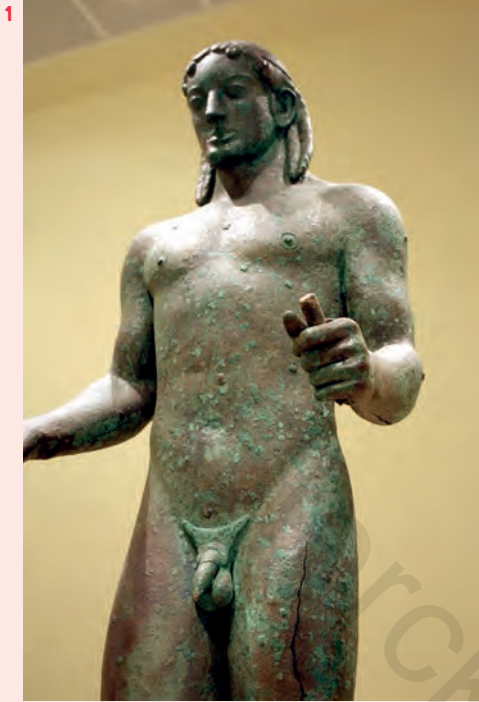
Op een gegeven moment nam het gebruik van penisbelletjes om onbekende redenen af. De laatste betrouwbare vermelding van penisbelletjes in Birma dateert van 1799, acht decennia vóór de Britse kolonisatie.

- ▶ Een ruzhu bij een Filippijnse man, foto Johan Mattelaer.

De hedendaagse opleving van penisimplantaties in de Chineesprekende wereld is waarschijnlijk uit Thailand overgewaaid. De Chinese term 'ruzhu' heeft namelijk dezelfde betekenis als in het Thais (*ru* = invoeren, inbrengen; *zhu* = parel). De *ruzhu* wordt naar verluidt sinds de jaren 1980 ook steeds populairder onder Taiwanese mannen, vermoedelijk geïntroduceerd door Thaise zeelieden en arbeiders.

Hoewel penisimplantaten nog steeds worden geassocieerd met criminelen en mensen uit een lagere klasse, wijst de huidige ontwikkeling in de Chineestalige wereld toch op een geleidelijke uitbreiding van deze praktijk. Het gebruik van dure materialen, zoals jade uit Birma, toont aan dat penisimplantaten ook bij mannen met een hoger inkomen aan populariteit winnen. Veel tattooshops bieden overigens deze service aan, zodat penisimplantaties nu voor een breed publiek toegankelijk zijn.

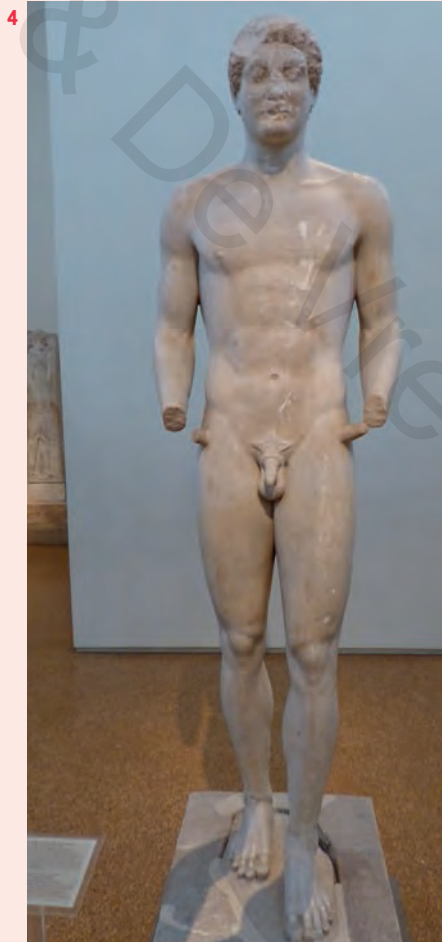

1 *The Piraeus Apollo*, bronzen beeld (6e eeuw v. Chr.), Archeologisch Museum Piraeus, Griekenland.

2 Fragment van een *kouros* uit het heiligdom van Apollo (625-600 v. Chr.), Museum van Delos, Griekenland.

3 De verschillende schaamhaarpatronen van *kouros*-beelden 6e tot 5e eeuw v. Chr.

4 *Aristodikos kouros*, marmeren beeld (ca. 500-490 v. Chr.), Archeologisch Museum, Athene, Griekenland.

EXTRA BEDEKKING II

OUD-GRIEKS SCHAAMHAAR

De afbeelding van schaamhaar was een belangrijk picturaal element in de beeldhouwkunst van de oude Grieken en is al te vinden bij de *kouros*, het oudste type binnen de Griekse beeldhouwkunst.

Een *kouros* stelt een naakte staande jongeman voor en de naam verwijst naar het Griekse woord voor 'jongen' of 'jeugd'. Onder invloed van de Egyptische beeldhouwkunst verscheen dit type beeld overal in de Griekse wereld vanaf ongeveer 600 v.Chr. en bleef in de mode tot 470 v.Chr.

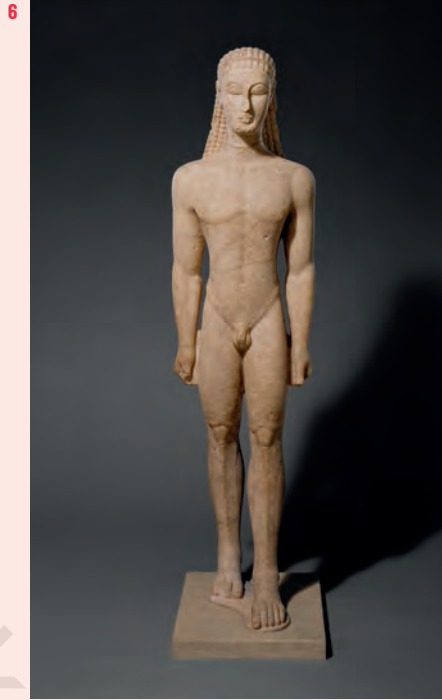
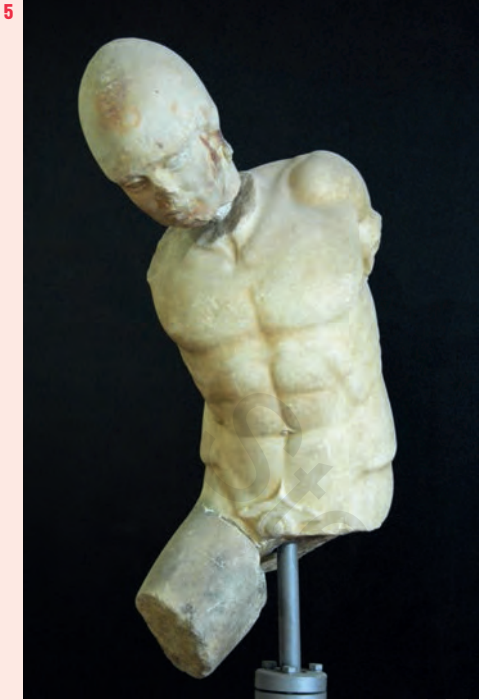
Kouroi worden over het algemeen gekenmerkt door hun veelal uniforme en sobere vorm [1]. Deze marmeren beelden markeerden vaak graven of monumenten en waren de geïdealiseerde afbeelding van een overledene, die voorgesteld werd met de perfectie van een jeugdige lichaam. Dit soort beeld is het voorbeeld bij uitstek van de universele aristocratische jeugd, eeuwig jong en mooi en dus de belichaming van mannelijke excellentie.

De *kouros* stelt een naakt mannenlichaam voor en bij de meeste exemplaren die nog bestaan is de schaamstreek glad. Toch is er bij sommige *kouroi* een duidelijke indicatie van schaamhaar [2]. Hoewel de globale kenmerken van deze beelden vrij consistent bleven gedurende de archaische periode, veranderde de vorm van het schaamhaar wel aanzienlijk. Deze evolutie kon bij sommige beelden gedateerd worden aan de hand van de begeleidende inscripties. Om deze reden bood de vorm van het

schaamhaar meestal de mogelijkheid om een specifiek beeld te dateren [3]. Soms gaat het slechts om subtiele veranderingen in de weergave van het schaamhaar, zoals de aanwezigheid of afwezigheid van een punt aan de rand en de vorm van deze punten. De *Kouros van Aristodikos* bijvoorbeeld heeft schaamhaar in de vorm van een driepuntig blad met nogal scherpe punten, terwijl bij een torsofragment van een andere *kouros* de zijranden van het schaamhaar meer afgerond zijn [4-5].

Kouroi werden niet alleen gevonden in verschillende gebieden op het Griekse vasteland, maar ook op de omliggende eilanden, waaronder Samos en Delos, en zelfs in het huidige Turkije. Toch is de gelijkenis van de verschillende *kouroi* uit een bepaalde periode opvallend en suggereert dat de vorm wellicht meer werd bepaald door veranderingen in het echte leven dan door de smaak van de individuuwwele beeldhouwer. Een tijdsgebonden mode was dus wellicht medebepalend voor de uiteindelijke vorm van het beeld.

Bij sommige *kouroi* is het schaamhaar niet op het beeld zelf weergegeven, maar verresten wijzen erop dat deze marmeren beelden na de afwerking beschilderd werden. Zelfs wanneer het schaamhaar gebeeldhouwd was, werden de stenen details geaccentueerd met felgekleurde beschildering, waardoor een heel ander en veel levendiger beeld ontstond dan we nu zien. De zogenoemde *New-York kouros*, die wordt bewaard in het Metropolitan Museum of

5 *De Krijger van Agrigento*, marmeren beeld gevonden in Akragas, Sicilië (ca. 470 v. Chr.), Museo Archeologico, Agrigento, Italië.

6 Marmeren *kouros* (ca. 590-580 v. Chr.), Metropolitan Museum, New York, USA.

7 Polychrome reconstructie van de *New York kouros*, Metropolitan Museum en de Liebighaus Collection, New York, USA.

8 Hoofd van de *Kroisos-kouros*, Parisch marmer (ca. 530 v. Chr.), Archeologisch Museum, Athene, Griekenland.

Art in New York, vertoont overgebleven verfsporen waarmee de oorspronkelijke kleuren konden worden gereconstrueerd [6]. De huid van de *kouros* was oorspronkelijk okerkleurig en, misschien wel het meest verrassend, onderzoek met ultraviolet licht heeft aangetoond dat de wenkbrauwen en het schaamhaar in een helder azurietblauw waren geschilderd [7].

Maar waarom zou een archaische Griekse beeldhouwer die een schoonheidsideaal wil voorstellen, het schaamhaar van een aristocratische jongeling hebben willen benadrukken? Haargroei speelde echter een belangrijke rol in de antieke Griekse identiteit. Baardhaar had een centrale functie in de opbouw van de verschillende leeftijdsgroepen binnen de archaische samenleving. Het al dan niet hebben van baardhaar bepaalde immers de overgang van *pais* (jongen) naar *aner* (man). Hoewel er wel enige literaire documentatie bestaat over ontharing bij Oud-Griekse vrouwen, wordt schaamhaar bij mannen nauwelijks genoemd. Uitzonderlijk schrijft Aristophanes (446-386 v.Chr.) in zijn komedie *De wolven* over een puberjongen van wie de 'geslachtsdelen bloeiden met dauwdons erop als op abrikozen'.

In veel opzichten kan het lichaam van de *kouroi* met hun lange haar en gladde gezicht er nogal prepuberaal uitzien. [8] Het benadrukken van hun schaamhaar laat echter zien dat de afgebeelde persoon zich op het belangrijke moment van de overgang van jongen naar man bevindt. De vorm van het schaamhaar, of die nu moet worden toegeschreven aan de leeftijd van de afgebeelde persoon of aan de persoonlijke stijl van beeldhouwer, benadrukt in ieder geval een duidelijke identiteit die moeilijker weer te geven was door variaties in het kapsel, de houding of de gezichtsuitdrukking. Het schaamhaar is dus een belangrijk en functioneel element van de *kouros*.

Een glimp van de Oud-Griekse visie op vrouwelijk schaamhaar krijgen we via een scène uit het toneelstuk *Ecclesiazusae* (Vergaderende vrouwen) van dezelfde Aristophanes. De vrouwen vermommen zich als mannen om te infiltreren in een bijeenkomst van mannen en een van de vrouwen roept: 'Ik heb meteen mijn scheermes naar buiten gegooid, zodat ik totaal behaard zou zijn en er helemaal niet vrouwelijk uit zou zien.' Het blijft echter onduidelijk of met de beharing alleen okselhaar of ook schaamhaar bedoeld werd.

3.

**‘IF YOU APPROACH THE WORLD
WITH THE APRON OF A SERVANT,
THEN YOU ARE ALLOWED TO GO
PLACES THAT YOU CAN’T GO IF
YOU APPROACH IT WITH THE
CROWN OF A KING’**

Jon Foreman

DE SCHAAMSTREEK BEDEKT

SCHAAMBEDEKKING

Het bedekken van de schaamstreek kan vier redenen hebben: als bescherming, uit zedigheid, als versiering of ten slotte omwille van het gevoel van intimiteit en privacy.

◀ Kalinga-echtpaar, Mountain provincie, Filippijnen, foto uit de University of California Publications, 1903.

Een vrij algemene functie van iedere vorm van kleding is het versieren van het lichaam en dus het ‘vermenselijken’ en ‘socialiseren’ ervan. Een groot aantal oorspronkelijke inwoners van Zuid-Amerika geven uitdrukkelijk aan dat zij hun lichaam versieren omdat zij zonder enige vorm van bedek-

- ▲ Ibans of Zee-Dayaks in
- ◁ traditionele kledij, foto's (1912) door Charles Hose.

- ◀ Een Mekeo-krijger met een gordel uit boombast, oostelijk Nieuw-Guinea, foto uit 1889.

king het gevoel zouden hebben dat er geen verschil is tussen henzelf en de dieren. Versiering is voor hen noodzakelijk om hun identiteit als mens te bewaren in het uitgestrekte en vaak angstaanjagende oerwoud. Kledij is voor hen ook de uitdrukking van speelsheid en het zich goed voelen, maar tevens een belangrijk aspect van een schoonheidsideaal en mede het gevolg van een zekere mate van ijdelheid.

Versiering is een manier voor een individu om zijn of haar status en wijze van leven te manifesteren. Het universele menselijke gevoel van bescheidenheid, getransformeerd tot zedigheid of fatsoen, komt wellicht inderdaad voort uit een primitieve noodzaak ons te onderscheiden van dieren. Kledij is dus een middel om orde aan te brengen. De mens leert bovendien zijn seksuele driften te controleren en wordt geacht het verbod op incest te respecteren. Een bedekking van de schaamstreek kan daartoe bijdragen. Verscheidene etnische groepen uit het Braziliaanse Amazonegebied, zoals de Nambikwara, de Kamayura en de Carajas, zijn volledig naakt, maar mogen nooit in het openbaar seksueel opgewonden raken. Dat is hun vorm van zedigheid.

Aangezien naaktheid altijd een erotisch aspect kan hebben, is onbeperkte eros zowel gevaarlijk als niet-menselijk. Hoewel erotiek een essentieel element van het menselijk leven is, vinden mensen van oudsher dat de genitaliën symbolisch 'onschadelijk' gemaakt moeten worden met een vorm van bedekking of versiering. De mate van bedekking die het 'fatsoen' vereist, verschilt echter in hoge mate van de ene maatschappij tot de andere en verandert ook in de tijd. Veel mannen uit Zuid-Amerika, Afrika en Melanesië schaamden zich als iemand de onbedekte eikel van hun penis zag en bedekten hem daarom met een omhulsel van bladeren, of in het geval van sommige oorspronkelijke inwoners van Panama, met een gouden dopje. De mannen van de Yanomami uit het Amazonegebied fixeren hun penis opwaarts door middel van een touw om de voorhuid en willen absoluut voorkomen dat hun penis in het zicht van anderen los zou komen, zelfs tijdens een gevecht, aangezien dat oneervol zou zijn.

Een cache-sexe verbergt de uitwendige geslachtsdelen, maar vestigt er tevens de aandacht op. Die ambiguïteit, verbergen en tegelijk toch tonen, maakt deel uit van een menselijke reflex, maar socialiseert ook het lichaam. Een interessant voorbeeld is de peniskoker. Bij de meeste volken waar de mannen een peniskoker dragen, is deze vorm van cache-sexe een onderdeel van het dagelijks leven gebaseerd op lang bestaande gewoontes. Westerlingen die deze vorm van cache-sexe zagen, beoordeelden deze vorm van bedekking echter vanuit hun denk- en leefpatroon. Zij lieten hun fantasie de vrije loop en gaven aan het dragen van een peniskoker ten onrechte vooral een erotische betekenis. Hoewel de voornaamste functie van deze vorm van cache-sexe niet primair seksueel is, heeft de peniskoker echter toch wel een rol in het kader van de lokale seksuele moraal. De drager ervan

ontkent zijn mannelijkheid niet, maar controleert de seksuele functie van zijn penis op een sociaal aanvaardbare manier en als teken van respect. Ook de patronen op de voorkant van de lendendoek van de Dayaks (Borneo) zijn een vorm van subtiele erotiek, op dezelfde manier als het geval is met de *sporran* (het tasje), dat onderdeel is van de traditionele Schotse kilt.

De meeste mensen die leven in een warm klimaat voelen geen schaamte wanneer ze naakt zijn, zelfs zonder enige vorm van cache-sexe. De Igorots van Luzon (Filippijnen) bijvoorbeeld hebben er geen probleem mee om functioneel uit de kleren te gaan. Wanneer het begint te regenen trekken de vrouwen hun rokken uit en verstoppen ze deze onder hun hoofddekse. In een tropisch klimaat is het nut van kleding relatief en bij sommige natuurlvolkeren wordt het dragen van een broek zelfs als onfatsoenlijk en onhygiënisch beschouwd.

Een bijkomende reden voor het dragen van kleding is het universele verlangen om iets met het lichaam te doen, om te voelen dat iets het lichaam omhult. Bij sommige etnische groepen uit het oostelijke deel van Nieuw-Guinea is het niet de gewoonte om de geslachtsdelen te bedekken, maar de mannen omsnoeren hun buik met een riem uit boombast. Zo'n riem spant de buik soms heel extreem aan, maar geeft de gebruiker ondanks zijn naaktheid, wel een gevoel van bescherming.

Soms heeft een cache-sexe een heel verrassende functie. Een mooi voorbeeld is de *kemaluan* (hoes voor schaamdelen), die in Midden-Java (Indonesië) gedragen wordt door jongetjes die nog continent moeten worden. De *kemaluan* bestaat uit enkele houten of metalen elementen die niet alleen de mannelijke geslachtsdelen nabootsen, maar bij elke beweging bovendien geluid maken. Dankzij deze kindercache-sexe kon het kind gevolgd worden en was het gemakkelijk terug te vinden wanneer het zou verdwalen.

DE LENDENDOEK

Waarom gingen onze prehistorische voorouders hun genitaliën verbergen? Of was het verbergen van hun geslachtsdelen niet de reden voor kleding? Hoewel er geen bewijs is dat dit (mede) een reden was om het lichaam 'aan te kleden', was een eenvoudige lendendoek wellicht de eerste vorm van kledij die door mensen werd gedragen. We kunnen dit vermoeden op basis van de vaststelling dat natuurlvolkeren, zeker zij die leefden in een warm klimaat, vóór hun contact met westerlingen ofwel geen kledij droegen ofwel uitsluitend een lendendoek. Aangezien een lendendoek slechts een beperkte fysieke bescherming biedt, kan verondersteld worden dat een primitieve vorm van schaamte meespeelde om vooral of alleen de 'schaamstreek' te bedekken. Bij de meeste natuurlvolkeren bestond blijkbaar niet

- ▶ Een *kemaluan*, een cache-sexe voor jongetjes, vroeg 20e eeuw, Java, Indonesië.

dezelfde vorm van schaamte tegenover hun billen aangezien de meeste lendendoeken alleen de voorkant van het onderlichaam bedekken en de achterkant bloot laten. Blijkbaar is het een typisch westerse eigenschap om zich ook te schamen voor de billen en het zou kunnen dat deze vorm van schaamte gebaseerd is op een intrinsieke angst en afkeer voor homoseksualiteit. Wellicht verklaart het ontbreken van een bedekking voor de achterkant mede het feit dat de westerlingen die geconfronteerd werden met mensen die een eenvoudige lendendoek droegen die alleen de voorkant bedekte, deze vorm van kledij als 'onfatsoenlijk' beoordeelden.

Een lendendoek kan worden gemaakt van verschillende materialen (schors, stof of leer) en kan tussen de benen opgehangen worden of om het middel worden gewikkeld. Verschillende culturen hebben hun eigen specifiek model van lendendoek en ook de manier van dragen kan heel erg variëren. Bovendien waren sommige lendendoeken voorbehouden aan een specifieke maatschappelijke klasse. Ook nu nog is bij sommige volken het type lendendoek bepaald door sociale normen.

Lendendoeken werden al gebruikt in het voor-Romeinse Europa, maar verdwenen met de val van het Romeinse Rijk. Wellicht droegen de mannen in het oude Griekenland en in Rome een lendendoek onder hun toga, als een vroege vorm van ondergoed. Het is echter mogelijk dat alleen slaven een lendendoek droegen en dat burgers geen andere vorm van kledij gebruikten onder hun dagelijkse kledij. Het blijft onduidelijk of Griekse vrouwen in de oudheid enige vorm van specifieke schaamstreekbedekking gebruik-

◀ Ceremoniële gordel met het bovenstuk van de bek van een neushoornvogel (ca. 1960), Yaqai/Asmat, West-Papua, Irian Jaya, Indonesië.

ten. Sommige mozaïeken uit de Romeinse oudheid geven aan dat vrouwen, voornamelijk tijdens sportieve activiteiten, een *strophia* (borstdoek) droegen, samen met een *subligaculum*, dat de vorm had van een kort broekje of een lendendoek. Ook mannen droegen een *subligaculum*. Lendendoeken werden meestal gemaakt van wol, linnen of een mengsel daarvan, maar bij de hogere klassen waren ook lendendoeken uit geïmporteerde zijde in zwang.

Veel volken in Oceanië ontwikkelden een soms complexe cultuur van lichaamsversiering en de cache-sexe maakte daar onderdeel van uit. Bepaalde soorten kledingstukken konden alleen worden gedragen door mensen met macht of een hoge sociale rang, zoals de verenmantel of *kahu huruhuru* van de Maori van Nieuw-Zeeland. Daarnaast ontwikkelden bepaalde volken geloofssystemen die ziekte, geluk en eer koppelden aan het soort stof en het soort lichaamsversieringen die werden gebruikt. Sommige culturen geloofden dat als een lap stof werd verkocht voordat het weven was voltooid of als een man een bepaalde kleding droeg voordat hij een bepaalde graad had bereikt, de drager ervan ziek kon worden of dat het noodlot kon toeslaan.

Sommige lendendoeken worden gebruikt om de mannelijkheid te accentueren door er een fallisch element in te verwerken. Dit aspect kan zelfs worden versterkt door een ander materiaal, zoals een vogelbek, te gebruiken als pseudo-fallus.

Over de hele wereld, vooral in gebieden met een warm klimaat, is een lendendoek nog steeds de dagelijkse en soms de enige vorm van kledij voor talloze mannen en vrouwen. Westerlingen die in de negentiende eeuw op grote schaal in contact kwamen met volken voor wie een lendendoek de standaard kledij was, zagen deze vorm van lichaambedekking wel als een exotisch, maar ook als een 'primitief' kledingstuk. Het uitroeien van het dragen van een lendendoek, zowel voor mannen en vrouwen, en deze te vervangen door zedige westerse kledij, werd dan ook een van de belangrijke doelstellingen van de kolonialisering.

SOORTEN LENDENDOEK

Om de schaamstreek te bedekken zijn diverse soorten lendendoeken mogelijk, die allemaal dezelfde basis hebben: een kledingstuk uit één stuk, soms op zijn plaats gehouden door een riem, dat alleen de genitale zone bedekt. Dit basisontwerp kan drie belangrijke vormen aannemen:

- een lange rechthoekige strook stof die tussen de benen hangt en om het middel wordt vastgemaakt;

- de archetypische cache-sexe, bestaande uit een driehoekig lapje dat met touwtjes vastgemaakt wordt om het middel en de geslachtsdelen bedekt;
- een doek dat meerdere malen om de heupen gewikkeld wordt en gefixeerd wordt met een gordel.

Verscheidene Afrikaanse volkeren dragen nog steeds lendendoeken, soms als het enige traditionele kledingstuk voor dagelijks gebruik. Een goed voorbeeld zijn de lendendoeken die gedragen worden door de Zuid-Afrikaanse Bosjesmannen, bekend als de *xai*. Het is een stuk T-vormig leder met lange banden aan de hoeken die samengebonden worden, terwijl het vrije uiteinde aan de achterkant wordt weggestopt. Andere etnische groepen maken rijkversierde lendendoeken voor speciale gelegenheden. De Mbuti, een van de laatste nomadische jager-verzamelaarsculturen ter wereld, die leven in het Ituri-regenwoud in het noordoosten van de Democratische Republiek Kongo, maken ceremoniële lendendoeken die 'pongo' worden genoemd. De Mbuti-mannen bewerken de binnenste laag schors van een tropische vijgenboom tot een dun en buigzaam doek en de vrouwen beschilderen het doek met zelfgemaakte pigmenten. De soms complexe tekeningen roepen vaak elementen uit de natuur op en hebben een rituele betekenis. Deze *pongo's* worden gedragen tijdens overgangsrituelen, zoals bruiloften, begrafenissen, inwijdingen in de volwassenheid en rituele dansen.

In het oude Egypte droegen zowel mannen als vrouwen een lendendoek, meestal als enige vorm van kledij, maar soms ook als een soort 'ondergoed'. Over het algemeen werden deze lendendoeken gemaakt van driehoekige stukken linnen die aan de voorkant vastgebonden werden. In het graf van farao Toetanchamon (1341-1323 v.Chr.) werden niet alleen talrijke lendendoeken gevonden, maar ook een afzonderlijke linnen penisbedekking.

De *lungi* uit India en de *malo* uit Hawaï zijn beide een soort uniseks lendendoek die nog steeds in gebruik is als traditionele kleding, vooral binnen plattelandsgemeenschappen. Een vergelijkbare lendendoek staat in Japan bekend als *etchu fundoshi*. De *fundoshi* is een 35 centimeter breed stuk stof van katoen of zijde dat vooral dient om de geslachtsdelen te bedekken, maar ook tussen de dijen wordt gekneld.

Inwoners van het Austronesisch sprekende gebied in Zuidoost-Azië dragen een *chavat*, een lendendoek die bestaat uit één lange strook boombast of geweven stof. De *kaupinam*, een rechthoekige katoenen lendendoek uit één stuk en zijn latere meerdelige variant, de *langot*, worden gedragen door Indiase atleten tijdens het traditionele worstelen (*kusht*). De *kachera* is een andere vorm van traditionele kledij en is een variatie op de *kaupinam*. De *kachera* is echter de laatste jaren geëvolueerd en lijkt intussen meer op een boxershort. Volledig ingewijde Sikhs zijn verplicht een *kachera* te dragen wanneer zij in het openbaar verschijnen.

- ▶ Lederen lendendoek van een Bosjesman, leder met stukjes struisvogelei, (20e eeuw), Namibië, priv. coll.
- ▶ Gordel uit boombast (tweede helft 20e eeuw), Mbuti uit het Ituri woud, DRC, priv. coll.
- ▶ Ceremonieel lendendoek (ca. 1960), plantvezels en orchideestampers, Simu, Simbu provincie, PNG, priv. coll.

GESCHIEDENIS van de LENDENDOEK

De oudste aanwijzing dat dierenvelen gebruikt werden als een soort lichaamsbedekking is een stenen werktuig dat in Neumark-Nord (Duitsland) gevonden werd. Op dit stuk gereedschap werden restjes organisch materiaal teruggevonden die tannine bevatten. Dit is een chemische stof die gewonnen werd uit de schors van de eikenboom en die gebruikt werd om van ruwe huiden soepel leer te maken. Deze resten zijn minstens 100 duizend jaar oud en bewijzen dat de Neanderthalers die toen Europa bevolkten lederen lendendoeken droegen. Toen de Homo sapiens Europa bereikte, was deze mensensoort veel minder gewend aan de kou dan de Neanderthalers, die zich al generaties lang hadden aangepast aan het Europese klimaat. Daarom wordt algemeen aangenomen dat toen de twee soorten elkaar ongeveer 45 duizend jaar geleden ontmoetten, de Homo sapiens de gewoonte van de Neanderthaler om zich met bewerkte dierenhuiden te beschermen tegen de kou, tenminste in de winter, heeft overgenomen.

De oudste tot nu toe gevonden resten van door mensen geweven kleding in Europa zijn 32 duizend tot 35 duizend jaar oud. De restanten van deze eerste vorm van kledij bestaan uit kleine stukjes geverfde stof gemaakt van bewerkte plantvezels en werden ontdekt in de Dzudzuana-grot in het westen van de Republiek Georgië, bij de Zwarte Zee. Sommige Europese mannen droegen al vierduizend jaar geleden een soort primitieve broek uit leder, zoals blijkt uit de 'Lederhose' van Ötzi de Icmán.

Het weven ontwikkelde zich in de Filippijnen en andere delen van Oceanië circa 400 jaar geleden. Hoewel niets van deze vroege stoffen bewaard is gebleven, zijn er duidelijke bewijzen gevonden van kledingstukken van geweven stof die dateren uit de veertiende eeuw. De meest voorkomende kledingstukken waren lendendoeken voor mannen en een soort wikkelrok voor vrouwen. De doeken werden geweven van verschillende materialen, waaronder boomschors, palmvezels, hennep, vlas en katoen en werden versierd met kleurige geometrische patronen.

Toen de voorouders van de Maori in Nieuw-Zeeland aankwamen, begonnen zij weeftechnieken te ontwikkelen om warmere kleding te maken. Ze gebruikten plantvezels, vooral vlas, om mantels te maken waaraan ze veren, plukjes gras, bundels plantaardig materiaal of hondenhaar vastmaakten voor extra warmte en bescherming tegen de regen. Eind negentiende eeuw begon men onder Britse invloed wol te gebruiken, maar de traditionele weeftechnieken gingen bijna verloren na de Tweede Wereldoorlog, toen veel Maori's hun vlasplantages verlieten en naar stedelijke gebieden trokken. De afgelopen jaren is er opnieuw interesse in deze traditionele stoffen ontstaan en worden deze opnieuw gebruikt.

- ▶ Zijden vrijmetselaarslendoek van Major William Christy, stichter van de St. Louis Society, USA.

Toen westerlingen vanaf de zestiende eeuw de samenlevingen in Oceanië infiltrerden, begonnen sommige inheemse mensen de westerse kledingstijl over te nemen. Christelijke missionarissen introduceerden in Hawaï loszittende jurken voor vrouwen (*muumuus*). Andere vrouwen in Polynesië gebruikten geïmporteerde Europese stoffen om *sarongs* of *pareo's* te maken, een lange strook stof die rond het middel wordt gebonden.

Een lendoek wordt soms gedragen als een soort ondergoed en heeft dan vooral de bedoeling de bovenkleding te beschermen. Soms wordt een lendoek een 'schort' genoemd, een woord dat komt van het oude Franse woord *napron* en 'een klein stuk stof' betekent. Als toplaag die de voorkant van het lichaam bedekt, wordt een schort ook gedragen boven andere kleding als uniform, versiering of als ceremonieel gewaad, bijvoorbeeld een vrijmetselaarsschort. Ook de schort die gedragen werd door de sjamaan bij de oorspronkelijke bewoners van de noordwestkust van Noord-Amerika had geen beschermende functie, maar stond symbool voor de rituele kracht.

SCHAAMBEDEKKING in AFRIKA

In heel Afrika worden verscheidene vormen van schaambedekking gedragen, maar sommige hebben een speciaal en soms specifiek ontwerp. De Tabwa bijvoorbeeld, een etnische groep die voornamelijk leeft aan de zuidwestelijke oevers van het Tanganyika-meer, op de hoge grasplateaus van het Marungu-massief in het uiterste zuidoosten van Kongo, gebruiken zeer speciale schaamstreekbedekkingen tijdens rituele dansen ter gelegenheid van een huwelijk. Op deze vierkante schortjes is een afbeelding van een vulva en een fallus bevestigd, die de archetypische seksuele rol van de man en de vrouw voorstelt. Deze specifieke cache-sexe wordt door mannen en vrouwen gebruikt in een geraffineerd genderspel.

Een fascinerend voorbeeld van bedekking zowel vanuit etnografisch, maar ook vanuit esthetisch oogpunt is dat van de verschillende schaamschortjes die door de Kirdi werden gebruikt. De naam 'Kirdi' verwijst naar de vele culturen en etnische groepen die Noordwest-Kameroen en Noordoost-Nigeria bevolken. De term werd gebruikt om verschillende bevolkingsgroepen aan te duiden die zich ten tijde van de kolonisatie niet tot de islam hadden bekeerd, en was aanvankelijk pejoratief bedoeld. De eerste vermelding van de Kirdi is te vinden in een reisverslag uit 1826 van de Britse ontdekkingsreiziger Dixon Denham (1786-1828), die het woord 'Kerdies' vertaalt als 'negers die zich nooit tot het mohammedaanse geloof hebben bekeerd'. De Kirdi-bevolking bestaat uit meerdere etnische groepen (waaronder de Fali, Matakam en Kapsiki) met aanzienlijke culturele en taalkundige verschillen. Deze diversiteit komt ook tot uiting in de verschillende vormen van cache-sexe die worden gebruikt, vooral door de vrouwen. Fali-vrouwen droegen vroeger verschillende soorten metalen cache-sexe, variërend van een kleine driehoekige schaamplaat die aan een touwtje was bevestigd, tot een bredere bedekking met verschillende metalen elementen. Verscheidene bevolkingsgroepen van de Kirdi, zoals de Matakam, dragen echter zeer kleurrijke kralen schorten. Ze kunnen een driehoekige of een rechthoekige vorm hebben en vertonen een grote variatie in ontwerpen en kleuren. Dit type cache-sexe was zeer populair, maar in 1960 verbood de overheid in Kameroen deze vorm van traditionele en minimale vormen van kledij en verplichtte de vrouwen zich volledig te bedekken. Ondanks dit verbod blijft het dragen van deze sierlijke kralenschortjes ook nu nog populair.

In heel zuidelijk Afrika dragen vrouwen allerlei soorten schortjes die rijk versierd zijn met kraaltjes en verband houden met de levensfase waarin ze zich bevinden en tevens een uitdrukking zijn van hun identiteit. De soort kraaltjes die gebruikt worden en de patronen waarin ze verwerkt worden zijn een aanduiding van hun sociale en burgerlijke status, het aantal kinderen dat ze hebben, de streek waar ze vandaan komen en hun etniciteit. Een bekend type is de *ijogolo*, een bruidsschort gedragen door Nde-

- ▶ Cache-sexe met vulva en fallus, (eerste helft 20e eeuw), Tabwa, DRC, priv. coll.
- ▲ Kirdi-vrouwen met cache-sexe, Kameroen, postkaart voor toeristen, 1940.
- ▼ Cache-sexe voor vrouwen, metaal en stukjes schelp [ca. 1960], Kirdi, Kameroen, priv. coll.

▲ Cache-sexe (ca. 1960), Kirdi, Kameroen, priv. coll.

bele-vrouwen. Bij het huwelijk gaf de familie van de bruidegom de bruid traditioneel een eenvoudig lederen of stoffen schortje. De pas getrouwde Ndebele-vrouw borduurde vervolgens het schortje met geïmporteerde glazen kralen in een verrassend geometrische patroon. Zij droeg daarna dit schortje bij belangrijke ceremoniële gelegenheden om haar gehuwde status aan te geven.

SCHAAMBEDEKKING in AMERIKA

Een specifieke vorm van lendendoek die door inheemse Noord-Amerikaanse mannen werd gedragen was de *breechcloth*. Deze bedekking bestond uit een smalle rechthoekige reep stof die uitsluitend de schaamstreek bedekte en vastgemaakt werd met een riem of touwtje. Het ontwerp van de *breechcloth* kon per gemeenschap verschillen. Soms werd een stuk leder gebruikt dat ook beschilderd of geborduurd kon worden of zelfs versierd met kraaltjes. Tegenwoordig dragen mannen die afstammen van

de oorspronkelijke bewoners uitsluitend nog een dergelijke traditionele ledendoek als onderdeel van hun ceremoniële kleding bij rituele dansen, bij bruiloften of tijdens festivals.

Ook inheemse vrouwen of tienermeisjes uit Noord-Amerika droegen een ledendoek maar uitsluitend onder een rok. Bij de Mohave in het Amerikaanse zuidwesten werd tijdens een specifiek ritueel een ledendoek overhandigd aan jonge vrouwen die besloten hadden om als man door het leven te gaan. De ledendoek was de symbolische erkenning van hun status binnen de gemeenschap als *hwame*, zoals deze transgenders genoemd werden.

In precolumbiaans Midden- en Zuid-Amerika droegen Azteekse mannen, Maya- en Inca-mannen uit de hogere klasse katoenen lendendoeken in combinatie met prachtig versierde lederen riemen. De vrouwen droegen eenvoudige tunieken en rokken. Voor beide geslachten bestond de versiering van hun lendendoek voornamelijk uit exotische pluimen, die vakkundig in het weefsel werden verwerkt. De lange, iriserende staartveren van de quetzal waren hiervoor bijzonder in trek. Soms werd ook bont gebruikt als extra decoratief element. Mensen die zich deze luxe kledij niet konden veroorloven, gebruikten een tapaschort, een doek gemaakt van boomschors.

De inheemse bewoners van het Amazonegebied die een schaambedekking dragen, gebruiken nog steeds dezelfde eenvoudige lendendoeken die al duizenden jaren in de mode zijn.

SCHAAMBEDEKKING in AZIË

Onder de verschillende etnische groepen in Azië bestaat een grote variatie in lendendoeken. Zeer gedetailleerd versierde lendendoeken werden gebruikt door de krijgers van de Naga, die in het noordoosten van India en het noordwesten van Myanmar wonen. De lendendoeken van de Naga-mannen bestaan uit een dubbele laag handgeweven katoenen textiel dat rijkelijk versierd wordt met schelpjes en zaadjes. Soms wordt een koperen schijf toegevoegd als fallisch symbool dat de kracht van de krijger accentueert. Deze lendendoeken vormen niet alleen een bescherming, maar zijn een visueel bewijs van persoonlijke rijkdom en succes.

Toen de Oostenrijkse ontdekkingsreiziger Christoph von Fürer-Haimendorf (1909-1995) in 1944 de Kamla-vallei in het noordelijke Subansiri-district in de deelstaat Arunachal Pradesh (India) bezocht, zag hij dat mannen van de Hill Miri hun geslachtsdelen bedekten met een vrij unieke vorm van genitale bedekking gemaakt van hoorn. Uit hetzelfde gebied is ook een zeer fijn geciseleerde gouden schaambedekking voor mannen gedocumenteerd en zelfs intact bewaard gebleven.

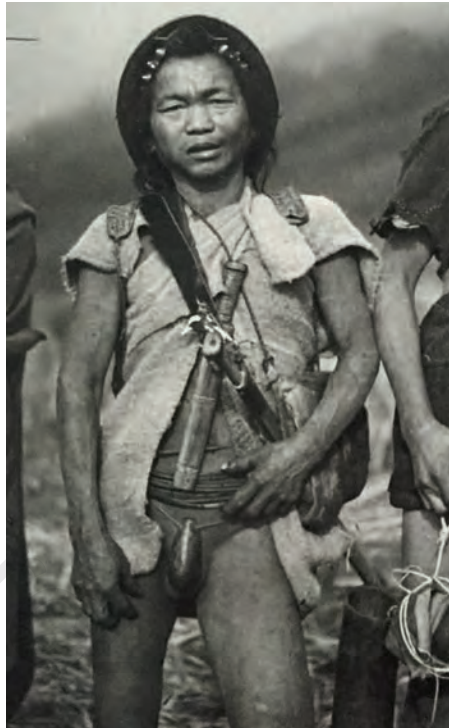
△ Twee Mohave-mannen, westelijk Arizona (USA), foto (1910) door Timothy O'Sullivan.

△ Sahaykwisa (1850-1895), een Mohave-sjamaan (hwame), foto ca. 1890.

▲ Naga-mannen met hun traditionele lendendoeken, Nagaland, India, 2004.

▲ De koning van de Azteken Axayácatl in oorlogskledij, uit de *Codicex Cozcatzin* 1572, Bibliothèque Nationale, Parijs, Frankrijk.

- ▶ Cache sexe uit hoorn (midden 20e eeuw), Miri Heuvels, Aranuchal Pradesh, India, foto (1952), Cambridge Museum of Archaeology.

SCHAAMBEDEKKING in OCEANIË

Allerlei prachtige lendenschorten met een grote variatie aan stijlen worden traditioneel in heel Nieuw-Guinea gedragen, vooral bij feestelijke gelegenheden. De schorten van Cenderawasih Bay (voorheen Geelvinkbaai) in het noordwesten van de provincie Irian Jaya (Indonesië) zijn bijzonder, omdat ze gemaakt zijn van geïmporteerde kralen en voorzien zijn van complexe ontwerpen die elders op het eiland niet voorkomen. In tegenstelling tot de gebruikelijke rechthoekige vorm van de meeste bedekkingen, hebben de Cenderawasih-schorten de vorm van een onregelmatige vijfhoek met een vierkante bovenkant en een puntige onderkant. De onderste twee zijden zijn meestal omzoomd met strengen van geïmporteerde stoffen. Eeuwenlang stond de bevolking van de noordwestkust in veel nauwer contact met de buitenwereld dan de rest van Nieuw-Guinea en Portugese en Chinese handelaren bezochten het gebied. De kralen die door deze handel geïmporteerd konden worden, waren waardevolle bezittingen en werden onderdeel van een bruidschat of konden zelfs deel uitmaken van een erfenis. De schorten werden uitsluitend door vrouwen gemaakt, maar konden zowel door vrouwen als door mannen gedragen worden, in het bijzonder tijdens speciale gelegenheden, zoals bruiloften.

In de Waghi-vallei van de westelijke hooglanden van Papoea-Nieuw-Guinea (PNG) droegen de volwassen mannen een riem van boomschors om hun middel en gebruikten deze om er eventueel een lendendoek aan te

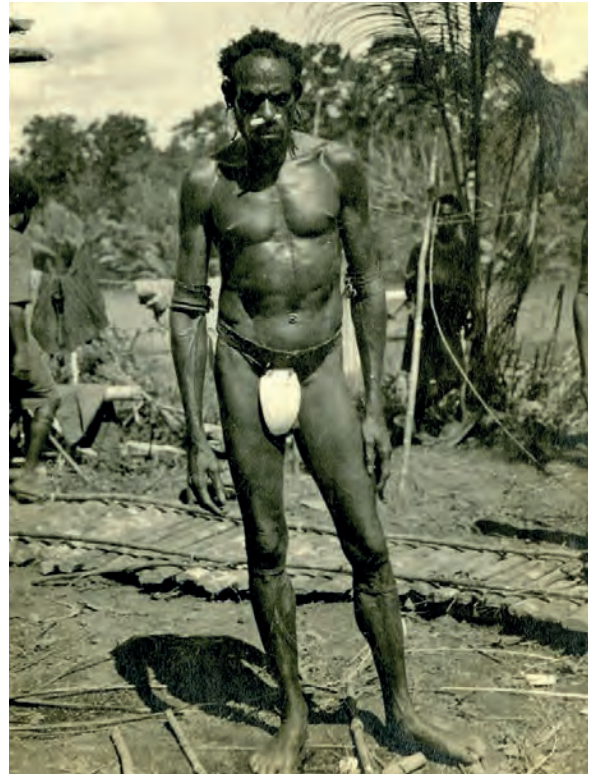
◀ Lendoek (1970s), gebied van de Cenderawasih baai, westelijk Nieuw-Guinea (Irian Jaya), Indonesië, priv. coll.

▶ Meisje met traditionele lendendoek, Cenderawasih-baai, westelijk Nieuw-Guinea (Irian Jaya), Indonesië, foto (ca. 1955), Nationaal Museum voor Wereldculturen, Leiden, Nederland.

▼ Krijgers in traditionele kledij, Astrolabe Bay, oostelijk Nieuw-Guinea, foto 1910.

▽ Gordel uit boomschors met geometrische versieringen, Waghi-vallei, PNG, priv. coll.

▲ Cache-sexe uit schelp, vroege 20e eeuw, Sepik-gebied, PNG, priv. coll.

▼ Man met cache-sexe uit schelp gefixeerd met een boombastgordel, Sepik-gebied, postkaart uit 1930.

bevestigen. De schors werd van een grote boom verwijderd en terwijl de bast nog soepel was, werden er geometrische ontwerpen of symbolische figuren in gekerfd. Wanneer de schors gedroogd was, werd het snijwerk opgevuld met witte kalk of natuurlijke, meestal rode, pigmenten om het contrast te versterken. Deze gordels van boomschors werden uitsluitend gedragen door mannen met een hogere status binnen de gemeenschap en het ontwerp was meestal specifiek voor een bepaald dorp.

In sommige afgelegen gebieden van Nieuw-Guinea, maar ook op de Cookeilanden, was een schaamschelp of genitale schelp (*wedere*) een gebruikelijke cache-sexe voor mannen. Deze schaamschelpen zijn meestal gemaakt uit een stuk van een grote schelp (de Bailer Shell of Melo melo) en werden om het middel bevestigd met een geweven vezelband. Soms wordt de oorspronkelijke kleurvariatie van de schelp gebruikt als een natuurlijke vorm van decoratie. Sommige kostbare exemplaren zijn versierd met (symbolische) motieven en deze werden uitsluitend bij speciale gelegenheden gedragen. In de meeste gevallen bedekte de schaamschelp de geslachtsdelen in hun totaliteit, hoewel een foto die in 1933 door de vroege ontdekkingsreiziger Gunnar Landtman (1878-1940) in het dorp Buji werd genomen, een schaamschelp toont die alleen als bedekking over de penis werd gedragen. De vorm van de schaamschelpen verschilde weinig van eiland tot eiland en vergelijkbare exemplaren van de eilanden Mer, Kiwai en van

▲ Cache-sexe uit schelp, vroege 20e eeuw, gebied van de Mendi-vallei, zuidelijke hooglanden, PNG, priv. coll.

▼ Papoea-man met cache-sexe, foto uit ca. 1910 door Gunnar Landtman.

dorpen langs de Fly River zijn bewaard gebleven. Door het verbod op dit soort bedekkingen en de introductie van Europese kleding tijdens de missionering verdween deze vorm van cache-sexe, hoewel bij sommige rituele bijeenkomsten toch nog een schaamschelp gedragen werd, maar dan boven een fatsoenlijke westerse broek.

In sommige dorpen aan de monding van de Sepik-rivier (PNG) werden specifieke bedekkingen gemaakt voor gebruik tijdens de inwijdingsceremonie bij de puberteit, bekend als *kandinbung*. De voorkant van een dergelijke schort stelt een geest voor waarvan de kracht aan de ingewijde wordt geopenbaard. De kwastjes aan de randen staan symbool voor de gevaren waaraan de ingewijde zal worden blootgesteld tijdens zijn volwassen leven. In het Midden-Sepik-gebied droegen pubers tijdens een ritueel waarmee hun intrede in de wereld van de volwassenen gevierd werd, een bedekking van raffia met een vooruitstekend uiteinde dat symbool stond voor de fallus. Deze verwijzing naar de fallus is een symbolische bevestiging van de acceptatie van de ingewijde door de wereld van de volwassen mannen.

In het Oost-Sepik-gebied gebruikten mannen van de latmul-stam een heel bijzondere vorm van genitale bedekking, de *kumbi sipbi* of *timbunmaui*, wat

- ▶ Cache-sexe gebruikt bij de initiatie van jongens, Sepik-vallei, PNG, priv. coll.
- ▲ Jongetje met initiatie cache-sexe, Sepik-vallei, PNG, foto ca. 1935.
- ▼ Lendendoek voor initiatie, begin 20e eeuw, Watam Lagoon, Sepik-gebied, PNG, priv. coll.

letterlijk vertaald ‘moordschort’ betekent. Dit type cache-sexe is gemaakt van de huid van de vleugels van de vliegende vos, een soort vleermuis (*kumbi* betekent ‘vleermuis’). De gedroogde huid wordt gecombineerd met ronde stukken schelp en kwastjes van menselijk haar en vormt als het ware een forse hangende fallus. Deze versiering, die alleen door volwassen mannen gedragen mocht worden, was een belangrijk statussymbool. Alleen mannen die succesvol waren geweest bij het koppensnellen en minstens vijf koppen gesneld hadden, hadden het voorrecht een dergelijke cache-sexe te dragen. De latmul-mannen werden gedwongen naakt rond te lopen en moesten de hoon van de vrouwen van het dorp ondergaan, totdat zij voldoende vijanden hadden gedood. Geen enkele ouder zou zijn dochter laten trouwen met een man die nog geen *kumbi sipbi* had om zijn naaktheid te bedekken. De vleermuis wordt zeer gerespecteerd door de gemeenschappen die langs de Sepik-rivier wonen en het beeld van de vleermuis wordt ook in andere vormen van cache-sexe gebruikt.

De mannen van de Baining, een etnische groep uit Nieuw-Brittannië (PNG), gebruiken een geraffineerde bedekking van de schaamstreek, bestaande uit een ronde schijf met een diameter van 25 tot 30 centimeter, die gemaakt is van boombast en aan de penis bevestigd kan worden met een soort aanzetstuk. Deze fallocript (bedekking van de penis), die alleen gebruikt werd tijdens ceremoniële dansen, bedekt een breder gebied en wordt soms ook gecombineerd met een extra stuk boombast om de achterkant te bedekken. De Huli, die leven in de zuidelijke hooglanden van Papua-Nieuw-Guinea maken kleurrijke lendendoeken, ‘*kwi agip*’ genaamd, met een grote variatie aan soms heel merkwaardige kleurcombinaties. De *kwi agip* werden gedragen door rijen mannen tijdens rituele dansen, terwijl ze met hun handdrommels een opzwevend ritme aanhielden en daardoor in trance raakten.

Een zeer bijzondere en mooie vorm van schaambedekking is de *lonka lonka*. Deze sieraden van parelmoer werden vervaardigd en meestal gegraveerd door de oorspronkelijke bewoners van Australië, de Aboriginals, die woonden in de regio Kimberley aan de noordoostkust van Australië. De *lonka lonka* werd gemaakt uit schelpen die in een gebied honderden kilometers verderop werden opgedoken en uitgewisseld via een uitgebreid systeem van handelsroutes die zich uitstrekten tot aan de zuidkust van het continent, meer dan duizend kilometer daar vandaan. Afhankelijk van de regio hebben deze cache-sexe verschillende lokale namen, maar ze hadden wel vergelijkbare functies. Het glinsterende parelmoer werd geassocieerd met water, regen en bliksem, en de zilveren glans bij de weerkaatsing van het licht kon helpen om regenwolken aan te trekken. Zeker in het dorre binnenland van Australië was water essentieel om te overleven en daar vervulde de *lonka lonka* dus een belangrijke taak. Verder was de *lonka lonka* niet alleen een cache-sexe voor Aboriginal-mannen, maar ook een vorm van persoonlijke versiering en fungeerde deze tevens als een aandui-

- ▶ Cache-sexe voor een krijger van de latmul, midden 20e eeuw, oostelijk Sepik-gebied, PNG, priv. coll.
- ▲ Krijger van de latmul met cache-sexe, foto ca. 1950.
- ▼ Gordel met houten vleermuis-symbool, midden 20e eeuw, oostelijke hooglanden, PNG, priv. coll.
- ◁ Penisbedekking (ca. 1960), geplette boomschors, Baining, Gazelle-schiereiland, oostelijk Nieuw-Brittannië, PNG, priv. coll.
- ◀ Lendendoek, plantenvezels en natuurlijke pigmenten, Huli, zuidelijke hooglanden, PNG, priv. coll.

- ▲ Een *lonka-lonka*, paelmoer en natuurlijke pigmenten (ca. 1970), westelijk Australië, priv. coll.
- ▼ Groep Kurangara-mannen van wie een een *lonka-lonka* draagt, noordwestelijk Australië, foto ca. 1930.

ding van de sociale status van de drager. Sommige bijzondere exemplaren werden gebruikt bij inwijdingsrituelen en medicijnmannen of sjamanen konden aan de hand van de *lonka lonka* de toekomst voorspellen. In 1899 beschreven de vroege ontdekkingsreizigers Walter Spencer en Francis Gillen in detail het gebruik van de *lonka-lonka* in magische liefdesrituelen door Aboriginal-groepen in Midden-Australië. De Nyikina van het stroomgebied van de Fitzroy River gebruikten strengen gemaakt van mensenhaar om hun *lonka lonka* te bevestigen.

SCHAAMBEDEKKING in EUROPA

Een specifiek Europese vorm van mannelijke cache-sexe was de schaambuidel, in het Engels '*codpiece*' en in het Frans '*braquette*' genoemd. Dit apparaat was uiteraard bedoeld om de schaamstreek van de man in kwestie te bedekken, maar was zeker zo belangrijk als een niet zo subtiel teken van trotse mannelijkheid.

In zijn *Satires* schreef de Engelse toneelschrijver John Marston (1576-1634) aan het begin van de zeventiende eeuw:

Nay then, I'll never rail at those
That wear a codpiece, thereby to disclose
What sex they are

In deze regels vat hij het primaire doel van de *codpiece*: het benadrukken van het geslacht van de drager.

Een smallere vorm van een buidelvormige cache-sexe was de basismode voor mannen in het Egeïsche gebied tijdens de bronstijd (11.000-3000 voor het begin van onze tijdrekening). Het gebruik van de schaambuidel begon in Europa in het begin van de zestiende eeuw. Dit was een tijd van economische en territoriale expansie waarin het opvallende vertoon van viriliteit zowel in het openbare leven, de sport, de oorlogvoering en dus ook in de klederdracht een belangrijke rol speelde. Er heerste een competitieve cultuur waarbij zelfpresentatie, zelfverheerlijking en zelfpromotie belangrijke onderdelen vormden in het sociale leven van mannen. Samen met het wambuis met een massief borststuk en jassen met brede schouders was de schaambuidel een belangrijk onderdeel van de formele kledij en tevens de bevestiging van stoere mannelijkheid. De schaambuidel was dus in de eerste plaats niet bedoeld om te verbergen maar wel duidelijk te laten zien tot welk geslacht de drager van de schaambuidel behoorde.

De zestiende eeuw was een periode waarin de macht in Europa in handen kwam van een afnemend aantal belangrijke individuen. De schaambuidel was in die context een soort zichtbaar codetecken dat verwees naar de macht van de persoon in kwestie. Het is daarom niet zo verwonderlijk dat op talrijke portretten van adellijke figuren uit de zestiende eeuw, onder andere van Clouet, Titiaan en Holbein, de schaambuidel prominent zichtbaar is.

▲ *Portret van Antonio Navagero*, schilderij (1565) door Giovanni Battista Moroni (ca. 1525-1578), Pinacoteca di Brera, Milaan, Italië.

▼ *Karel V met een hond*, schilderij (1533) door Titiaan (1490-1576), Museo del Prado, Madrid, Spanje.

- ▶ *De dronkaard op een ei*, schilderij (1616) door Pieter Breughel de Jongere (1564–1638), priv. coll.

De schaambuidel was een typisch kenmerk van de mannelijke kleding aan het einde van de renaissance in Italië, Spanje, Frankrijk en Engeland, en was heel populair halverwege de zestiende eeuw, maar verdween vanaf ongeveer 1590-1600 geleidelijk uit het modebeeld van mannen. De schaambuidel ontstond uit de eenvoudige klep waarmee de nauwsluitende broek die mannen in de veertiende en begin vijftiende eeuw droegen, aan de voorkant werd afgesloten. Aan het begin van de zestiende eeuw werd die platte flap vervangen door een steeds dikker wordende buidel die gemaakt was van en opgevuld werd met vrij stug weefsel dat een vorm aanhield die niets aan de verbeelding overliet. De schaambuidel werd soms bekleed met zeer fijne zijde en versierd met borduurwerk. Als aanvulling op de schaambuidel werd soms nog een dolk gedragen die ook een duidelijke fallusvorm had. Zo ontstond een interessante visuele dialoog tussen de fallische aspecten van het broekstuk en de dolk.

- ◀ *De drager van de Standaard*, ets (1501) door Albrecht Dürer, Metropolitan Museum, New York, USA.

De harnessen uit de zestiende eeuw volgden de burgerlijke mode en een metalen schaambuidel was er een noodzakelijk en prominent onderdeel van. Er ontstonden zelfs twee verschillende types metalen schaambuidels: het Duitse type, dat rond en tamelijk plat was, en het Italiaanse model, dat amandelvormig was en duidelijk omhoog boog. Sommige regio's in Frank-

- ▲ Een schaambuidel in Italiaanse stijl, ca. 1550, Metropolitan Museum, New York, USA.
- ◀ Harnas (1549) van keizer Ferdinand I (1503-1564) door Kunz Lochner (1510–1567, Metropolitan Museum of Art, New York, USA.
- ▼ Metalen antimasturbatieschild, 17e eeuw, Engels fabricaat, priv. coll.

rijk en Spanje namen alleen het Italiaanse type over, terwijl beide versies populair waren bij mannen in andere delen van Europa. Afgezien van deze algemene trends waren er schaambuidels voor harnessen in verschillende maten en van verschillende materialen, afhankelijk van de rijkdom, smaak, sociale status en specifieke wensen van de drager.

In die tijd werd ook een aparte metalen schaambuidel ontwikkeld die als individuele cache-sexe gebruikt werd, enerzijds als bescherming, maar ook met de bedoeling om masturbatie te voorkomen.

ONDERGOED

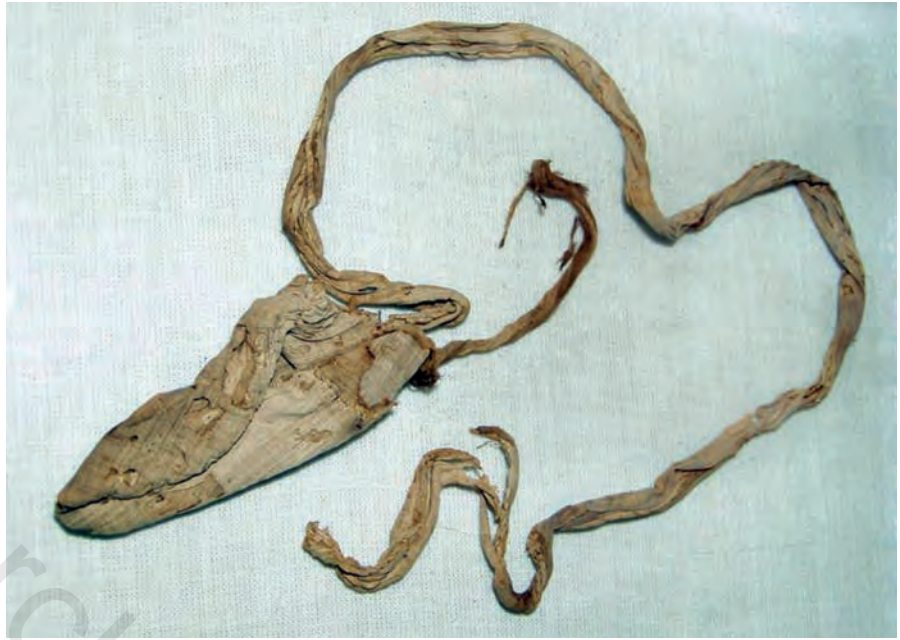
Ondergoed of onderkleding is een subtiele vorm van cache-sexe. Ondanks het feit dat ondergoed meestal onder de bovenkleding wordt gedragen, wordt hierdoor het genitale gebied (voor- en achterkant) bedekt en beschermt het tevens de bovenkledij. Bovendien wordt mogelijke wrijving door de bovenkleding verminderd. Ondergoed kan ook worden gebruikt om de genitaliën te ondersteunen, vooral bij mannen, en om het lichaam vorm te geven. Sommige speciale soorten onderkleding hebben een religieuze betekenis. Vrouwen en mannen dragen doorgaans verschillende soorten onderkleding. Door beide geslachten worden onder meer bikini-broeken, strings, G-strings en T-fronts gedragen, terwijl mannen vaak een klassieke slip, boxerslip of boxershort dragen. Het niet dragen van een onderbroek onder de bovenkleding staat bekend als *'freeballing'* voor mannen en als *'going commando'* voor beide geslachten.

De ontwikkeling en het gebruik van ondergoed kent een lange geschiedenis en varieert heel erg van de ene samenleving tot de andere. Het lijkt erop dat geen enkel volk dat leefde in eenheid met de natuur kledingstukken gebruikte die als ondergoed zouden kunnen worden beschouwd, behalve wanneer er contacten geweest waren met westerse kledingconcepten. Ondergoed kan worden onderscheiden van de lendendoek, omdat de lendendoek in direct contact staat met de geslachtsdelen van de drager, maar tegelijkertijd zichtbaar is voor het publiek. Dergelijke intimiteit was toegestaan in kleine gevestigde gemeenschappen, waar iedereen elkaar kende. Pas toen de culturele notie van privacy duidelijk werd, werd ondergoed noodzakelijk.

Het concept van een tweede kledinglaag tussen de huid en de buitenste kleding bestond al in het oude Egypte, hoewel de binnenste laag meer een statussymbool was en niet om praktische of erotische redenen werd gedragen.

In Europa en Noord-Amerika werden allerlei vormen van ondergoed ontwikkeld naarmate de aanblik van het naakte lichaam veranderde van een

- ▶ De linnen penishoes van farao Toetanchamon, Egyptian Museum, Cairo, Egypte.

alledaags feit in de publieke ruimte in een sociaal taboe. Allerlei codes van aanvaardbare sociale etiquette en beleefdheid kwamen in voege en maakten dat het naakte lichaam privé werd en verborgen moest worden. Tot de negentiende eeuw had ondergoed in de westerse wereld twee hoofdfuncties. Aangezien zich baden voor de meeste mensen een dure en tijdrovende luxe was, moest het ondergoed de dure bovenkleding beschermen tegen het vuil van het lichaam. Als tweede functie zorgde ondergoed voor een extra isolerende laag. De eerste soorten ondergoed waren dezelfde voor vrouwen en mannen en hadden geen duidelijke pasvorm.

Vanaf de negentiende eeuw werd meer aandacht besteed aan het ontwerpen van specifiek ondergoed voor vrouwen en mannen. Ondergoed voor mannen bleef praktisch en functioneel en als basismateriaal werd vooral katoen gebruikt. Bij de ontwikkeling van ondergoed voor vrouwen speelden erotische aspecten vrij snel een belangrijke rol. Door bepaalde delen van het vrouwenlichaam via het ondergoed te accentueren werd een modieuze silhouet verkregen dat een erotische aantrekkingskracht uitstraalde. Het was tijdens de negentiende eeuw dan ook onbetamelijk om rechtstreeks naar ondergoed te verwijzen tijdens formele gesprekken. Vanaf het begin van de twintigste eeuw ontstond echter een meer ontspannen houding ten opzichte van ondergoed, die samenging met een meer relaxte houding rondom seksualiteit.

In 1948 richtte Simone Pérèle (1919-1995) in Parijs haar gelijknamig lingeriebedrijf op. Ze wilde de natuurlijke vorm van de vrouw laten zien zonder aan comfort in te boeten, uitgaande van het principe dat 'zelfvertrouwen

▲ *Twee mannen die stro dorsen*, miniatuur uit de Luttrell Psalter (1325-1335), British Library, Londen, VK.

een schoonheid is die nooit verbleekt'. In 1960 lanceerde zij de lijn Sole Mio, waarbij voor het eerst in de geschiedenis van de lingerie gebruik werd gemaakt van lycra om ondergoed te fabriceren dat comfort combineerde met een frivol kanten design.

GESCHIEDENIS van het ONDERGOED

De oudste vorm van ondergoed is de lendendoek die door de oude Egyptenaren en Grieken werd gedragen. In het oude Rome droegen gladiatoren en acteurs een soort uniseks korte broek, het *subligaculum*, hoewel onlangs in Trier (Duitsland) een mooi gevormde lederen bikinislip uit de Romeinse tijd is opgegraven. Het is echter onduidelijk of dit echt bedoeld was als 'gewoon' ondergoed of als erotisch kledingstuk gebruikt werd.

Vanaf de middeleeuwen begonnen sommige Europese mannen een primitieve vorm van ondergoed te dragen. Dit werd recent bevestigd door opgravingen in het kasteel Lengeberg in Tirol (Oostenrijk), waarbij een eenvoudige onderboek uit de vijftiende eeuw gevonden werd. In de middeleeuwen gebruikten vrouwen gewoonlijk geen enkele vorm van ondergoed. Op sommige middeleeuwse afbeeldingen zijn wel verschillende soorten onderkleding te zien, maar deze waren waarschijnlijk slechts een artistieke dekmantel om de naaktheid van de vrouwelijke figuren aan het oog te onttrekken, maar geen weergave van het gebruik van ondergoed in het echte leven. Een andere middeleeuwse ontwikkeling was het dragen van een soort losse broek, die met de Latijnse term '*bracca*' aangeduid

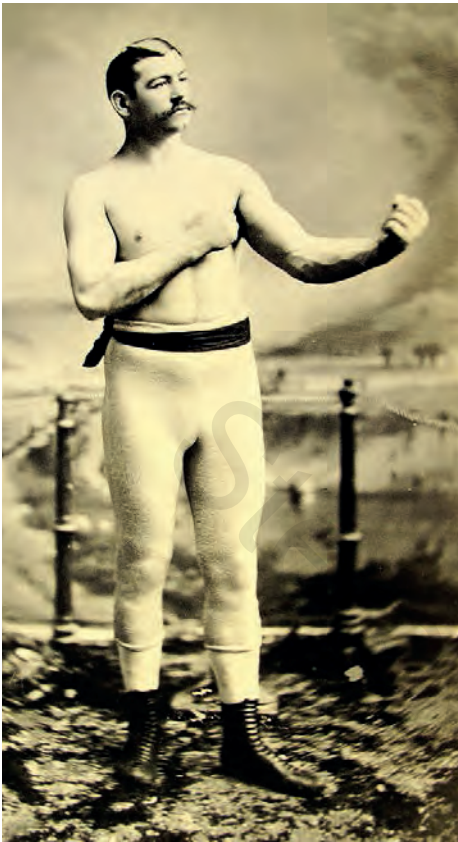
◀ *Prins Hercule-François, duc d'Alençon*, schilderij (1572) door onbekend Frans kunstenaar, National Gallery of Art, Washington, USA.

wordt (in het Frans *braie*). Deze vorm van broek werd al gedragen door Keltische en Germaanse mannen als enige bedekking van het onderlichaam, maar in de middeleeuwen werd ze gebruikt als onderkleding.

Tijdens de renaissance maakte een soort nauwsluitende onderbroek uit één stuk opgang in de mode. Deze onderbroek bedekte het hele onderlichaam, inclusief de voeten. Naarmate deze onderbroeken veelkleuriger werden, waren ze niet meer bedoeld om door andere kleding te worden bedekt en werden ze als een echte broek gedragen. Dit soort broeken was voorzien van een klep aan de voorkant die opengemaakt kon worden en het mogelijk maakte dat mannen konden plassen zonder hun broek helemaal uit te hoeven doen. In de tweede helft van de achttiende eeuw kwamen door de uitvinding van de spinmachine katoenen stoffen op grote schaal beschikbaar en werd massaproductie van ondergoed mogelijk. Vanaf dat moment kon onderkleding ook in winkels worden gekocht in plaats van ze zelf thuis te maken.

Tijdens de negentiende eeuw werd ondergoed voor vrouwen zo erotisch (sexy) dat het per ongeluk onthullen van ondergoed als even vernederend werd beschouwd als het tonen van het naakte lichaam zelf. In het begin van de negentiende eeuw werd in Frankrijk een bijzonder type lange onderbroek gepresenteerd, de *pantalette* of *pantalon*. Dit was een nauw aansluitende lange onderbroek met een open kruis, zodat alle evacuatiefuncties uitgevoerd konden worden zonder het ondergoed te laten zakken. Het werd snel een groot succes, ook in Groot-Brittannië en Noord-Amerika. In de Victoriaanse tijd, halverwege de negentiende eeuw, werd een specifiek type loshangend ondergoed, de *bloomer*, heel populair. Dit alles behalve frivole ondergoed voor vrouwen werd oorspronkelijk ontworpen door de Amerikaanse feministe en voorvechtster voor vrouwenrechten Elizabeth Miller (1821-1911). Zij wilde met deze loshangende onderbroek de vrouwen bevrijden van de strakke modellen die hen werden opgelegd door de door mannen gedomineerde maatschappij. Het idee van dit bevrijdende ondergoed werd vanaf 1849 gepromoot door Amelia Bloomer (1818-1894), waarna het bekend werd als de *bloomer*.

Een andere ontwikkeling op het gebied van ondergoed voor mannen en vrouwen was de *union suit*. Dit was een combinatie van een onderhemd en een onderbroek uit één stuk die werd ontwikkeld in Utica (New York) en in 1868 gepatenteerd. De *union suit* had aan de achterkant een klep met knoopjes die bekend stond als de 'brandweerklep' en het toiletbezoek vergemakkelijkte. De *union suit* was de voorloper van de *Long John*, een tweedelig kledingstuk bestaande uit een bovenstuk met lange mouwen en een lange broek, genoemd naar de Amerikaanse bokser John L. Sullivan (1858-1918), die een soortgelijk kledingstuk droeg in de ring. De *jockstrap* werd in 1874 ontworpen door C.F. Bennett, een werknemer van Sharp & Smith, een sportartikelenbedrijf uit Chicago. Dit model van ondergoed geeft voorna-

◀ John Lawrence Sullivan, foto (1882) door José María Mora (?-1926).

▶ *De bruiloftsdans*, schilderij (ca. 1566) door Pieter Brueghel de Oudere, Detroit Institute of Arts, USA.

melijk vooraan veel steun, want het laat de billen vrij en is nu nog steeds populair bij het sporten.

Aan het begin van de twintigste eeuw kende de ondergoedindustrie een geweldig succes en de concurrentie dwong producenten om innovatieve en aantrekkelijke modellen te ontwerpen. De Hanes Company was een pionier op het gebied van ondergoed en presenteerde nieuwe modellen, gebaseerd op de *union suit*, die tot ongeveer 1930 een enorm commercieel succes waren. Ook reclame voor ondergoed deed zijn intrede in het begin van de twintigste eeuw. De eerste gedrukte advertentie voor ondergoed in de VS verscheen in *The Saturday Evening Post* in 1911 en gebruikte afbeeldingen gebaseerd op olieverfschilderijen van de Kenosha Closed Crotch.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verstrekte het Amerikaanse leger aan zijn soldaten korte flanellen onderbroeken. Vooraan hadden deze onderbroeken een apart inzetstuk dat afgesloten was met knopen en de pasvorm kon aangepast worden door middel van bandjes aan de zijkanten. Dit ontwerp bleek zo populair dat het tegen het einde van de oorlog de *union suit* begon te verdringen. In 1925 lanceerde Jacob Golomb (1893-1952), de oprichter van het bedrijf Everlast, de boxershort als onderbroek voor mannen. Dit ontwerp was gebaseerd op de soort broekjes dat boxers in de ring droegen, maar hij verving de lederen riem door een flexibele elastische tailleband.

Op 19 januari 1935 verkocht Coopers Inc. in Chicago de eerste slip ter wereld. Dit onderbroekje was ontworpen door Arthur Kneibler, een kledingingenieur, en was in feite het eerste model onderbroek dat geen beenstukken had en voorzien was van een Y-vormige gulp. Het bedrijf noemde het ontwerp 'de Jockey' (de ruiter), omdat het een mate van ondersteuning bood die voorheen alleen beschikbaar was met de *jockstrap*. De Jockey-slip bleek zo populair dat het bedrijf Coopers zijn naam veranderde in Jockey.

Vóór de jaren 1950 werd ondergoed vooral uit eenvoudige, witte stof gemaakt, aangezien het toch niet de bedoeling was dat het zichtbaar was. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw werd ondergoed echter gepromoot als een modeartikel en te koop aangeboden met een grote variatie aan prints en kleuren. Fabrikanten boden niet alleen ondergoed aan uit natuurlijke stoffen, maar experimenteerden ook met nieuwe synthetische materialen. Vanaf ongeveer 1960 werd vooral mannenondergoed ook bedrukt met boodschappen of allerlei afbeeldingen, zoals stripfiguren. Rond dezelfde tijd werd ook damesondergoed kleurrijker en de snit gemoderniseerd. In plaats van de vrij volumineuze onderbroeken verschenen kleinere modellen. Een voor die tijd revolutionaire aanpassing was het verlagen van de bovenrand, zodat deze onder de bekenkam

- *Jockey's brief*, tekening met waterverf (1981) door Andy Warhol, priv. coll.

kwam te liggen (de *hip-hugger*), en het inkorten van het voorste deel (het bikinibroekje).

De zogenoemde G-string werd al vanaf ongeveer 1960 gedragen door professionele dansers en danseressen en op de Braziliaanse stranden, maar in de jaren 1980 werd dit model ook populair als ondergoed. De naam G-string verwijst mogelijk naar de gelijknamige vioolsnaren en de 'onderbroek' bestaat uit een minuscule bedekking voor de voorkant in combinatie met een achterkant die zo smal is dat deze tussen de billen verdwijnt. Een variatie op de G-string is de C-string, die even smal is als een G-string maar niet vastzit rond de heupen of de pantylijn van de drager, waardoor alleen een C-vormig stuk tussen de benen overblijft. Een iconische vorm van modieus ondergoed is de tanga. Dit type string heeft een iets breder achterstuk dan een G-string en is ook breder aan de voorkant. De pasvorm van een tanga is meestal comfortabeler dan die van een G-string en de tanga is vaak ook meer versierd.

Terwijl voorheen de nadruk bij de verkoop van ondergoed lag op gezondheid en praktisch nut, begonnen vanaf halverwege de twintigste eeuw verkopers van ondergoed zich te richten op mode en sexappeal. Ontwerpers als Calvin Klein (1942) begonnen bijna-naakte modellen te gebruiken in

hun advertenties en benadrukten de rol van ondergoed als verleidingsmiddel. Ook de groeiende koopkracht van de homogemeenschap bevorderde de ontwikkeling van een grote variatie aan sexy mannenondergoed.

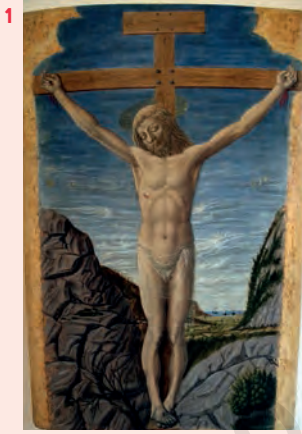
In zijn boek *The Philosophy of Andy Warhol* (1975) schreef Andy Warhol (1928-1987):

Ik vertelde B. dat ik ook sokken nodig had en minstens 30 paar Jockey shorts. Hij stelde voor dat ik zou overstappen op een slip in Italiaanse stijl, die met een T-vormig stuk in het kruis die je het gevoel geeft dat de ganse handel omhoog geduwd wordt. Ik vertelde hem dat ik ze een keer had geprobeerd toen ik in Rome was en dat ik ze niet prettig vond, omdat ze me teveel het gevoel gaven dat er daar vanonder iets zat dat teveel was. Die slip gaf me hetzelfde gevoel dat meisjes wellicht hebben als ze een push-up beha dragen.

Warhol was een zodanige fan van de Jockey-slip dat hij een paar gebruikte als achtergrond voor een van zijn dollartekenschilderijen.

Ondergoed is niet langer een taboeonderwerp en 's werelds grootste modeontwerpers en beroemdheden zijn bereid hun naam te lenen aan ondergoedlijnen. Het ondergoed van designerlabels is zo iconisch geworden dat de tailleband omhoog getrokken wordt tot deze boven de jeansbroek uitkomt en de merknaam kan worden afgelezen. Deze trend startte in navolging van de look die oorspronkelijk geassocieerd werd met de leden van de hiphopcultuur in de South Bronx in New York in de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Ondergoed van beroemdheden is zelfs een verzamelobject geworden en wordt soms voor veel geld verkocht. Een ingelijste onderbroek van Elvis Presley (1935-1977), inclusief enkele bruine vlekken, werd in 2012 verkocht voor 8.000 dollar. Ook ondergoed van Marilyn Monroe, koningin Victoria en de voormalige Oostenrijkse keizer Franz Joseph werd de voorbije jaren te koop aangeboden door erkende veilinghuizen.

1 *Christus aan het kruis* door Fra Carnevale (1420-1484), schilderij op hout (ca. 1445-1467), Galleria Nazionale, Urbino, Italië.

2 *Christus aan het kruis*, schilderij (1481-1485) naar Pietro Perugino, priv. coll.

3 *Christus aan het kruis*, schilderij (1523-1524) door Matthias Grünewald, Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe, Duitsland.

4 *Christus aan het kruis*, schilderij (1610-1611) door Peter Paul Rubens, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, België.

5 *Kruisiging met Jezus die subligaculum draagt*, ivoor (ca. 420-430), British Museum, Londen, VK.

6 *Christus aan het kruis met een colobium*, fresco (741-752), Santa Maria Antiqua, Rome, Italië.

7 *Ivoren kruisbeeld (11e eeuw) met Christus die een perizonium draagt*, Museo Arqueologico, Madrid, Spanje.

8 *De stiersprong*, fresco (1600-1450 v. Chr.), paleis van Knossos, Kreta, Griekenland.

EXTRA DEKKING III

DE CACHE-SEXE VAN JEZUS CHRISTUS

Wanneer in klassieke kunstwerken het naakte gekruisigde lichaam van Jezus Christus afgebeeld wordt, draagt hij meestal een of andere vorm van cache-sexe [1]. Het is echter waarschijnlijker dat de Romeinse soldaten die verantwoordelijk waren voor de kruisiging van Jezus, zijn tuniek hebben weggenomen toen hij aan het kruis genageld werd. De oude Romeinen kruisigden inderdaad de veroordeelden naakt om ze zo nog meer te vernederen en er is geen bewijs dat Jezus een uitzondering op deze regel was. Het werd echter algemeen als ongepast beschouwd om de gekruisigde Jezus naakt te tonen zonder een vorm van cache-sexe die ten minste zijn uitwendige geslachtsorganen bedekte. Een of andere vorm van bedekking leek immers noodzakelijk om Jezus als de 'mensgeworden God' af te schermen van de 'onzedige' blikken van de gewone stervelingen. De meeste kunstenaars gingen heel inventief met dit verzoek aan de slag en bedekten het naakte lichaam van Jezus met uiteenlopende vormen van schaambedekking om de heersende fatsoensnormen te respecteren.

De vorm en ook de grootte van de cache-sexe op afbeeldingen van de gekruisigde Jezus zijn afhankelijk van de stijl en de normen van een specifieke periode, maar parafaseren meestal op het basistype van de lendendoek [2-3-4]. Deze bedekking was meestal zo tijdsgebonden dat het dikwijls mogelijk is daardoor het kunstwerk te dateren. Bovendien weerspiegelen de grootte en de vorm van zijn lendendoek de talrijke veronderstellingen die de ronde deden

betreffende de lichaamslengte en de heupbreedte van Christus.

Als model voor de cache-sexe van Jezus gebruikten kunstenaars aanvankelijk een *subligaculum*, een stukje stof dat alleen de geslachtsdelen bedekt. Dit type schaambedekking was gebaseerd op een Oud-Grieks schaamlapje dat vooral door atleten gebruikt werd. [5]

In 593 beschreef Grégoire de Tours (538/539-594) in zijn *De Gloria Martyrium* hoe Christus verscheen in de droom van een priester, genaamd Basil, en hem opdroeg de naaktheid van zijn beeld te bedekken. De priester werd zelfs met de dood bedreigd indien hij deze bevelen niet zou uitvoeren. Als gevolg daarvan werd vanaf die periode een vrij lange, rechte tuniek, het zogenoemde '*colobium*', gebruikt als cache-sexe voor afbeeldingen van Jezus aan het kruis. [6]

In navolging van het evangelie van Johannes (*Johannes* 19:23-24), waarin wordt verteld dat de Romeinen Jezus' tuniek verdeelden, werd vanaf de achtste eeuw het *colobium* vervangen door een *perizonium*. [7] De naam van deze lendendoek komt van de Griekse woorden '*peri*' (rondom) en '*zoma*' (doek) en vindt zijn oorsprong in de Minoïsche beschaving op Kreta. Op afbeeldingen uit die tijd is te zien dat een *perizonium* zowel door mannelijke als vrouwelijke acrobaten werd gedragen, bijvoorbeeld op het beroemde fresco *De stiersprong* uit Knossos. [8]

9 *St. Lukas schildert de kruisiging*, schilderij (ca. 1650) door Francisco de Zurbarán, Museo del Prado, Madrid, Spanje.

10 *De bewening van Christus*, schilderij (1470-1474) door Andrea Mantegna (1431-1506), Pinacoteca di Brera, Milaan, Italië.

11 *Christus als de man van smarten*, ets (1510-1532) door Ludwig Krug, British Museum, Londen, VK.

12 *Christus als man van smarten*, schilderij (1532) door Maarten van Heemskerck, Museum voor Schone Kunsten, Gent, België.

13 *Crucifix* (1492) door Michelangelo, Basilica di Santo Spirito, Firenze, Italië.

14 *Reliek van de lendendoek van Jezus tijdens de Heiligtumsfahrt*, kathedraal van Aken, Duitsland.

15 *Het Marienschrein in de kathedraal van Aken*, Duitsland.

Aan het eind van de dertiende eeuw zette Giotto di Bondone (circa 1267-1337), beter bekend als Giotto, een nieuwe trend in door de gekruisigde Jezus af te beelden met een transparant *perizonium*. Toch zorgt hij ervoor dat de genitalia van Jezus niet te zien zijn. Deze zedige geslachtloze voorstelling was in lijn met de leer van de heilige Augustinus, die ontkende dat Jezus Christus '*potentia generandi*' (de mogelijkheid zich voort te planten) had.

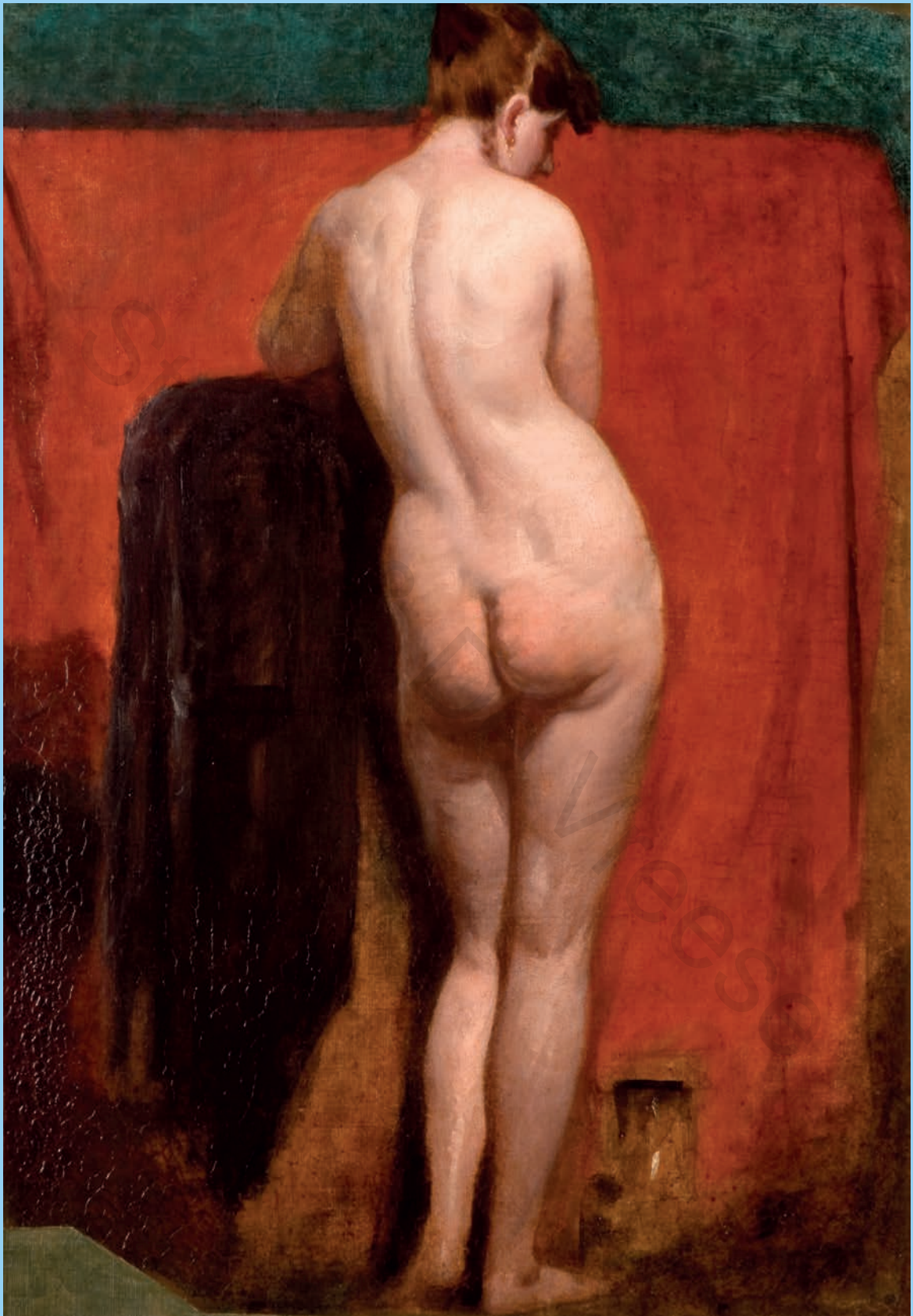
In de veertiende eeuw werd opnieuw een fatsoenlijker, niet-transparant, *perizonium* ingevoerd. Vanaf de zestiende eeuw werd de gekruisigde Jezus steeds meer voorgesteld als een lijdende man wiens lichaam kromgebogen was van pijn. Het *perizonium* volgde die trend en vertoonde geleidelijk meer plooien in een dynamische en vaak dramatische golfbeweging. De apotheose van deze artistieke interpretatie zien we bij kunstenaars als Jacopo Robusti, alias Tintoretto (1518-1594), Francisco de Zurbarán (1598-1664) en Diego Velázquez (1599-1660). Zij tonen een gekruisigde Christus wiens middel versierd is met een indrukwekkende hoeveelheid doek dat in overvloedige plooien gedrapeerd is. [9] Vaak is het *perizonium* het enige dynamische en schitterende element in deze geschilderde of gebeeldhouwde kruisigingscènes en deze dynamiek contrasteert met de serene aanblik van het dode lichaam van Christus.

Soms volgt de stof de anatomie van de geslachtsdelen en dan wordt de lendendoek een sensuele, zelfs erotische cache-sexe, die meer suggereert dan bedekt. [10] De plooien van de lendendoek geven in

bepaalde werken zelfs duidelijk de vorm van de penis aan en een enkele maal kan zelfs een erectie vermoed worden onder de cache-sexe! Vrij expliciete voorbeelden zijn de werken van Ludwig Krug (1488-1532) en Maerten van Heemskerck (1498-1574). [11-12]

Slechts enkele kunstenaars hebben het aangedurfd om de gekruisigde Jezus naakt af te beelden. Een van hen was Michelangelo Buonarroti (1475-1564). Zijn *Crucifix de Santo Spirito* toont Christus aan het kruis zonder enige bedekking, zelfs geen cache-sexe! [13]

Gebaseerd op de traditie dat de gekruisigde Christus een lendendoek droeg, werd het *perizonium* dat Jezus Christus aan het kruis zou hebben gedragen in de middeleeuwen een veel gezocht relikwie. Het belang ervan werd nog vergroot door het feit dat het in contact was geweest met het lichaam van Jezus. Het vermeende originele *perizonium* van Jezus kwam in het bezit van de koning van Constantinopel tijdens een reis naar Jeruzalem. Uiteindelijk werd de doek naar Europa gebracht, samen met andere relikwieën die vermoedelijk tijdens de kruisiging waren gebruikt, en werd aan Karel de Grote (747-814) geschonken. Het *perizonium* van Jezus werd door de keizer ter verering aangeboden aan de kathedraal van Aken (Duitsland) en daar wordt het nog steeds, samen met andere relikwieën, bewaard in het zogenoemde Marienschrein. [14-15] De lendendoek zelf is 127,5 centimeter lang en 151 centimeter breed en is de enige bewaarde en als dusdanig vereerde goddelijke cache-sexe.

4.

‘LANG NIET ALLE BILLEN VORMEN EEN DERRIÈRE’

Bernard Dewulf (1960-2021)

De BILLEN BEDEKT

De BILLEN

De billen, of met hun Latijnse naam de *'nates'*, zijn twee afgeronde delen van de uitwendige anatomie van de meeste zoogdieren en bevinden zich aan de achterkant van het bekkengebied. Er bestaan veel populaire synoniemen, onder andere: achterdeel, achterste, achterwerk, bips, derrière, gat, kont, krent, poeper, reet en zitvlak. Het adjectief met een Griekse oorsprong 'kallipygisch' wordt gebruikt om iemand te beschrijven die mooie billen heeft. Bepaalde aspecten van de billen, in het bijzonder de grootte, zijn controversieel en worden soms geïdentificeerd als een raciaal kenmerk.

Vrouwen hebben verhoudingsgewijs bredere en dikkere billen dan mannen, vooral door een hoger gehalte aan onderhuids vet en relatief bredere heupen. De meeste mannen hebben haargroei ter hoogte van de billen en de bilspleet en ook vrouwen kunnen wat beharing hebben ter hoogte van de bilspleet.

Afhankelijk van de context kan het feit dat de billen van iemand ongewenst zichtbaar zijn in niet-intieme situaties, gevoelens van schaamte en vernedering veroorzaken bij de betrokkene, maar tevens ook tot verlegenheid of vermaak leiden bij de toeschouwer(s). Het moedwillig tonen van de eigen

◀ *Back View of a Female Nude*
(Zicht op de achterkant van een naakte vrouw), schilderij (ca. 1818/1820) door William Etty (1787-1849), priv. coll.

blote billen als protest, provocatie of gewoon voor de lol wordt 'mooning' genoemd. In veel straftradities zijn de billen een geliefd doelwit voor lijfstraffen.

De BILLEN onder de AANDACHT

De billen zijn een belangrijk functioneel element van het menselijk lichaam, maar in veel culturen spelen ze ook een rol in de seksuele aantrekkingskracht. Vandaar dan ook de veelvuldige aanwezigheid van billen in kunst, mode en humor. De Amerikaanse seksuoloog Alfred Kinsey (1894-1956) suggereerde zelfs dat bij primaten de billen het primaire onderdeel van seksuele aantrekkingskracht zijn. Sommige antropologen en sociobiologen beweren zelfs dat de erotische kracht die van de vrouwelijke borsten uitgaat, zou voortkomen uit de gelijkenis van de borsten met de billen. Evolutiepsychologen stellen dat goedgevormde ronde billen een begeerlijk kenmerk van het menselijk lichaam geworden zijn, omdat ze een visuele indicatie geven van de jeugd en de vruchtbaarheid van een vrouw. De billen kunnen wijzen op de aanwezigheid van voldoende oestrogenen en vetreserves, beide nodig voor zwangerschap en borstvoeding. Bovendien geven de billen een indicatie van de vorm en de grootte van het bekken, een factor die ook van invloed is op het voortplantingsvermogen. Aangezien met de leeftijd het volume van de billen afneemt, zijn volle billen ook een symbool van jeugd.

Een recente studie waarbij 3D-modellen en eye-trackingtechnologie werden gebruikt, toonde aan dat de welving van de onderrug van een vrouw van invloed is op hoe aantrekkelijk anderen haar vinden en de blik van zowel mannen als vrouwen aantrekt. Vrouwelijke billen spelen dus een belangrijke rol in de concurrentiestrijd om de aandacht van de man te trekken en bepalen ook de bereidheid van een eventuele mannelijke partner om samen met een bepaalde vrouw als ouder te fungeren en zorg te dragen voor het toekomstige gezin.

Een recent fenomeen dat de billen in het middelpunt van de belangstelling heeft geplaatst, is 'twerking', gedefinieerd als een 'seksueel suggestieve dans die wordt gekenmerkt door snelle, herhaalde heupstoten en het schudden van de billen, vooral tijdens het hurken'. Dit soort dans werd populair aan het eind van de jaren 1980 en wordt voornamelijk, maar niet uitsluitend door vrouwen, uitgevoerd. Dezelfde beweging van de billen werd gebruikt in de traditionele *mapouka*-dans in Ivoorkust en is wellicht de inspiratie geweest bij het ontstaan van het twerken. Tegenwoordig maakt twerken deel uit van een groter geheel van karakteristieke bewegingen die typisch zijn voor de New Orleans-stijl van hip-hop, bekend als *bounce*.

▲ *Venus van Willendorf*,
Naturhistorisches Museum,
Wenen, Oostenrijk.

BILLENCULTUUR

De billen van de vrouw zijn al sinds de prehistorie een symbool zowel van vruchtbaarheid als van schoonheid en verscheidene prehistorische afbeeldingen van vrouwelijke figuren (godinnen?) met forse billen zijn op verschillende plaatsen in Europa gevonden. Een heel fraai en inmiddels beroemd voorbeeld hiervan is de zogenoemde *Venus van Willendorf*. Dit 11,1 centimeter groot beeldje, dat momenteel bewaard wordt in het Naturhistorisches Museum in Wenen, werd in 1908 ontdekt op een laatpaleolithische vindplaats bij Willendorf in der Wachau (Oostenrijk) en wordt gedateerd tussen 24.000 en 22.000 v.Chr. Het werd gemaakt van oölitische kalksteen, die niet in het gebied te vinden is, en was oorspronkelijk gekleurd met rode oker. Er is zeer weinig bekend over de oorsprong noch over de culturele betekenis van dit beeldje, maar het is duidelijk geen realistisch portret, maar een idealisering van typisch vrouwelijke kenmerken. Alle vrouwelijke geslachtskenmerken zijn geaccentueerd. Het figuurtje heeft volle borsten, een dikke buik, een duidelijke venusheuvel en tevens forse dijen en billen. Andere lichaamsdelen zijn niet zo prominent weergegeven. Het gezicht ontbreekt, de voeten zijn erg klein en de gevouwen armen zijn nauwelijks zichtbaar. Het beeldje wordt algemeen beschouwd als een vruchtbaarheidsbeeldje en het zou zelfs de weergave kunnen zijn van een zwangere vrouw. Sommige onderzoekers stellen echter dat de cor-

▲ *De Farnese Hercules*, Oud-Romeins marmeren beeld (ca. 216), Museo Archeologico Nazionale, Napels, Italië.

pulentie eerder symbool staat voor welvarendheid, een belangrijk gegeven in een maatschappij van jagers-verzamelaars uit het paleolithicum. Het beeldje zou dan niet alleen symbool staan voor vruchtbaarheid, maar ook voor veiligheid en succes.

Voor de oude Grieken waren goedgevormde mannenbillen vooral een symbool van macht, een concept dat stand hield van de zevende eeuw voor het begin van onze tijdrekening tot de vierde eeuw erna. De Oud-Griekse taalgeleerde en sofist Athanaeus beschreef omstreeks het jaar 200 de Achaeërs die in de Trojaanse oorlog vochten als volgt:

Nadat ze één stad hadden ingenomen, keerden ze naar huis terug met een kont die veel breder was dan de stad die ze hadden veroverd.

De connectie tussen de mannelijke billen en macht had ook als gevolg dat mannelijke atleten meestal afgebeeld werden met goedgevormde billen. Er was zelfs een specifieke term voor soldaten met prominente billen, *'euryproktos'*, wat 'wijdbeens' betekent. Van de goddelijke held Hercules werd

gezegd dat hij *melampygos* (zwarte billen) had, een teken van mannelijkheid. Deze vaststelling vinden we ook terug in beeldhouwwerken, zoals *De Farnese Hercules*, die inderdaad een indrukwekkende achterkant laat zien. De Oud-Griekse dichter Archilochus (circa 680-645 v.Chr.) waarschuwde voor mannen met zwarte billen, aangezien zij bekend stonden als dominante veroveraars.

Mannelijke schoonheid was echter niet steeds gerelateerd aan de grootte van de billen, zoals blijkt uit de beelden van *epheben* (oudere tienersoldaten in opleiding), die eerder kleine billen hebben. Mooi gevormde billen waren wel een essentieel onderdeel bij afbeeldingen van de vrouw, aangezien ze een belangrijk en bewonderd element van erotische schoonheid waren. Het archetype van het Oud-Griekse vrouwelijke schoonheidsideaal was dan ook de zogenoemde *Venus Kallipygos* of de Venus met de mooie billen.

In China werden vooral tijdens de Ming-dynastie (1368-1644) de billen van de vrouw als uiterst erotisch gezien en werden ze in talrijke gedichten vergeleken met de 'heldere volle maan'.

In veel culturen worden de billen al eeuwenlang beschouwd als een erogene zone. Die erotisering is wellicht mede het gevolg van de anatomische nabijheid van de voortplantingsorganen. De erotische aantrekkingskracht die uitgaat van de billen is overigens zowel in de vrouwelijke als in de mannelijke heteroseksuele en homoseksuele erotiek aanwezig. Gezien de nabijheid van de anus en de associatie met ontlasting vormden de billen echter binnen bepaalde etnische groepen een belangrijk taboe en moesten ze in het openbaar aan het zicht onttrokken worden.

In de Victoriaanse tijd was 'billenkoek' een prominent onderdeel van de pornografie. In zijn *Studies in the Psychology of Seks*, uit 1927, beschreef de Britse arts en seksuoloog Havelock Ellis (1859-1939) de culturele en seksuele kenmerken van de billen als volgt:

Zo vinden we bij de meeste volkeren van Europa, Azië en Afrika, dat de grote heupen en billen van vrouwen algemeen worden beschouwd als een belangrijk kenmerk van schoonheid. Deze secundaire seksuele eigenschap vertegenwoordigt het meest uitgesproken structurele verschil tussen het vrouwelijke lichaam en het mannelijke, een verschil dat verklaard wordt door de reproductieve functie van de vrouw. Door de bewondering die de billen oproepen, werkt de seksuele selectie dus in overeenstemming met de natuurlijke selectie.

Hij voegt eraan toe:

De Europese kunstenaar probeert vaak de contour van de vrouwelijke heupen te verzachten in plaats van te accentueren. Het is opmerkelijk dat de Japanners kleine heupen mooi vinden. Bijna overal elders ter wereld worden brede heupen en forse billen als een teken van schoonheid beschouwd en is de gemiddelde man deze mening toegedaan.

BIJLEN in de KUNST

Met de opkomst van het christendom moest de menselijke figuur meer discreet afgebeeld worden dan tijdens de Griekse en Romeinse oudheid gebruikelijk was. Het afbeelden van een volledig naakt lichaam was, zeker in de religieuze kunst, niet aanvaardbaar en allerlei technieken werden toegepast om aan deze moraal te beantwoorden. Een uitzondering werd eventueel toegestaan bij het afbeelden van Adam en Eva vóór de zondeval, toen ze nog in alle onbezorgdheid naakt door het Paradijs liepen. Hoewel dit verbod op menselijk naakt in de kunst absoluut van kracht was voor de genitaalstreek, was de Rooms-Katholieke Kerk iets milder voor de achterkant. Hierbij speelde wellicht het feit mee dat bij de meeste beeldhouwwerken de billen toch aan het zicht onttrokken waren.

De beperkingen op het afbeelden van naakte mensen bleven behouden tijdens de middeleeuwen, maar veranderden vanaf de renaissance. Wetenschappers en kunstenaars herontdekten de klassieke verhoudingen en elementen in de antieke kunst en daarmee ook de esthetiek van de billen. Deze herwonnen inspiratie leidde tot naakte beelden, zoals de *David* van Donatello (1386-1466), maar ook tot de weergave van naakte atleten, zoals in de schilderijen *Figuren in een landschap: Twee naakten* van Luca Signorelli (1441-1523). De maniëristische kunstbeweging in de eerste helft van de zestiende eeuw deinsde er niet voor terug om bepaalde aspecten van het menselijk lichaam te benadrukken en dit resulteerde soms in een overdreven accentuering van de billen.

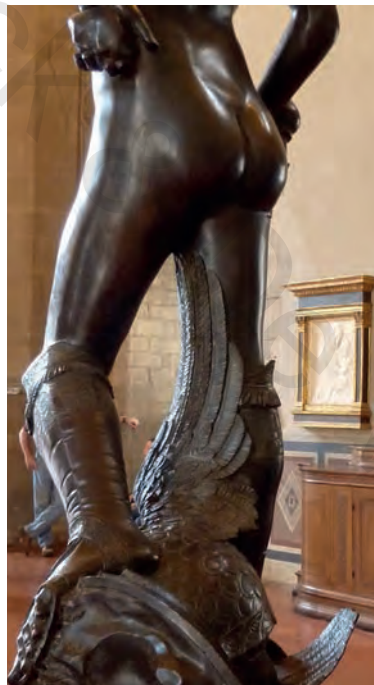
Michelangelo verdient een specifieke vermelding, omdat hij perfect in staat was heel natuurlijk ogende billen te beeldhouwen en te schilderen. Hij combineerde hierbij zijn inzichten in de menselijke anatomie met zijn kennis van de antieke beeldhouwkunst en bereikte hierdoor een niet te evenaren resultaat. De *David* van Michelangelo heeft dan ook duidelijk mannelijker en natuurlijker billen dan bijvoorbeeld de *David* van Donatello.

◀ *Venus Callipyge* of *Aphrodite Kallipygos*, Oud-Romeins marmeren beeld (1e of 2e eeuw v. Chr.), Museo Archeologico Nazionale, Napels, Italië.

◀ *Figuren in een landschap*, tweeluik (ca. 1490) door Luca Signorelli, Toledo Museum of Art, Ohio, USA.

▼ *Juno staand in een nis*, ets (1526) door Giovanni Caraglio, Metropolitan Museum of Art, New York, USA.

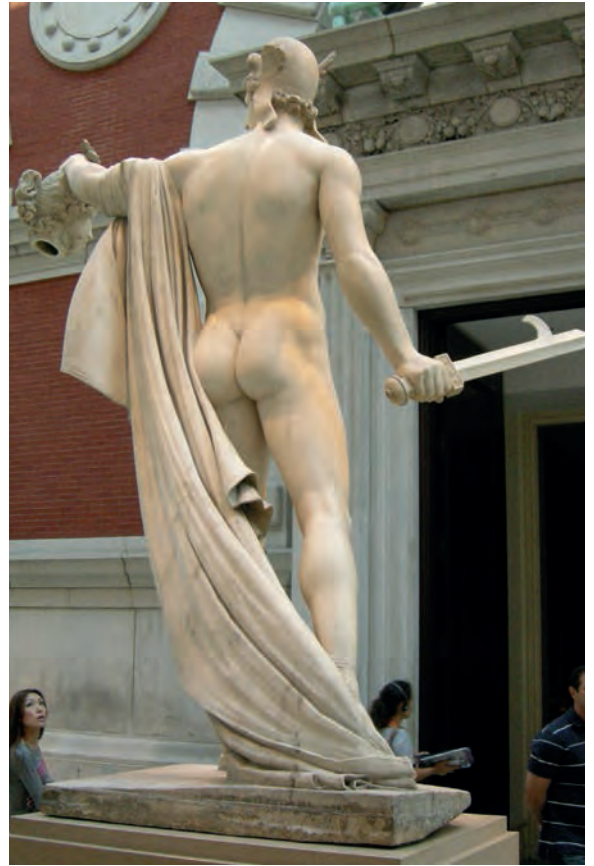

▲ Achterkant van de *David* van Michelangelo, Galeria de la Academia, Firenze, Italië.

▼ De bilpartij van de *David* van Donatello, Museo del Bergello, Firenze, Italië.

▶ *Pluto en Proserpina* (detail), marmeren beeld (1621) door Bernini, Galleria Borghese, Rome, Italië.

▲ *De drie Gratiën*, schilderij (1630-1635) door Peter Paul Rubens, Museo del Prado, Madrid, Spanje.

▼ Achterkant van het beeld *Perseus triomfeert* (1820-1821) door Antonio Canova, Vaticaanse Musea, Rome, Italië.

De barokke beeldhouwers van de zeventiende eeuw waren meer bezig met het tonen van hun kunsten zelf, dan met het correct weergeven van de menselijke anatomie en legden daarom liever de nadruk op het kunstig bedekken van de billen met uitbundig weergegeven draperingen dan op het tonen van de billen zelf. Een uitzondering op deze algemene trend was de Vlaamse barokschilder Pieter-Paul Rubens (1577-1640). Hij had wel grote affiniteit met het schilderen van volslanke vrouwen met prominente bilpartijens en hij heeft tijdens zijn schildersloopbaan in totaal zo'n 570 paar 'Rubensiaanse' billen geschilderd.

In de achttiende eeuw waren goedgevormde billen opnieuw populair in de beeldhouwkunst. Een belangrijke figuur binnen deze opleving van het afbeelden van naakte bilpartijen was de Italiaanse beeldhouwer Antonio Canova (1757-1822). Hij werd beroemd met zijn beelden van naakte mannen met forse billen in allerlei heroïsche poses. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het beeld *Perseus Triumphant* (1800-1801), dat geïnspireerd is op de *Apollo Belvedere*, een antiek Romeins beeld dat Apollo als staande boogschutter voorstelt.

▲ *Un dimanche après-midi à l'île de la Grande Jatte* (Een zondagmiddag op het eiland La Grande Jatte), schilderij (1884-1886) door Georges Seurat, Art Institute of Chicago, USA.

△ *Le Charmeur de serpent* (De slangenbezweerder), schilderij (1880) door Jean-Léon Gérôme, Clark Art Institute, Williamstown, Massachusetts, USA.

▶ *Portret van en dame* (mogelijk Countess Caroline of Aylesbury), schilderij toegewezen aan Allan Ramsay (1713-1784), priv. coll.

◀ *Male nude study*, originele foto (ca. 1930) door George Platt Lynes.

De achttiende eeuw leverde ook enkele opmerkelijke schilderwerken op die als enig thema de menselijke billen hebben. De Franse schilder Jean-Jacques Lequeu (1757-1826) maakte een aantal gewaagde pasteltekeningen van naakte figuren, waaronder eentje, genaamd *De studio* (1785), die uitsluitend de naakte onderrug van een man met volle billen afbeeldt. Deze anatomische precisie werd honderd jaar later overtroffen door een andere Franse schilder, Félix Vallotton (1865-1925), die met zijn *Étude de fesses* (Studie van de billen, 1884) een zeer realistisch 'portret' schildert van een paar vrouwenbillen.

In de negentiende eeuw werden naakte billen overvloedig afgebeeld in orientalistische schilderijen, zoals *De slangenbezweerder* (1880) van Jean-Léon Gérôme (1824-1904).

In de jaren 1850 kwam een nieuwe mode voor vrouwen in zwang, de Cul de Paris (Het Parijse achterwerk), eufemistisch ook wel als Queue de Paris (De Parijse staart) aangeduid. De achterkant van de chique japons werd opgehoogd door middel van een metalen constructie die de uitpuilende vorm van de *derrière* moest versterken. Dankzij deze ingreep konden zelfs dames met eerder kleine billen de aandacht van de heren trekken. Deze modetrend piekte in populariteit aan het eind van de jaren 1880, maar raakte vervolgens uit de mode in de jaren 1890. De Cul de Paris is prominent zichtbaar bij de dames op het beroemde schilderij *Un dimanche après-midi à l'île de la Grande Jatte* (Een zondagmiddag op het eiland La Grande Jatte) van de Franse schilder Georges Seurat (1859-1891). Eind negentiende eeuw werd ook een soort lang ondergoed met een achterflap populair. Hiermee konden de billen met een eenvoudig gebaar worden ontbloot, vooral om hygiënische redenen. Deze ietwat komische vorm van bilbedekker of eerder 'ontdekker' was generaties lang een dankbaar onderwerp in cartoons en strips.

De ontwikkeling van de fotografie in de tweede helft van de negentiende eeuw bood nieuwe mogelijkheden om de naakte menselijke figuur af te beelden. Ook de billen werden een dankbaar onderwerp binnen deze nieuwe vorm van visuele cultuur. De Duitse fotograaf Wilhelm von Gloeden (1856-1931) werd in heel Europa beroemd om zijn erotische maar esthetische foto's van naakte vrouwen en mannen, waarbij ook de achterkant niet vergeten werd. In de twintigste eeuw combineerde de Amerikaanse fotograaf George Platt Lynes (1907-1955) elementen uit de klassieke kunst en pornografie in zijn homo-erotische foto's. Mannelijke billen, gekenmerkt door elegante eenvoud, krijgen in zijn foto's vaak een prominente plaats.

Vanaf 1930 werd de Duitse beeldhouwer Arno Breker (1900-1991) zeer gewaardeerd door het naziregime, omdat hij sculpturen maakte die het ideale lichaam voorstelden dat geschikt was voor handenarbeid en

- ▶ Kayapa-dansfestival met een Mehinaku-meisje dat een *uluri* draagt, Utawana, Brazilië, foto door Patrick Berben.

klaar was voor de strijd. Bij dat concept hoorde uiteraard ook een fors paar billen!

In 1966 maakte Yoko Ono (1933) een experimentele film, officieel aangeduid als *No. 4*, maar als alternatief meestal als *'Bottoms'* beschreven. De anderhalf uur durende film bestaat uitsluitend uit close-upbeelden van haar billen terwijl ze op een draaitafel loopt.

De recente modetrend waarbij broeken laag op de heupen gedragen worden, leidde ertoe dat het bovenste deel van de bilspleet opzettelijk of per ongeluk te zien is. De Britse modeontwerper Alexander McQueen (1969-2010) was een van de pioniers op het gebied van de 'bilspleetonthullende jeans' (de *bumster*).

De BILLEN BEDEKT

Oorspronkelijke bewoners, zeker in gebieden met een warm klimaat, bedekten vóór het contact met westerlingen meestal hun billen nauwelijks of helemaal niet. Indien er toch een of andere vorm van bedekking in gebruik was, werd deze meestal vervaardigd uit plantaardig materiaal, zoals riet, boomschors, bladeren of soms zelfs bloemen. Met deze natuurlijke materialen creëerden sommige culturele groepen toch opmerkelijke en fraaie bedekkingen die soms zelfs specifiek waren voor hun gemeenschap. Bij de meeste natuurvölkeren had, zoals de bedekkingen voor het genitale gebied, ook de bedekking voor de billen eerder de bedoeling om de aandacht te trekken dan dat ze bedoeld waren als fysieke bescherming.

- ▶ Een *uluri*, 20e eeuw, Mehinaku, Brazilië, priv. coll.
- ◀ Een *nogetwe* (links) en een *negbe* (rechts), Mangbetu, Kameroen, midden 20e eeuw, priv. coll.
- ▼ Mangbetu-vrouwen met een *negbe*, foto (1938) door Kazimir Zagourski.

Pr. Or. - Mangbetu-Toilette des femmes

Hoewel bij sommige gemeenschappen zowel mannen als vrouwen zich zeer comfortabel voelden zonder enige vorm van bedekking voor de billen, was het bij andere volken, soms zelfs bij naburige groepen, verplicht om ten minste de bilspleet te bedekken. Deed men dat niet, dan werd dat als absoluut ongepast beschouwd en kon deze vorm van gebrek aan fatsoen zelfs bestraft worden. Meestal waren de bedekkingen voor vrouwenbillen wel opzichtiger en kleurrijker dan die voor mannen en vormden ze zelfs een belangrijk element in het kader van de algehele lichaamsversiering. In veel Afrikaanse etnische groepen werden forse billen beschouwd als een noodzakelijk teken van vrouwelijke gezondheid en vormden ze mede daarom een heel belangrijk, zelfs essentieel, element van vrouwelijke schoonheid. Het is dus niet verwonderlijk dat in verschillende gebieden van Centraal-Afrika de billen van de vrouw geaccentueerd werden door een soms heel geraffineerde 'cache-fesses'. Een fraai voorbeeld hiervan is de *negbe*, een bedekking voor de billen die gedragen werd door de Mangbetu-vrouwen in de Democratische Republiek Kongo. De *negbe* werd gemaakt met strookjes bananenblad die in een geometrisch patroon aangebracht werden op een ovale basis bestaande uit verschillende lagen gedroogd weegbreeblad. De strookjes gedroogd bananenblad werden met modder zwart geverfd zodat ze contrasteerden met de vaalgele achtergrond van de *negbe*. De vrouwen werkten 's morgens, voor hun dagelijkse werk, een uur of twee aan hun *negbe* en het hele proces kon meerdere dagen duren. In 1891 meldt de Italiaanse ontdekkingsreiziger Gaetano Casati (1838-1902) in zijn reisverslag van een reis door het gebied van de Kongostroom:

De vrouwen van de Mangbetu tooien hun achterkant met een schortje van dubbelzinnig allooï.

Het zou kunnen dat hij echter doelde op de *nogetwe*, een cache-sexe voor vrouwen die aan de voorkant werd gedragen en soms gecombineerd werd met een *negbe*.

Herbert Lang (1879-1957), de Baltisch-Duitse leider van een Kongo-expeditie die tussen 1909 en 1915 door het American Museum of Natural History werd georganiseerd, schrijft het volgende over de *negbe*:

De Mangbetu-vrouwen houden er niet van dat hun achterste aan de blik van mannen wordt blootgesteld. Daarom bedekken ze hun achterste met een *negbe*. Aan de voorkant gebruiken ze een stuk doek gemaakt uit boomschors ter grootte van hun hand, om alleen dat deel af te schermen dat met haar bedekt is. Voor de *negbe* gebruiken de vrouwen de meest verbazingwekkende verscheidenheid aan patronen en iedere vrouw heeft haar eigen

- ▶ Salampasu-vrouwen met de typische cache-fesses, DRC, foto ca. 1950.

patroon. Vroeger werd de *negbe* veel gebruikt, nu zijn ze moeilijk te krijgen. Er zijn slechts twee vrouwen in het dorp Okondo die nog weten hoe ze een *negbe* moeten maken. Meestal duurt het ongeveer een dag om een dergelijke bedekking te vervaardigen, maar ze werken er nooit onafgebroken aan. De vrouwen bewonderen de creaties van hun vriendinnen en de meer ervaren vrouwen geven vaak hun gewaardeerd advies. De ontwerpen worden uitgeknipt zonder voorafgaand patroon, maar de meeste ontwerpen zijn zeer symmetrisch en geometrisch. De stijl van de *negbe* veranderde in de loop der tijd. Het wapperen van de *negbe* werd algemeen bewonderd, vooral bij het dansen.

Ook de Salampasu, een afzonderlijke etnische groep van ongeveer 60 duizend mensen die leefden op de grens tussen de Democratische Republiek Kongo en Angola, gebruikten een driedimensionale bedekking voor de vrouwelijke billen. De Salampasu waren een jagersvolk, maar de vrouwen deden ook aan landbouw. Er wordt dan ook gesuggereerd dat de voornaamste reden voor deze vorm van bedekking het afschermen van de bilspleet was wanneer ze zich bukten tijdens het werk op het land.

De vrouwen van de Jaba-gemeenschap in Nigeria bedekten hun billen met een cache-fesses van cirkelvormig mandenwerk, soms versierd met natuurlijke pigmenten, kleine parels en andere kostbare voorwerpen, zoals

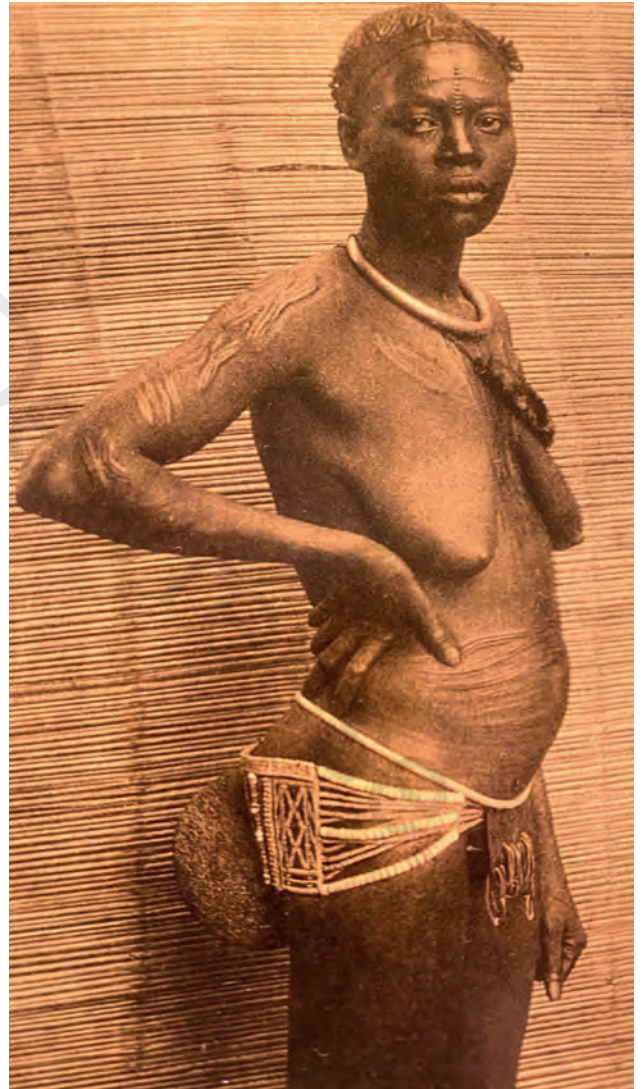

▲ Cache-fesses (midden 20e eeuw), geverfd vlechtwerk, Jaba, Nigeria, British Museum, Londen, VK.

▼ Lendenband (midden 20e eeuw), raffia en cowrie-schelpjes, Nkundu, DRC, priv. coll.

▶ Nkundu-vrouw met lendenband, postkaart (ca. 1950).

▼ Billenblok en cache-sexe, hout en plantenvezels met kraaltjes (vroeg 20e eeuw), Espirito Santo, Vanuatu, priv. coll.

- Groep Aboriginal-mannen met een *lanka-lanka* als bedekking voor hun billen, West-Australië, foto (ca. 1935).

westerse munten. Soms wordt aan de cirkelvormige bedekking een fallisch uitsteeksel toegevoegd, dat wellicht de bedoeling heeft de erotische aantrekkingskracht van de bedekking te vergroten. De vrouwen van de Nkundu-gemeenschap in het Mongo-gebied (Democratische Republiek Kongo) droegen laag op de heupen een versierde riem van gevlochten en getwijnde raffia of soms een netwerk van kraaltjes, versierd met een fluwelige pompom. Deze aanvulling is niet zozeer bedoeld als aanvullende bedekking, maar kan wel helpen om extra aandacht te krijgen.

Een andere, zeer mooie vorm van cache-fesses werd gebruikt door de vrouwen van de Fali-gemeenschap in Kameroen. De Fali-vrouwen besteden veel tijd aan de verzorging van hun lichaam en de versiering van hun billen is een belangrijk element van hun outfit. Hun type billenbedekking bestond uit een ijzeren staaf bedekt met stof, versierd met gele, rode en blauwe glasparsels. De vrouwen van de Ik (soms ook Teuso genoemd), een kleine etnische groep van slechts ongeveer vijfduizend mensen die in de bergen van Noordoost-Oeganda wonen, bedekken hun billen met een vel van dik leer, dat versierd is met gele en blauwe glasparsels, omgeven wordt door stukjes tin om het geheel extra gewicht te geven, zodat het goed op z'n plaats blijft zitten. De meeste vormen van traditionele bedekkingen worden nog zelden gebruikt en zijn grotendeels vervangen door tweedehands kleding die uit westerse landen ingevoerd wordt.

Een combinatie van een cache-sexe voor mannen en een functionele bedekking voor de bilstreek werd gebruikt op het eiland Espiritu Santo (Vanuatu). De bedekking bestaat uit een langwerpige houten blok dat hori-

- ▶ Traditionele bedekking voor de billen, Aranuchal Pradesh, Aranuchal State Museum, Ziro, India.

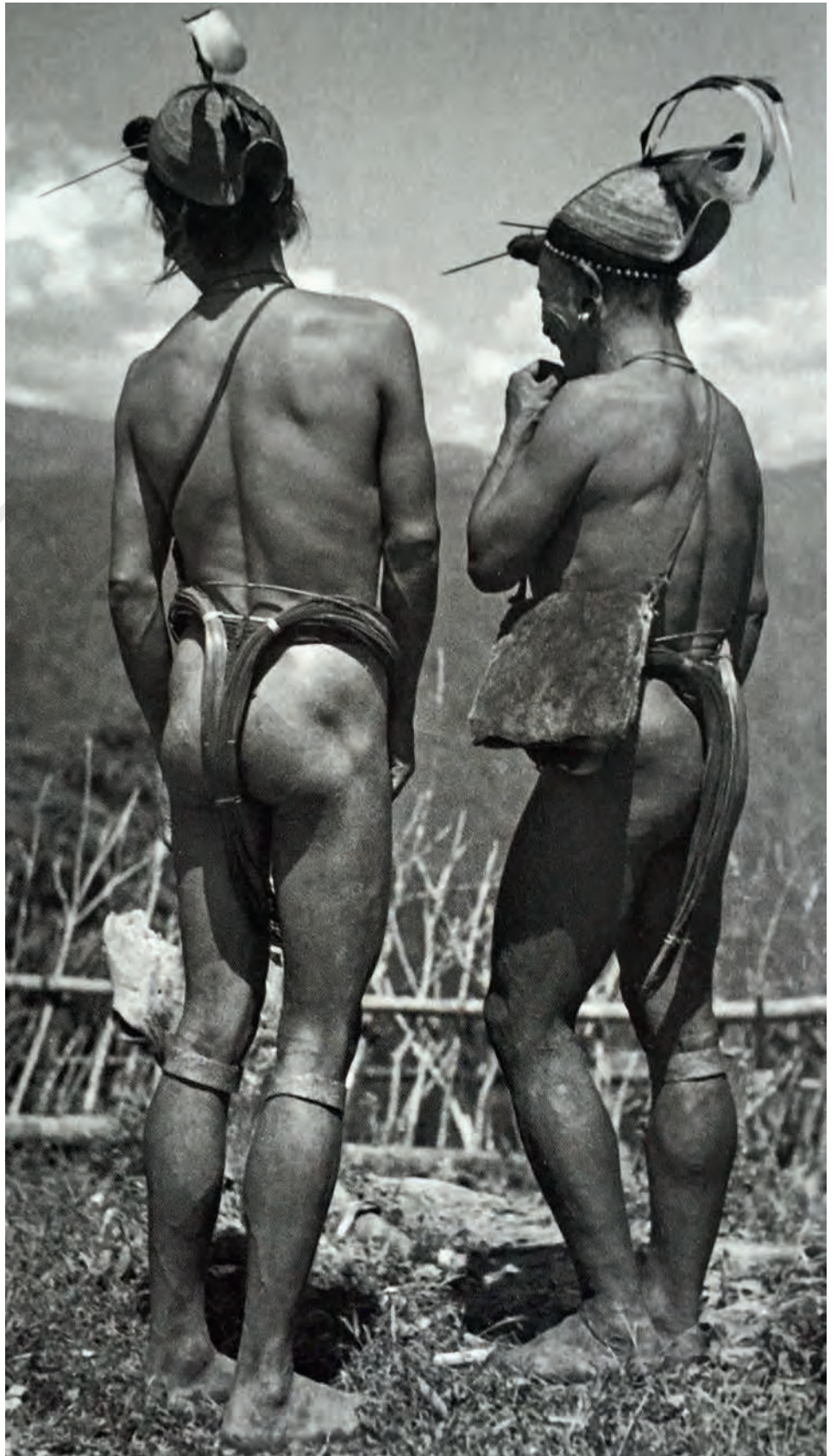

zontaal boven de billen wordt gedragen en franjes van plantaardige vezels versierd met glazen pareltjes die de voorkant bedekken. Het houten blok was niet alleen een versiering of bedekking, maar had ook een praktische functie, want het kon worden gebruikt als een soort krukje.

Verschillende Aboriginal-groepen, vooral uit het westelijke deel van Australië, gebruikten een *lonka-lonka*, een stuk bewerkte schelp als minimale maar elegante bedekking voor de bilspleet. Traditioneel werd de *lonka-lonka* vooral gebruikt als cache-sexe, maar blijkbaar was deze vorm van bedekking multifunctioneel en kon deze ook dienen als zeer elegante bedekking voor de achterkant.

Een heel bijzonder model van bedekking voor de billen is te vinden bij de Apa Tani, een etnische groep die leeft te midden van de nevelbossen van het Subansiri-district in de staat Aranuchal Pradesh (India). Bij het bereiken van de volwassen leeftijd krijgen mannen een 'staart' van rood geverfd riet (*ahu*) aangemeten, die ze permanent dragen tot aan hun dood. Dit lijkt een originele, maar wellicht onpraktische, vorm van cache-fesses.

Steer

► Mannen met een traditionele bilbedekking, Aranuchal Pradesh, India, foto ca. 1950.

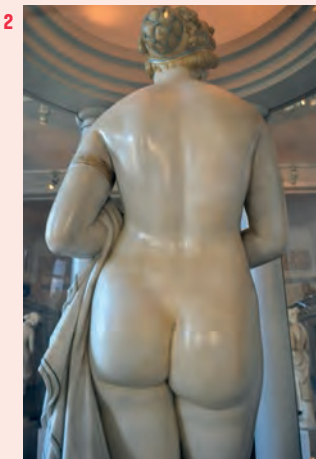

1 Lithografisch portret van Saartjie Baartman (1815), Bibliothèque Nationale, Parijs, Frankrijk.

2 *The Tinted Venus* (1862), John Gibson (1790-1866, Walker Art Gallery, Liverpool, VK.

3 Khoikhoi-vrouw, originele foto, 19e eeuw, Wellcome Collection, Londen, VK.

4 *A Pair of broad Bottoms*, karikatuur (1810) door William Heath, British Museum, Londen, VK.

EXTRA BEDEKKING IV

EEN UITGEBUIT ACHTERWERK

De beroemdste billen van de negentiende eeuw waren misschien wel die van Sarah Bartmann, geboren als Saartjie Baartman (?? 1789-29 december 1815) [1]. Sarah was een Khoikhoi-vrouw, geboren in de omgeving van Camdeboo (Oost-Kaap, Zuid-Afrika) en werd op shows in Europa 'tentoongesteld' als de 'Hottentot Venus'. 'Hottentot' was de vroegere naam voor leden van de Khoikhoi (tegenwoordig aangeduid als Khoekhoen) en 'Venus' was een verwijzing naar de Romeinse godin van de liefde en de vruchtbaarheid [2].

Sarah groeide op op een koloniale boerderij, waar haar familieleden als bedienden werkten. Haar beide ouders stierven voordat ze volwassen was en Sarah werd verplicht als dienstbode te gaan werken in Kaapstad. Reeds als jong meisje trok ze de aandacht door haar indrukwekkende forse billen. Deze prominentie was het gevolg van steatopygie, een genetische aandoening waarbij zich veel vet ophoopt in de bilstreek en die vooral voorkomt bij Afrikaanse vrouwen, in het bijzonder bij vrouwen van de Khoikhoi [3]. Sarah trouwde met een Khoikhoi-man met wie ze een kind kreeg, dat kort na de geboorte overleed. Toen Sarah zestien was, werd haar man vermoord door Nederlandse kolonisten en werd ze vervolgens als slavin verkocht aan de handelaar Pieter Willem Cesar. Zijn broer Hendrik nam haar in dienst en ze kreeg met hem twee kinderen, die beiden op jonge leeftijd stierven.

In het voorjaar van het jaar 1810 trok Sarah de aandacht van William Dunlop (1792-1848),

een Schots militair chirurg, ook bekend als Tiger Dunlop. Hij leverde als nevenactiviteit dieren voor shows in Groot-Brittannië en stelde aan Sarah voor om met hem naar Engeland te gaan. Hij beloofde haar dat ze veel geld zou kunnen verdienen door zich tentoon te stellen op publieke voorstellingen. Zij weigerde echter op zijn voorstel in te gaan, tenzij Hendrik Cesar met haar zou meegaan. Aanvankelijk weigerde Hendrik om Sarah te vergezellen, maar toen hij steeds verder in de schulden raakte, deels veroorzaakt door ongunstige leningswaarden vanwege zijn status als vrije zwarte man, stemde hij uiteindelijk toe om samen met haar naar Europa te vertrekken. Aangezien Sarah analfabeet was, is het twijfelachtig of zij de inhoud van het contract goed begreep. Dat contract bepaalde dat zij als huisbediende zou werken, tentoongesteld zou worden voor amusementsdoeleinden en na vijf jaar naar Zuid-Afrika zou mogen terugkeren.

Hendrik en Sarah vertrokken in het najaar van 1810 naar Londen en ze werd voor het eerst tentoongesteld in de Egyptian Hall, gelegen aan Piccadilly Circus, op 23 november 1810. Bezoekers betaalden één shilling, in die tijd een fors bedrag, om haar halfnaakt in een kooi te zien terwijl ze een pijp rookte [4]. Tegen een extra vergoeding mochten de welgestelde bezoekers Sarah's billen aanraken [5]. De mode in die tijd om de billen van vrouwen te accentueren met een hoepelrok en extra vulling speelde wellicht mee bij de fascinatie voor de natuurlijke vorm van Sarah's billen [6]. De

5

JUST ARRIVED
FROM LONDON,
And, by Permission, will be Exhibited here for a few Days,
 At Mr. James's Sale Rooms, Corner of Lord-street,
 THAT MOST WONDERFUL
Phenomenon of Nature,
 THE
HOTTENTOT
VENUS,
The only One ever exhibited in Europe.

In viewing this Wonderful LIVING Production of Nature, the Public have a perfect Specimen of that most extraordinary Tribe of the Human Race, who have for such a Length of Time inhabited the most Southern Parts of Africa, whose real Origin has never yet been ascertained, nor their Character, which has been so differently described by every Traveller who has visited those remote Regions of the World; and considering the natural morose Disposition of those People (who are scarcely ever observed to laugh) she is remarkably mild and affable in her Manners. She has had the Honor of being visited by His Royal Highness the PRINCE REGENT, and several Branches of the ROYAL FAMILY, also the principal NOBILITY, of both Sexes, in England, and declared to be a great natural Curiosity, well worthy the Attention of the Public. She is particularly obliged to the Female Sex who have so liberally patronized her Exhibition, and more especially after the malicious Reports circulated to her Disadvantage after her Arrival in this Kingdom; but which have been long since proved to be groundless. Over her Clothing, which is suitable to this Climate, is worn all the rule Ornaments used by that tribe on Gala Days.

N. B. Elegant Engravings of the Venus, by Lewis, sold at the Room.
ADMITTANCE—ONE SHILLING.

CHERRY, FRONTIS BY J. FLETCHER.

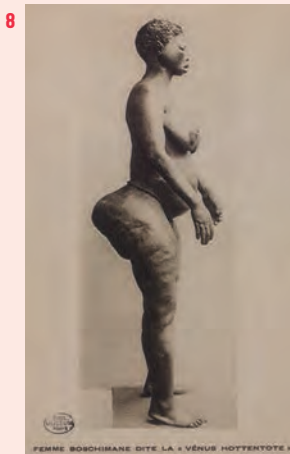
5 Poster voor de tentoonstelling van de Hottentot Venus (1810), Wellcome Collection, Londen, VK.

6 Hoepelrok (1850-1885), Los Angeles County Museum of Art, Los Angeles, USA.

7 Portret van Georges Cuvier (ca. 1800) door François-André Vincent (1746-1816), priv. coll.

8 Gipsen afgietsel van het lichaam van Saartjie Baartman, Musée de l'Homme, Parijs, Frankrijk.

9 Graf van Sarah Bartmann, Hankey, Zuid-Afrika.

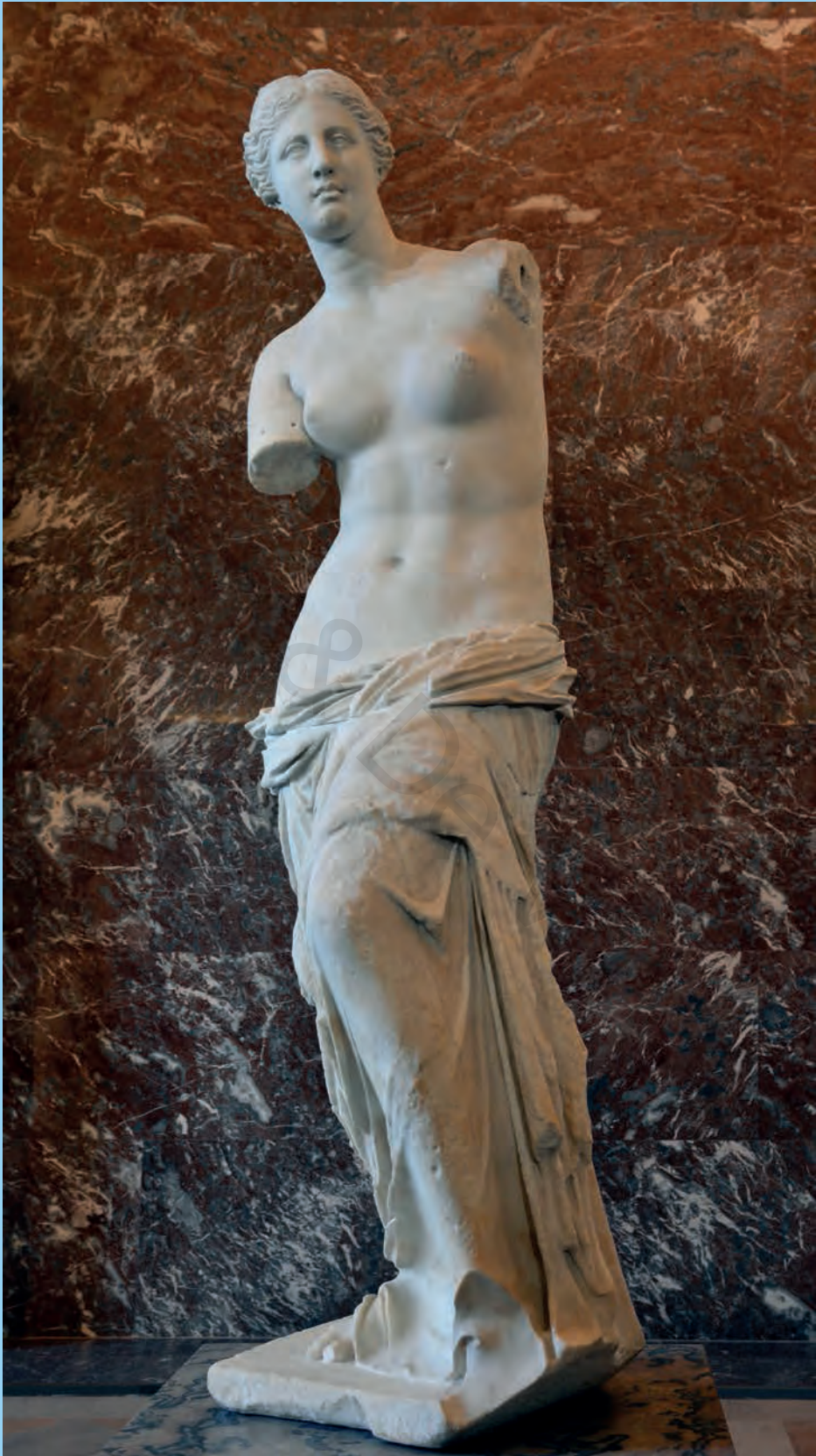
voorstellingen waren een groot succes, maar trokken de aandacht van Britse abolitionisten, een groep militanten die wilden dat de slavernij afgeschaft zou worden. De slavenhandel was in 1807 wel gestopt, maar de slavernij op zich nog niet. William Dunlop en Hendrik Cesar werden ervan beschuldigd mevrouw Bartmann tegen haar wil vast te houden en te verplichten zich publiekelijk tentoon te stellen. Hun aanklacht leidde echter niet tot vervolging, omdat Dunlop en Cesar het contract konden voorleggen dat Sarah (die kon lezen noch schrijven) had ondertekend. Toch werd Sarah's contract aangepast. Zij ontving een groter aandeel in de winst, de arbeidsomstandigheden werden wat verbeterd en ze kreeg warme kleding.

Aangezien er minder mensen naar Sarah kwamen kijken in Londen, werd ze in 1814 verkocht aan Simon Reaux, een man die in Parijs exotische dieren tentoonstelde. Ze werd van Engeland naar Frankrijk overgebracht en Reaux organiseerde een werfelende show rondom haar indrukwekkende figuur. Zij moest optreden in een kooi, alleen gekleed met een minuscuul lendendoekje, naast een babyneushoorn. Ze verdiende veel geld voor haar eigenaar, die inspeelde op de fascinatie voor voluptueuze billen die ook in Frankrijk bestond. Sarah's populariteit trok ook de aandacht van George Cuvier (1769-1832), een Franse natuuronderzoeker [7]. Door toedoen van Cuvier werd Sarah vanaf 1815 bestudeerd

door allerlei wetenschappers, onder wie anatomen, zoölogen en fysiologen. Zij stelden dat Sarah een schakel was tussen het menselijk ras en de dieren en gebruikten haar om hun stelling te bevestigen dat Afrikanen een oversekst en minderwaardig ras waren. In die periode raakte Sarah aan de drank en belandde in de prostitutie.

Sarah stierf op 29 december 1815, slechts 26 jaar oud. De doodsoorzaak is onzeker, maar haar overlijden was wellicht het gevolg van een combinatie van pokken, longontsteking, syfilis en alcoholisme. Cuvier verkreeg haar stoffelijk overschot en maakte er een gipsafdruk van, alvorens een autopsie uit te voeren. [8] Sarah's hersenen, genitaliën en billen werden geconserveerd en waren tot 1974 te zien in het Musée de l'Homme in Parijs.

Na de eerste vrije en democratische verkiezingen in Zuid-Afrika (1994) verzocht de toenmalige president, Nelson Mandela (1918-2013), de Franse staat om de resten van Sarah over te brengen naar Zuid-Afrika, zodat ze kon worden begraven in het land waar ze geboren was. Na een jarenlang debat dat uiteindelijk beslecht werd in het parlement, willigde de Franse regering het verzoek in. Op 9 augustus 2002, meer dan tweehonderd jaar na haar geboorte, werd Sarah in haar thuisland begraven [9]. Die datum wordt in Zuid-Afrika gevierd als Vrouwendag.

5.

‘WE HAVE BEEN TAUGHT MORE ABOUT SHAME THAN ABOUT OUR ANATOMY’

Lynn Enright

De VULVA BEDEKT

De VULVA

Het geheel van de uitwendige vrouwelijke geslachtorganen wordt aangeduid als de ‘vulva’. Anatomisch gezien omvat de vulva (de schaamspleet) de volgende elementen: de schaamheuvel (mons pubis), de grote en kleine schaamlippen (labia majora en labia minora), de kittelaar (clitoris) en de opening van de schede (vagina). Het woord ‘vulva’ is Latijn voor ‘omhulsel’ of ‘bedekking’ en is afgeleid van ‘*volvere*’, wat ‘ronddraaien’ of ‘rollen’ betekent. Vanaf 1540 werd het woord ‘vulva’ in Latijnse wetenschappelijke publicaties gebruikt en de Nederlandse aanduiding ‘schaamspleet’ verschijnt voor het eerst in een publicatie van 1726. Soms worden de uitwendige vrouwelijke genitaliën diminutief aangeduid als de ‘vagina’. Dit is anatomisch niet correct, aangezien de term ‘vagina’ (schede) verwijst naar het inwendige deel van de vrouwelijke geslachtsorganen dat de baarmoeder verbindt met de buitenkant van het lichaam. Ook het woord ‘vagina’ komt van het Latijn en betekent ‘schede voor een zwaard’.

Het is interessant hoe de vrouwelijke genitalia in verschillende talen worden aangeduid en hoe ze soms extra connotaties krijgen. In het Chinees is

◀ *Venus van Milo*, Oud-Grieks marmeren beeld door Alexandros of Antioch, 150-125 v. Chr., Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

het woord voor 'vagina' *'yindao'*, bestaande uit twee verschillende karakters (阴道). Het eerste karakter staat voor *yin*, het vrouwelijke element in de Aziatische yin-yangfilosofie en vertegenwoordigt het vrouwelijke, de energie van de maan, de duisternis en tevens de vochtigheid. Het karakter *dao* betekent 'weg', 'pad' of 'principe' en zo staat het woord 'vagina' voor de 'weg van de Yin'. *Yin* is de tegenpool van *yang*, het woord dat gebruikt wordt om de penis aan te duiden (*yangdao*). De vulva wordt aangeduid als 外阴 (*waiyin*), samengesteld uit 'wai', dat 'uit' betekent en 'yin' (in dit geval de afkorting voor *yindao*). De vulva wordt dus eigenlijk beschreven als de 'buitenste vagina'.

In bepaalde talen krijgen de vrouwelijke geslachtsorganen soms namen met een merkwaardige dubbele betekenis. In Finland bijvoorbeeld worden zowel de Latijnse term 'vagina' als het Finse *'emätin'* gebruikt om de vagina aan te duiden. *Emätin* is afgeleid van *emä*, een oud woord voor 'moeder', dat zelf afgeleid is van het werkwoord *emättää*, dat 'tot moeder maken' betekent. De vulva wordt aangeduid als *'häpy'*, wat in het Finse dialect zowel 'schaamte' als 'vulva' betekent.

De LABIA en de CLITORIS

De labia (de grote/buitenste en de kleine/binnenste schaamlippen) vormen het belangrijkste zichtbare deel van de vulva en omgeven en bedekken in wisselende mate de clitoris, de toegang tot de vagina en de opening van de plasbuis (urethra). De grootte, lengte en vorm van de schaamlippen kunnen individueel sterk verschillen en bij sommige vrouwen zijn de kleine schaamlippen nauwelijks van buitenaf zichtbaar. In de meeste culturen waar ook ter wereld wordt de vulva, als onderdeel van de genitaliën, beschouwd als privé en is een van de meest intieme delen van het lichaam. De blootstelling van de vulva, zeker in het openbaar, wordt dan ook binnen de meeste leefgemeenschappen gecontroleerd door strikte sociaal-culturele normen en is meestal door de wet of tradities verboden.

In verscheidene landen in Afrika en Azië worden de uitwendige vrouwelijke genitaliën (gedeeltelijk) verwijderd om redenen die verband houden met ideeën over traditie, zuiverheid, hygiëne en esthetiek. De vrouwelijke besnijdenis, zoals deze vermindering meestal aangeduid wordt, kan gaan van een clitoridectomie (het verwijderen van de clitoris) tot de zogenaemde 'faraonische besnijdenis', waarbij de grote en kleine schaamlippen worden verwijderd en de vulva (gedeeltelijk) wordt dichtgenaaid. In het kader van rituele gewoontes, vooral bij de Khoikhoi woonachtig in de provincie West-Kaap (Zuid-Afrika) en sommige etnische groepen in Rwanda, worden de kleine schaamlippen doelbewust opgerekt door er herhaaldelijk aan te trekken en soms zelfs door er gewichten aan te hangen. Deze algemeen aanvaarde praktijk begint bij de puberteit en heeft als doel de

- ▶ Vruchtbaarheidsmasker, hout en stukjes Yakhuid, midden 20e eeuw, Magar, Nepal, priv. coll.

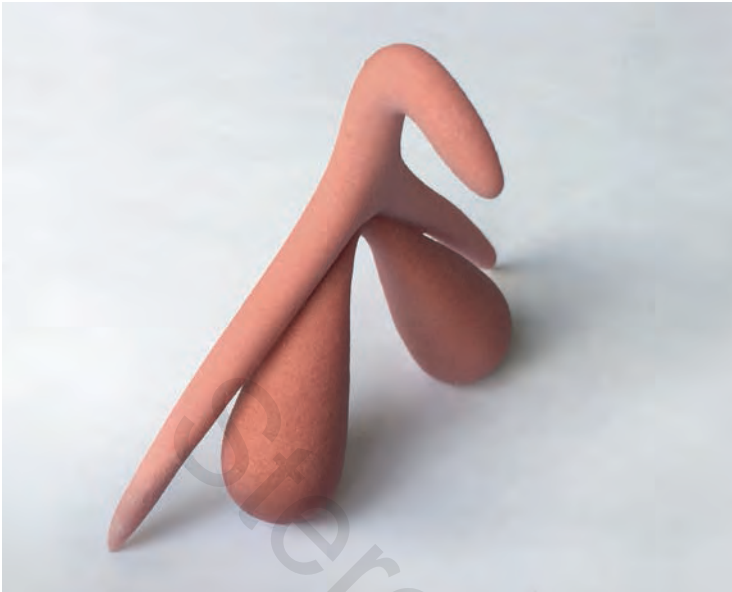
seksuele bevrediging zowel voor de man al voor de vrouw te bevorderen. De uitgerekte schaamlippen kunnen bij volwassen vrouwen soms tot 17 centimeter lang zijn.

De clitoris is een belangrijk onderdeel van de uitwendige vrouwelijke geslachtsorganen en heeft een complexe structuur. Het woord is afkomstig van het Oudgriekse *'kleitoris'*, dat letterlijk 'deuropener' betekent (*kleis* = sleutel) en afgeleid is van het werkwoord *'kleiein'* (afsluiten). Het feit dat de eerste anatomen het woord 'clitoris' gebruikten, wijst erop dat zij dit onderdeel van de vrouwelijke geslachtorganen als 'de sleutel tot de vrou-

The Female Hottentot, with natural Apron.

- ▲ Clitorismodel gebaseerd op recent anatomisch onderzoek, Amy Stenzel, 2016.
- ▼ *Onderzoek van een zwangere vrouw, ets* door Antoine Chazal, uit een medisch handboek (1822) door Jacques-Pierre Maygrier.

welijke seksualiteit' beschouwden. Het zichtbare deel van de clitoris, de eikel (glans clitoridis), bevindt zich ter hoogte op de voorste verbinding van de kleine schaamlippen, net boven de opening van de urinebuis en is omgeven door de clitorishoed, het equivalent van de voorhuid van de penis. In tegenstelling tot de penis, de mannelijke homolog, bevat de clitoris niet het laatste deel en de opening van de urinebuis. Naast het zichtbare uitwendige deel vertoont de clitoris ook nog een complexe inwendige structuur, die echter binnen de anatomie veel minder onderzocht werd dan de penis, met als gevolg dat de exacte structuur nog steeds niet helemaal bekend is. Door middel van MRI-onderzoek en gedetailleerde dissecties kon de Australische arts Helen O'Connell in 2005 aantonen dat de vorm van de clitoris groter en complexer is dan wat tot dan toe werd getoond in de anatomieboeken. Haar onderzoek resulteerde in een nieuw model van de clitoris dat, mede dankzij nieuwe onderzoekstechnieken, nog verder verfijnd wordt.

De OBSCENE VULVA

De benaming van de vrouwelijke (en mannelijke) genitaliën als '*pudenda membra*' (lichaamsdelen om je voor te schamen) dateert uit het midden van de zestiende eeuw en werd vooral gebruikt in de vroege anatomische werken. Deze aanduiding volgde echter op de algemene perceptie dat de elementen van het menselijk lichaam die met seksualiteit en voortplanting te maken hebben, dus bij uitstek de vulva en de vagina, obscene zijn en schaamte veroorzaken. Dit leidde tot een enorm taboe in het dagelijks leven, maar had zelfs een grote invloed binnen de geneeskunde. Deze

- ◀ Hottentot-vrouw met hypertrofische schaamlippen, kleurets (1810) door J. Pass, Wellcome collection, Londen, VK.

negatieve houding bepaalde zelfs lange tijd hoe een arts het gynaecologisch onderzoek moest uitvoeren. In het handboek *Obstetrical examination* uit 1822, geschreven door dr. Jacques Maygrier (1771-1835), wordt in detail beschreven en getoond hoe een arts een vrouw kan onderzoeken terwijl haar vulva aan zijn zicht onttrokken blijft.

Of de vulva al dan niet als obscene beschouwd wordt, is een sociale constructie die varieert naargelang tijd en plaats. Gedurende de geschiedenis was de vulva onderhevig aan verschillende morele opvattingen, die meestal eerder negatief of, op zijn minst, ambigu waren. Toch bestond vrij universeel wel het besef dat dit gebied belangrijk was in het kader van de menselijke seksualiteit en dus de voortplanting. In sommige culturen wordt de vulva vooral gezien als een metafoor voor het leven via de geboorte en dus bewonderd en ook vereerd. Vanuit de anatomie werden de vrouwelijke genitaliën en bij uitbreiding de vulva echter tot het begin van de twintigste eeuw als 'minderwaardig aan het mannelijk genitaal' beschouwd en soms zelfs beschreven als 'visueel onaantrekkelijk'.

Die negatieve attitude heeft ertoe geleid dat de vulva aangeduid wordt met een variatie aan denigrerende namen, waaronder het woord 'kut', wellicht een van de best bekende en tegenwoordig ook een van de meest gebruikte. 'Kut' is een pejoratieve term voor de vulva en wordt meestal gebruikt als krachtterm, zonder dat er een direct verband is met de vrouwelijke genitaliën. Het woord is echter al lang in gebruik in de volkstaal en zou afkomstig zijn van het Gotische 'qibus' of van het Oud-Engelse 'cwyðða', die allebei 'moederschoot' betekenen.

In veel oude culturen overheerste een positieve kijk op de vulva en afbeeldingen waren alomtegenwoordig. Deze afbeeldingen verheerlijkten de vrouwelijke seksualiteit en waren een middel om spirituele en vitale krachten op te roepen. Deze bewondering had als gevolg dat vanaf de prehistorie vrouwen met een prominente vulva afgebeeld werden en deze traditie wordt nog steeds voortgezet bij volken die in tribaal verband leven. Het beeld van de vulva werd ook gebruikt bij het maken van vruchtbaarheidsamuletten die geofferd werden bij de verering van de moedergodin. Deze amuletten waren een medium om seksueel genot en dus vruchtbaarheid te verkrijgen.

▼ *Yoni en lingam*, brons, 10e-12e eeuw, Cambodja, priv. coll.

In de hindoeïstische mythologie worden vrouwelijke en mannelijke aspecten van het leven respectievelijk weergegeven als *yonī* (het vrouwelijke) en *lingam* (het mannelijke). De *yonī* werd gezien als gelijkwaardig aan haar mannelijke tegenhanger en samen waren zij de bron van alle leven. Bijgevolg werd de *yonī* al vanaf 4000 v.Chr. vereerd als het symbool van de vruchtbaarheidsgodin Shakti. Een soortgelijke mythologie bestaat in andere Aziatische landen met de begrippen *yin* en *yang*, die de vrouwelijke en de mannelijke energie vertegenwoordigen.

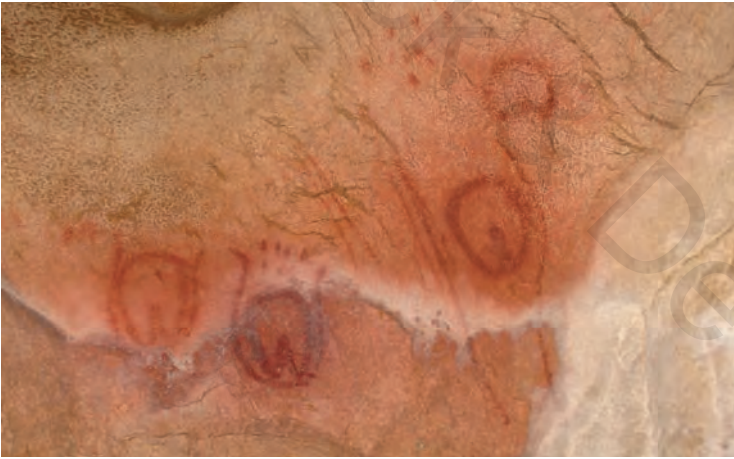
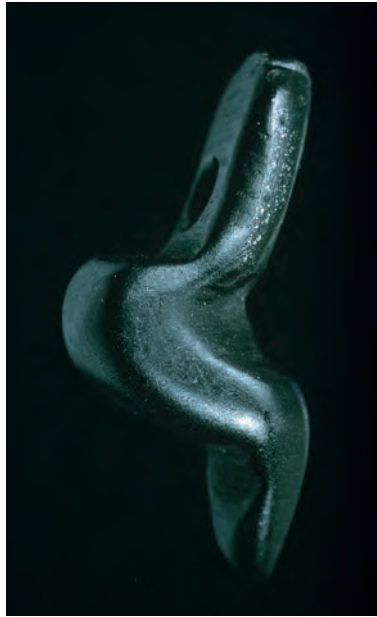
In Europa werd het afbeelden van de vulva vanaf de post-Romeinse tijd als obscene beschouwd en uit het openbare leven gebannen. Die negatieve houding is in feite nog steeds aanwezig en het beeld van de vulva is bijna uitsluitend te vinden binnen de pornografische iconografie.

De PREHISTORISCHE VULVA

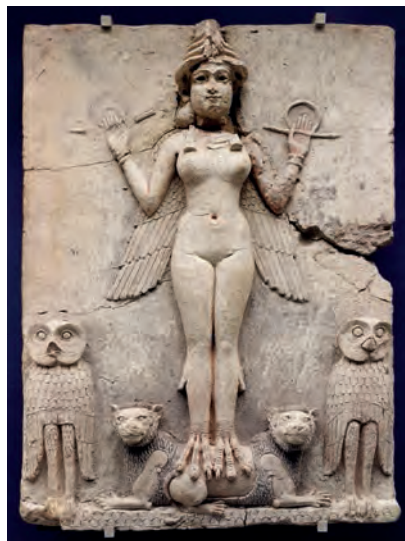
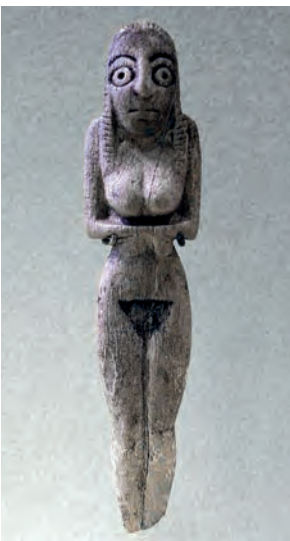
Het beeld van de vulva kreeg tijdens de prehistorie op allerlei manieren aandacht. Er zijn veel prehistorische rotstekeningen teruggevonden waar de vulva een prominente plaats heeft en de vulva inspireerde tevens allerlei individuele rituele objecten. Een andere artistieke en rituele expressie van het belang van de vulva voor de prehistorische mens zijn de zogenoemde Venusbeeldjes. Deze beeldjes stellen naakte vrouwen voor met overdreven buik, heupen, borsten, dijen en een duidelijk weergegeven vulva. De meeste Venusbeeldjes, voornamelijk uit het boven-paleolithicum, zijn opgegraven in Europa, maar andere zijn gevonden tot in Siberië. Hieruit blijkt dat deze vorm van beeldcultuur verspreid was over een groot deel van Eurazië. De meeste Venusbeeldjes dateren uit het gravettien (circa 26.000-17.000 v.Chr.), maar er bestaan ook exemplaren die veel ouder zijn. Een voorbeeld hiervan is de zogenoemde *Venus van Hohle Fels*, die dateert uit het aurignacien (33.000 v.Chr.) en daarmee de oudste tot nu toe bekende voorstelling van een menselijke figuur is. Het beeldje, nog geen zes centimeter groot, werd in 2008 gevonden op twintig meter diepte in de Hohle Fels, een grot in het zuidwesten van Duitsland, en is gemaakt van de slagtang van een mammoet. De *Venus van Hohle Fels* is slechts gedeeltelijk bewaard (de linkerarm en de -schouder zijn niet teruggevonden), maar toont alle aspecten van de prehistorische Venusbeeldjes, waardoor ze duidelijk geïdentificeerd kan worden als een vruchtbaarheidssymbool. Het zou zelfs kunnen dat het de voorstelling is van een zwangere vrouw (die met een verwijde vulva op het punt staat om te baren?).

Venusbeeldjes werden gedurende duizenden jaren vervaardigd en een van de 'jongste' exemplaren, de *Venus van Monruz*, dateert uit het magdalenien (9.000 v.Chr.). Deze beeldjes zijn meestal gesneden uit zachte steen (zoals steatiet, calciet of kalksteen), bot of ivoor, maar ook enkele exemplaren uit gebakken klei werden opgegraven. Ze zijn allemaal eerder bescheiden van formaat, tussen de vier en 25 centimeter groot, en de meeste hebben een uitgesproken vulva.

In Lepenski Vir (Servië) zijn verscheidene zogenoemde 'vulva-stenen' opgegraven die ongeveer 8.000 jaar oud zijn. Zij zijn gesculpteerd in de vorm van een vulva met gedetailleerde schaamlippen en waren gerangschikt rond een altaar met uitzicht op de Donau. De juiste betekenis van dit neolithisch heiligdom is niet bekend, maar vermoed wordt dat het een plek was waar vruchtbaarheidsrituelen hebben plaatsgevonden. Een kalk-

- ▶ Venusbeeld uit de Hohle Fels-grot, mammoetivoor, Urgeschichtliches Museum, Blaubeuren, Duitsland.
- ▲ *Venus van Monruz*, Museum Hauterive, Neuchatel, Zwitserland.
- ▼ Vrouwelijke figuur, zandstenen beeldje uit Karpathos, British Museum, Londen, VK.
- ◀ Prehistorische schildering met vulva's in de Camarin de las vulvas, Tito Bustillo-grot, Asturias, Spanje, foto Roberto Saez.

- ◀ Het Burney-reliëf met Ishtar of haar oudere zus Ereshkigal, gebakken klei (19e-18e eeuw v. Chr.), British Museum, Londen, VK.
- ◁ Vrouwenbeeldje, nijlpaardivoor, Badari-cultuur (Egypte), Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

stenen beeldje van een vrouw met een snavelgezicht en een prominente vulva werd gevonden op Karpathos (Griekenland) en dateert uit de vroege Cycladische cultuur (circa 4500-3200 v.Chr.). De bijzondere aandacht voor haar borsten en vulva suggereert dat ook dit beeldje in verband staat met vrouwelijke vruchtbaarheid en seksualiteit. Ook tweedimensionale voorstellingen (schilderingen) van de vulva komen al sinds de prehistorie overal ter wereld voor en sommige behoren zelfs tot de vroegste kunstwerken ter wereld.

De ANTIEKE VULVA

In het oude Egypte werd de vulva gezien als de bron van geluk en wedergeboorte. Uit de predynastische Badari-cultuur (circa 4400-4000 v.Chr.) werden een aantal elegante beeldjes van vrouwelijke figuren gevonden waarop de vulva duidelijk geaccentueerd is en die gebruikt werden bij begrafenisrituelen. Zij moesten garant staan voor de wedergeboorte van de overledene in het hiernamaals.

De kracht die voor de oude Egyptenaren uit kon gaan van de aanblik van de vulva wordt onder andere ook geïllustreerd door het verhaal van de zonnegod Ra. Ra was volgens de oude Egyptenaren de bron van het licht op aarde, maar ooit had hij een moment van zwakte waardoor de hele mensheid in gevaar dreigde te komen. Gelukkig kwam de mooie godin Hathor op het lumineuze idee zich voor hem uit te kleden en hem haar vulva te tonen. Ra lachte blij toen hij de goddelijke vulva zag en hervond hierdoor onmiddellijk zijn kracht.

Ook bij de Sumeriërs, een zeer ontwikkeld volk dat vanaf het vierde millennium v.Chr. in het zuidelijke deel van Mesopotamië (het Tweestromenland in het huidige Irak) leefde en een van de oudste beschavingen ter wereld is, bestond een intensieve vulvaverering. De godin Inanna, de goddelijke personificatie van de vrouwelijke genitaliën, werd in volle glorie naakt afgebeeld en in haar tempel te Aashur aanbeden om vruchtbaarheid en bescherming te verkrijgen. Er is ook een groot aantal Sumerische gedichten bewaard gebleven waarin de vulva van de godin Inanna wordt geprezen. In deze gedichten wordt verwezen naar haar vochtige vulva, die bevrucht moet worden door het sperma van haar sterfelijke echtgenoot Dumuzi, de herder-koning.

De godin spreekt haar minnaar als volgt aan:

‘Wie zal mijn hooggelegen veld omploegen? Wie zal mijn natte grond bewerken? Mijn vraag als jonge vrouw is: wie zal mijn vulva omploegen? Wie zal zijn os hier aan het werk zetten?’

De os die de ploeg trekt is een verwijzing naar de fallus van de koning en de vulva stelt de grond voor die ingezaaid moet worden (met zijn sperma).

De koninklijke minnaar antwoordt:

'Ik, Dumuzi de Koning, zal je vulva omploegen.'

Op een koortsachtig hoogtepunt van opwinding, smeekt de godin:

'Ploeg dan mijn vulva, man van mijn hart!'

De vulva speelt een positieve rol in dit verhaal en wordt voorgesteld als een noodzakelijke aanvulling op de fallus. Beide zijn immers nodig om het land te bevruchten. In Sumerische teksten wordt vaginaal vocht beschreven als 'zoet smakend' en in een hymne ter gelegenheid van haar huwelijk bezingt een jong meisje haar vulva, die eindelijk haargroei vertoont.

In Shushan (Zuidwest-Iran) zijn verscheidene iconische vrouwenfiguren uit de Elamire-cultuur gevonden. Ze dateren uit circa 1500-1200 v.Chr. en zijn mogelijk beïnvloed door de afbeelding van de Sumerische godin Inanna. Toch zijn ze vanuit artistiek oogpunt verschillend en stellen waarschijnlijk de Elamitische godin Pinikir of Kiririsha voor.

Beeldjes van zogenoemde 'vulva-vrouwen', gevonden in Klein-Azië, werden waarschijnlijk door zwangere vrouwen gedragen als beschermende amuletten. De etnoloog en psychoanalyticus Georges Devereux bracht deze hoofdloze beeldjes, waarvan het gezicht zich op de buik bevindt, in verband met de mythe van de Oud-Griekse priesteres Baubo. Zij toonde haar vulva aan Demeter om de godin af te leiden van haar verdriet over het verlies van haar dochter. Deze geste kan geïnterpreteerd worden als een gebaar van vrouwelijke solidariteit zonder erotische bedoeling, maar aangezien Demeter de godin was van de landbouw en de gewassen (in het bijzonder het graan), is een verband met vruchtbaarheid zeker mogelijk.

In de oude Griekse en Romeinse wereld raakte de vulva uit de gratie en wordt minder frequent afgebeeld. Hoewel er talrijke de Oud-Griekse beelden bewaard zijn van naakte vrouwen, is de vulva bijna nooit afzonderlijk weergegeven. Omdat deze beelden oorspronkelijk kleurrijk beschilderd waren, wordt aangenomen dat het schaamhaar wel te zien was, maar er zijn geen aanwijzingen dat dit ook voor de vulva het geval was. Binnen de oude Romeinse cultuur vindt met veel meer afbeeldingen van fallussen dan van vulva's. Soms wordt toch een vulva afgebeeld, maar dan meestal samen met een afbeelding van een fallus. Uit de Etruskische tijd (200 voor tot 200 na het begin van onze tijdrekening) zijn allerlei anatomische ex voto's van

▶ Beeldje van een Elamitische godin, terracotta, Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

▶ Mozaïek met een fallusvis en twee vulva's, 2e-3e eeuw, Musée archéologique, Sousse, Tunesië.

▶ *La naissance de Minerve* (De geboorte van Minerva), schilderij (1688) door René-Antoine Houasse (1645-1710), Palais de Versailles, Frankrijk.

terracotta gevonden in de buurt van tempels en heiligdommen waar men offers bracht om genezing of bepaalde gunsten te verkrijgen. Iedere ex voto verwees naar een specifiek gebied of orgaan en ex voto's in de vorm van een vulva komen vaak voor. Romeinse soldaten versierden hun uniform soms ook met bronzen amuletten in de vorm van een vulva, om bescherming te verkrijgen en het kwaad af te weren.

In de antieke culturen is het heel gebruikelijk dat mannelijke goden en helden afgebeeld worden als trots poserende figuren, inclusief hun onbedekte eventueel zelfs erecte penis. De beelden van de godinnen of vrouwelijke personages hebben echter een volmaakt gladde schaamstreek zonder aanduiding van de vulva. De ontkenning van het belang van de vulva binnen de Oud-Griekse cultuur wordt duidelijk geïllustreerd door het verhaal van de geboorte van de godin Athene. Zeus, de oppergod, vroeg de god Hephaestus om een spleet uit zijn schedel te hakken, zodat de godin Athene via deze pseudo-vulva geboren kon worden. Door deze vorm van mannelijke voortplanting werd duidelijk de waardeeloosheid van de vulva bevestigd.

De ETNISCHE VULVA

In veel etnische culturen wereldwijd werden in het verleden en soms ook nu nog vulva-afbeeldingen gebruikt als talisman of als belangrijk element in soms ingewikkelde rituelen die in verband stonden met seksualiteit, vruchtbaarheid en de specifieke rol van de vrouw in de samenleving. Deze vulva-afbeeldingen zijn te vinden in tekeningen, schilderijen en ingekerfde beelden, maar ook als vrijstaande objecten.

Een ongebruikelijke beschrijving van de vrouwelijke genitaliën die in meerdere culturen gebruikt wordt, is het volksverhaal van de *vagina dentata* (de 'getande vagina'). Dit is een verhaal waarin er voor gewaarschuwd wordt dat sommige vrouwen een vagina met tanden hebben en dat geslachts-gemeenschap met een dergelijke vrouw kan leiden tot verwondingen, het verlies van de penis of castratie van de man. Dit concept waarschuwt voor de gevaren van onbekende vrouwen en was wellicht bedoeld om verkrachting te ontmoedigen. De legende komt voor bij verschillende bevolkings-groepen in Noord- en Zuid-Amerika (Chaco, Guiana, Chavin), evenals in de Maori-mythologie in Nieuw-Zeeland. Ook in Hindoe-, Ainu- en Shinto-legendes en binnen enkele Arabische culturen in West-Azië (Iran, eilanden in de Straat van Hormuz) komen vergelijkbare waarschuwingen aan het adres van de vagina en de vulva voor. Een andere belangrijke thema dat opduikt, in het bijzonder in de Franse literatuur vanaf de dertiende eeuw, is de *vagina loquens* (de 'pratende vagina'). De mythe van de pratende vagina gaat terug naar oudere verhalen waarin de vagina de kracht van het woord ontvangt en dus de rol van informant kan aannemen en de naam van een voormalige minnaar kan verklikken.

◀ *Sheela na gig*, stenen sculptuur (12e eeuw) aan de kerk van Kilpeck, Herefordshire, England, VK.

- ▶ Ritueel object met aan het uiteinde een vulva en een fallus, giraffenbot, vroeg 20e eeuw, Lega, DRC, priv. coll.

De AFRIKAANSE VULVA

Het hele Afrikaanse continent is rijk aan een grote verscheidenheid aan verwijzingen naar de vulva. Geïsoleerde objecten met de vorm van de vulva werden eventueel in combinatie met de afbeelding van een fallus gebruikt in raadselachtige inwijdings- en bezweringsrituelen, die vaak slecht gedocumenteerd zijn.

In Centraal-Afrika heeft bijna elke etnische groep zijn eigen vulva-afbeeldingen, hoewel sommige verfijnder of uitgebreider zijn dan andere. Bij de Lega, een volk uit de Democratische Republiek Kongo, bestond een uitgebreid arsenaal aan beelden en amuletten met duidelijke verwijzingen naar de vrouwelijke genitaliën. Vrouwelijke symbolen speelden een belangrijke rol binnen het zogenoemde Bwami-genootschap. Dit was een eeuwenoude organisatie waarin mannen en vrouwen werden ingewijd in de geheimen van het leven, en de beelden en amuletten waren een belangrijk medium om kennis, inzicht en ervaring binnen de Bwami door te geven.

Bij talrijke Afrikaanse volkeren was de *kauri*-schelp, omwille van haar specifieke vorm, een belangrijk iconografisch element. De gekartelde opening van deze schelp verwijst naar de vulva en was daarom heel populair. Deze schelp, die sinds het paleolithicum in grote delen van Afrika en Azië werd verhandeld, stond bij uitstek symbool voor de vrouw, die door de geboorte van haar kinderen via haar vulva het leven doorgeeft. De Dogon, die in de buurt van de Klif van Bandiagara in Mali (West-Afrika) wonen, zagen de *kauri* als een metafoor voor Nummo, een hermafrodiete oergod in hun religie die onder andere verantwoordelijk is voor het vermogen te spreken en ook voor voldoende water. *Kauri*-schelpen werden zo zeer gewaardeerd dat zij als betaalmiddel fungeerden in delen van Afrika, China en India. Omwille van hun geldwaarde in combinatie met hun belangrijke symbo-

- ▶ Rituele houten kom met een hoofd en mannelijke genitaliën (ca. 13e eeuw), Taino, Dominicaanse Republiek, priv. coll.

lische waarde, werden *kauri*-schelpen gebruikt bij de versiering van voorouderfiguren, maskers en regalia die bij allerlei inwijdingsrituelen werden gebruikt.

De AMERIKAANSE VULVA

In Noord-Amerika komen afbeeldingen van de vulva, of suggesties daarvan, zelden voor op rituele objecten en al helemaal niet op voorwerpen voor gebruik in het dagelijks leven. Er zijn echter wel enkele vulva-stenen gevonden bij kampplaatsen van de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika, die tussen het jaar 200 en 1000 gemaakt werden. In heel Noord-Amerika vindt men ingangen van grotten en ook rotsformatie die versierd zijn met afbeeldingen van vulva's. Soms zijn 'vulva-achtige' natuurlijke rotsformaties aangepast om de gelijkenis te versterken. Deze iconografie wordt in verband gebracht met inwijdingsceremonies waarbij vrouwen na hun eerste menstruatie tot de gemeenschap van de volwassenen toegelaten worden.

In Midden- en Zuid-Amerika speelden afbeeldingen van de vulva in bijna elke etnische groep een belangrijke rol. Er is dan ook een grote variatie gezien de talrijke verschillende bevolkingsgroepen met ieder hun eigen iconografie. Van de oorspronkelijke Taino-cultuur zijn op het eiland Hispaniola in het Caribische gebied (Dominicaanse Republiek) gebeeldhouwde vrouwelijke stenen figuren met prominente vulva's opgegraven. Zij stellen een abstracte vrouw voor, die in een gehurkte houding zit met opgetrokken benen en haar duidelijk gemarkeerde vulva toont. Gezien de overdreven borsten en de grote navel, speelden dit soort figuren wellicht een rol in rituelen die verband hielden met seksualiteit en geboorte. De Taino maakten ook speciale rituele schotels, die tijdens vruchtbaarheidsceremo-

nies werden gebruikt. De opening van de schaal stelt de vaginale opening voor als basis van de vruchtbaarheid en is versierd met een afbeelding van mannelijke genitaliën om de rituele kracht te versterken en de twee-eenheid van man en vrouw te illustreren.

Van verscheidene culturen in Mexico, waaronder die van de Colima en de Nayarit, zijn terracotta figuren van vrouwen met uitgesproken vulva's bewaard gebleven. Ook zijn er talrijke figuurtjes die vrouwen uitbeelden terwijl ze aan het bevallen zijn of borstvoeding geven.

Tijdens het derde millennium voor het begin van onze tijdrekening maakten de inwoners van het Valdivia-gebied, gelegen aan de zuidwestkust van Ecuador, de oudste tot op heden bekendste terracotta beeldjes van het Amerikaanse continent. Deze kleine figuurtjes, die bekend staan om hun gestileerde voorstelling, zijn gebaseerd op nog oudere stenen voorbeelden uit dezelfde regio. Hoewel het gezicht van de figuur vaak bijna volledig verborgen is, is de vulva duidelijk aangegeven en de beeldjes stellen wellicht vruchtbaarheidsfiguren voor. In Cerro Jaboncillo (Manabi, Ecuador) zijn verscheidene stenen steles gevonden met zittende vrouwen die hun vulva tonen. Hoogstwaarschijnlijk gaat het om vrouwelijke voorouders, hoewel op sommige steles de vrouwen omgeven zijn door sjamanistische attributen. Het zou dus kunnen dat het eerder om vrouwen gaat die een belangrijke rituele rol vervulden binnen de gemeenschap.

In de rotsschuilplaats van Abrigo do Sol, Mato Grosso (West-Brazilië, nabij Bolivia), bevinden zich talrijke gegraveerde vulva's. Deze site is langere tijd in gebruik geweest en de dateringen wisselen dus heel sterk, maar de oudste inscripties werden gemaakt circa 15 duizend jaar voor het begin van onze tijdrekening. De site wordt 'Schuilplaats van de Zon' genoemd, omdat tussen de vele vulva's ook een aantal afbeeldingen van de zon aangebracht werden. Volgens een oude traditie zou de grot ooit bewoond zijn geweest door vrouwelijke krijgers (amazones) en dit zou de aanwezigheid van de talrijke vulva's verklaren. Dat zou ook de reden zijn waarom de Spaanse kolonistors de rivier en het gebied de naam 'Amazone' hebben gegeven.

De Moche (100-700), die in Noord-Peru woonden, staan bekend om hun figuratieve rituele kruiken in terracotta, die versierd zijn met mannen en vrouwen in alle mogelijke seksuele combinaties en posities. Dit aardewerk wordt dan ook soms aangeduid als de 'precolumbiaanse sekspotten' en zijn inderdaad soms heel expliciet. Vrouwelijke figuren worden afgebeeld met gespreide benen en een open vulva die de opening van de rituele pot vormt.

▼ Gravures van vulva's op de wand van de rots Abrigo do Sol, Mato Grosso, Brazilië.

- ▶ Lajja Gauri, stenen beeld (6e eeuw) uit Madhya Pradesh (India), Metropolitan Museum of Art, New York, USA.

De ASIATISCHE VULVA

In verscheidene Aziatische landen wordt de vulva voorgesteld door de 'yoni', ook wel 'pindikā' genoemd. De yoni is een aniconische voorstelling van de godin Shakti in het hindoeïsme en wordt vaak afgebeeld samen met een lingam, haar mannelijke tegenhanger de fallus. Samen symboliseren zij de vereniging van de vrouwelijke en mannelijke elementen in de natuur die de hele wereld continu herscheppen. De yoni staat ook symbool voor de natuurlijke toegangspoort tot alle geboorten en dus het leven. 'Yoni' is een Sanskriet woord dat zowel verwijst naar de baarmoeder als naar het geheel van de vrouwelijke geslachtsorganen. Beelden en afbeeldingen die de yoni voorstellen, zijn ook nu nog te vinden in de meeste tempels waar Shiva aanbeden wordt. Maar ze worden ook nog aangetroffen op talloze archeologische vindplaatsen op het Indiase subcontinent en in verscheidene andere landen in Zuidoost-Azië. In diezelfde gebieden ziet men ook in veel privéwoningen een huisaltaar met een afbeelding van de yoni ten behoeve van persoonlijke verering en offers in de huiselijke sfeer.

De verering van de vulva in Azië is heel oud. De oudste aanwijzingen van deze verering zijn gevonden in de Zhob-vallei (Pakistan) en dateren uit

- ▶ Bruiloftskommen, hout, midden 20e eeuw, Bhutan, priv. coll.

het vierde millennium voor het begin van onze tijdrekening. Het gaat om vrouwelijke figuurtjes die weinig gedetailleerd zijn, maar wel een duidelijk gemarkeerde vulva hebben. Door de eeuwen heen werd de *yoni* in verschillende vormen en materialen afgebeeld en evolueerde van eenvoudige afbeeldingen van de vulva zelf tot verfijnde en soms complexe structuren waar de *yoni* deel van uitmaakt. De basisvorm van de klassieke *yoni* is een platte horizontaal geplaatste ronde of vierkante basis, meestal met een wat hogere rand en een opening in het midden waarin de *lingam* geplaatst kan worden.

Een andere oude voorstelling van de prominente rol van de vulva is te vinden bij de beelden van de Lajja Gauri. Deze iconische moedergodin wordt vooral aanbeden in Madya Pradesh (India) en heeft meestal haar eigen tempel. Ze wordt al vanaf het begin van onze jaartelling vereerd als symbool van de regenererende krachten van Moeder Aarde en garandeert dus de voortplanting van de mensen. Lajja Gauri wordt voorgesteld als een naakte gehurkte vrouw, alsof ze aan het baren is of wil aangeven dat ze klaar is om zich voort te planten. Haar hoofd is vervangen door een lotusbloem, ze heeft geen armen en haar vulva is versierd met bloemen of vruchten als teken van de overvloed die het land zal bieden.

In Thailand dragen veel mannen onder hun dagelijkse kleding kleine vulva-amuletten die eventueel samen met een fallisch amulet, een zogenaemde *palad kikh*, fungeren als een persoonlijke talisman. Deze amuletten moeten bescherming bieden en de boze geesten afweren, maar er wordt ook beweerd dat ze de geslachtsdrift stimuleren, de vruchtbaarheid bevorderen en geluk brengen!

In Nepal en Bhutan presenteren ouders bij het huwelijk van hun kinderen zogenaemde 'huwelijksschalen', waarop een vulva en een fallus zijn afgebeeld. Deze schalen impliceren de complementariteit van het vrouwelijke en het mannelijke door de respectievelijke geslachtsorganen te visualiseren. De schalen worden geschonken bij een huwelijk en de jonggehuwden moeten uit deze schalen drinken om een gelukkig, maar vooral vruchtbaar leven te verkrijgen.

In Japan is de vulva een belangrijk thema binnen een specifieke vorm van erotische kunst, de *shunga*, die al van vanaf ongeveer 1600 populair is. Letterlijk vertaald betekent het Japanse woord 'shunga' 'beeld van de lente' en in deze context is 'lente' een eufemisme voor de seksuele gemeenschap. *Shunga's* zijn gekleurde houtsnedes die allerlei, soms vrij expliciete seksuele ontmoetingen voorstellen, soms als illustratie bij erotische verhalen die het belang verheerlijken van de vulva en ook de fallus, zowel voor seksueel genot als voor de voortplanting.

De OCEANISCHE VULVA

Oceanië is bijzonder rijk aan originele visuele verwijzingen naar de vulva. Op Palau (officieel de Republiek Palau), een groep van één groot en talrijke kleinere eilanden ten noorden van Nieuw-Guinea, speelt een legendarische vrouw, Dilukai genaamd, een heel belangrijke rol. De buitensporige promiscuïteit van Dilukai leidde er volgens de overlevering toe dat haar boze vader haar naakt op het dorpsplein vastbond om de andere vrouwen

► Dilukai-figuur van de Caroline Eilanden (Republiek Palau), 19e-vroeg 20e eeuw, Metropolitan Museum of Art, New York, USA.

- ▲ Schaal voor sago versierd met vrouwelijke en mannelijke genitalia (20e eeuw), Asmat, westelijk Nieuw-Guinea (Irian Jaya), Indonesië, priv. coll.
- △ Rituele stenen vulva, vroeg 20e eeuw, Tambanum, Midden-Sepik-gebied, PNG, priv. coll.
- ▼ Houten vrouwelijke figuur (16e-19e eeuw), Inyai-Ewa, gebied van de bovenloop van de Korewori-rivier, PNG, Metropolitan Museum, New York, USA.
- ▶ Spleettrommels in situ, Vanuatu, foto ca. 1930.

te waarschuwen zich kuiser te gedragen. Haar figuur, met open benen en een prominente vulva, is op Palau het zinnebeeld van de oerpoort tot het bestaan en bewaakt de mysterieuze scheiding tussen leven en dood. Een houten beeld van Dilukai werd opgehangen boven de ingang van het mannenhuis, waar de mannen nog tot halverwege de twintigste eeuw de meeste tijd doorbrachten. Dilukai moest de gezondheid van de dorpelingen beschermen en alle boze geesten afweren.

In het Sepik-gebied, in het oosten van Nieuw-Guinea, gebruikten sommige bevolkingsgroepen stenen vulva's in geraffineerde rituelen die verband hielden met het evenwicht tussen de mannelijke en vrouwelijke rol en de specifieke plaats van de vrouw voor wat betreft vruchtbaarheid en geboorte.

Verscheidene bevolkingsgroepen op het eiland Nieuw-Guinea maakten vrouwenfiguren met een prominente vulva die meestal gebruikt werden in allerlei, soms complexe rituelen. De Abelam bijvoorbeeld, die leven in het Prins Alexander-gebergte ten noorden van de Sepik-rivier, beoefenden een complexe inwijdingscyclus in acht fasen, waarbij een jongeman progressief opgenomen werd in de wereld van de volwassenen. Uiteindelijk en als bekroning van zijn opgang naar volwassenheid krijgt hij een kleurrijk beschilderde vrouwenfiguur te zien met een prominente zwart gekleurde aanduiding van de vulva. Bij de Korewori, die leven in het noordelijke deel van Papoea-Nieuw-Guinea, werden door een daartoe speciaal opgeleide beeldhouwer houten vrouwenbeelden gemaakt, 'yipwon' genaamd. Tijdens een langdurig ritueel werd de yipwon ingenomen door een vrouwelijke geest. Het ingewijde beeld werd vervolgens toegewezen aan een individuele jager en moest zorgen voor succes bij de jacht. Wanneer een jager stierf, werd zijn yipwon samen met zijn stoffelijke resten achtergelaten in een afgelegen grot.

Vrouwelijke *nogwe*-figuren met een prominente vulva worden gemaakt door het Washkuk-volk en spelen een belangrijke rol tijdens de yam-ceremonie. Deze ceremonie wordt jaarlijks gehouden om een succesvolle yam-oogst te verzekeren en bestaat uit drie belangrijke opeenvolgende episodes. Bij elke stap doen specifieke figuren dienst en de naakte vrouwelijke *nogwe*-beelden worden gereserveerd voor de laatste en belangrijkste stap van de yam-ceremonie. Gewoonlijk worden twee *nogwe*-figuren boven op een grote stapel yams in het huis van de mannen geplaatst. Dit deel van de ceremonie kan alleen worden bijgewoond door de dapperste krijgers en de meest vruchtbare mannen, en moet garant staan voor succes bij de yam-oogst.

Voor de Asmat, die in het zuidelijke deel van van het Indonesische deel van Nieuw-Guinea (Irian Jaya) leven, is het onderscheid tussen vrouw en man zeer belangrijk. Hun nederzettingen en hun samenleving zijn traditioneel

georganiseerd rond yews (sociale eenheden gegroepeerd rond het huis van de man) en zijn gebaseerd op patrilineaire afstamming, hoewel de rol en de taken van de moeder gerespecteerd worden. De termen 'cemen' (penis) en 'cern' (vagina) worden gebruikt om respectievelijk mannen en vrouwen aan te duiden. Ook hun rituele voorwerpen krijgen een specifiek geslacht toegewezen en worden gemarkeerd met een duidelijk vulva- of fallussymbool. Soms worden beide symbolen gecombineerd om het belang van een ritueel voorwerp te vergroten.

Een symbolische voorstelling van de vulva is ook te vinden op de spleet-trommels van het eiland Ambrym in Vanuatu. Een *slitdrum* of *atingting kon* is een muziekinstrument dat traditioneel wordt bespeeld door hooggeplaatste mannen. De trommels staan verticaal en zijn versierd met een of meer gezichten met schijfogen. Hoewel de algemene vorm van de trommel fallisch is, voegt de lange verticale opening die de vulva nabootst, een vrouwelijk element toe aan de trom.

Binnen de cultuur van de Aboriginal-bevolking van Australië bestaat een hele reeks verfijnde rituelen die in verband staan met vruchtbaarheid en voortplanting. Op heel veel van hun rotstekeningen komen dan ook verwijzingen voor naar vulva's en fallussen. Bijzonder krachtige afbeeldingen zijn te vinden in Arnhemland (Noord-Australië). Zij stellen drie voorouderlijke wezens voor, Djanggawiul en zijn twee zusters, van wie de mens zou afstammen. De zusters worden afgebeeld met sterk omlinjnde vulva's, een zichtbaar teken van vrouwelijke macht die aan mannen ontzegd wordt.

Op Rapa Nui (Paaseiland, Chili) is de vulva (*komari*) een veel voorkomend motief. *Komari*-stenen werden door de oorspronkelijke bevolking gebruikt als centraal element bij de inwijdingen tot volwassen vrouw en talrijke *komari's* staan ook gegraveerd op rotsen verspreid over het eiland.

De VULVA in de WESTERSE KUNST

Voorstellingen van de vulva in de westerse kunst van voor de twintigste eeuw zijn zeldzaam, hoewel er toch enkele intrigerende voorbeelden te vinden zijn. Een bijzondere en unieke vorm van beeldhouwkunst met een prominente vulva zijn de *Sheela na gigs*. Dit zijn figuratieve beeldhouwwerken van naakte vrouwen met overdreven vulva's, meestal uit de elfde en de twaalfde eeuw. Deze groteske figuren zijn te vinden als architectonische decoratie op kerken, kastelen en andere gebouwen, vooral in Ierland en Groot-Brittannië, maar ook op sommige plaatsen in Spanje. Dergelijke beelden moesten de dood en het kwaad afweren, maar het feit dat ze ook op kerken voorkomen zou erop kunnen wijzen dat zij ook als taak hadden de vrouwelijke lust als afzichtelijk en zondig voor te stellen. Een andere

- ▶ Een soort *Sheela na gig*-figuur in een rots, Santuario rupestre te Coirós, Galicia, Spanje.

theorie is dat het overblijfselen zijn van een voorchristelijke vruchtbaarheids- of moedergodinnenreligie, waarvan sommige aspecten opgenomen werden in de vroegchristelijke architectuur.

Tussen de twaalfde en de negentiende eeuw kwamen expliciete voorstellingen van de vulva zelden voor in kunstwerken in Europa, hoewel er soms subtiele hints te vinden zijn. Duidelijke afbeeldingen van een vulva zijn te vinden op pelgrimsinsignes uit de late veertiende en vroege vijftiende eeuw. Deze insignes waren goedkope, in massa geproduceerde voorwerpen. Talrijke exemplaren zijn gevonden in rivierbeddingen, vooral in de Lage Landen. De insignes werden aangebracht op het hoofddekseel of op de kleding, waarschijnlijk door iemand die terugkeerde van een pelgrimstocht. Soms werden ze aan het bedlinnen vastgemaakt om ziekten af te weren of om de vruchtbaarheid te bevorderen. Een populair type stelt een als pelgrim geklede vulva voor die een staf in de hand houdt met daarop een fallus. Zo'n insigne kan een verwijzing zijn naar de beschermende rol van de vulva of bedoeld om de vruchtbaarheidswens van de drager uit te drukken. Maar het kan ook gewoon een vorm zijn geweest van middeleeuwse humor en spot.

Een subtiele hint verwijzend naar de vulva is te vinden in het schilderij *De geboorte van Venus* van Sandro Botticelli (circa 1445-1510). Dit schilderij was een huwelijksopdracht voor Lorenzo di Pierfrancesco de Medici (1463-1503) en hing mogelijk boven het echtelijk bed. Het schilderij is inderdaad zeer erotisch en verheerlijkt de vrouwelijkheid. De jonge godin Venus staat op het punt een symbolische vulva te ontvangen van de godin Peitho,

▲ *Terre érotique* (Erotisch landschap), tekening op papier (1955) door André Masson, priv. coll.

△ *De geboorte van Venus*, schilderij (ca. 1485) door Sandro Botticelli, Uffizi, Firenze, Italië.

▽ *De geboorte van Venus*, schilderij (ca. 1485) door Sandro Botticelli, Uffizi, Firenze, Italië. (detail)

▼ *Liegende Frau mit Handtuch*, schilderij (1917) door Egon Schiele, priv. coll.

► *Installatie Hon – en katedral* in het Moderna Museet (Stockholm), 1966, foto Hans Hammarstiöld.

waardoor de vrouwelijkheid van Venus bevestigd wordt. De symbolische overdracht van de vulva wordt uitgebeeld door het slimme gebruik van een plooi in de strook stof die vrij gedetailleerd de anatomie van de vulva aanneemt. Die plooi is dus niet een toevallig gekozen motief, maar benadrukt het aardse element dat door de fysieke vulva aan alle vrouwen is geschonken. De handeling van Peitho kroont als het ware Venus en bevestigt daarvoor de transformatie die Venus ondergaat van een vrouw als louter mooi object naar een godin met grote seksuele macht over de mannen.

In 1866 schilderde de Franse schilder Gustave Courbet (1819-1877) *L'Origine du Monde* (De oorsprong van de wereld), een weergave van het onderlichaam van een naakte vrouw met gespreide benen, waarop duidelijk haar vulva en behaard schaambeentje te zien zijn. Dit schilderij was in veel opzichten baanbrekend en na Courbet lieten andere westerse kunstenaars het naakte vrouwenlichaam, inclusief de vulva, in een nieuw licht zien. Een opmerkelijk voorbeeld is het schilderij *Terre érotique* (Het erotische landschap) uit 1955 van een andere Franse kunstenaar, André Masson (1896-1987). Op het eerste gezicht stelt dit schilderij een berglandschap voor, maar bij nadere beschouwing blijkt het in feite een antropomorf landschap te zijn dat bestaat uit een vrouwenlichaam met borsten die de vorm aannemen van kronkelige heuvels en een open vulva als een grot. Dit schilderij is duidelijk geïnspireerd op het schilderij van Courbet, maar voegt er een surrealistische toets aan toe door de dubbelzinnigheid van het beeld.

De Oostenrijkse expressionist Egon Schiele (1890-1918) maakte verscheidene sensuele schilderijen en schetsen met vrouwen in duidelijk erotische poses, waarbij de onbedekte vulva een centrale rol speelt en een belangrijk picturaal element is. Een mooi voorbeeld hiervan is het schilderij *Vrouwelijk naakt met gele handdoek* uit 1917.

Het werk van de Amerikaanse kunstenaar Georgia O'Keeffe (1887-1985) is een delicaat maar duidelijk eerbetoon aan subtiele vrouwelijkheid. Ondanks het feit dat de kunstenaar zelf de interpretatie van haar schilderijen als weergave van vrouwelijke genitaliën verwierp, laten de ongeveer tweehonderd schilderijen die allerlei bloemvormen afbeelden, weinig aan de verbeelding over.

Binnen de hedendaagse kunststromingen zijn verscheidene, soms gewaagde voorbeelden te vinden van kunstwerken die de vulva als thema hebben. In 1966 creëerden de kunstenaars Niki de Saint-Phalle (1930-2002), haar man Jean Tinguely (1925-1991) en hun vriend Per Olov Ultvedt (1927-2006) een installatie voor het Moderna Museet in Stockholm genaamd *'Hon - en katedral'* (Zij als kathedraal). Het werk bestond uit een reusachtige constructie die een zwangere vrouw voorstelde die op haar rug lag met haar benen open. Bezoekers konden het enorme kunstwerk (23 meter bij 6 meter) betreden via de geopende vulva. Saint-Phalle verklaarde

dat het beeld een vruchtbaarheidsgodin voorstelde die bezoekers in haar lichaam kon ontvangen, om ze vervolgens weer te 'baren'. De kunstpers was enthousiast, maar velen vonden het bouwwerk 'shockerend'.

Ook de Italiaanse kunstenaar Lucio Fontana schokte in de jaren zestig van de vorige eeuw de kunstwereld met zijn kunstwerken die bestaan uit een beschilderd doek waarin hij insnedes had gekerfd. Bij sommige van zijn werken die bestaan uit een zuivere verticale insnede, is de verwijzing naar de vulvalijn onmiskenbaar.

Eind jaren 1970 creëerde Judy Chicago (°1939), een feministisch kunstenaar, het installatie *The Dinner Party*, met de vulva als centraal thema. Langs een driehoekige tafel plaatste ze 39 couverts met naambordjes van 39 beroemde mythische en historische vrouwen. Onder anderen Virginia Woolf, Eleonora van Aquitanië en Theodora van Byzantium behoorden tot de genodigden. Elk bord, behalve dat voor Sojourner Truth (een zwarte vrouw), toont een felgekleurde, gestileerde vlinder-vulvavorm. Ondanks protestacties toerde de installatie langs zestien locaties in zes landen en de tentoonstelling werd in totaal door 15 miljoen toeschouwers bezocht.

In 2011 gebruikte de Britse kunstenaar Jamie McCartney (1975) de gipsen afgietsels van vierhonderd verschillende vulva's voor zijn kunstwerk *The Great Wall of Vagina*. Met dit negen meter lange werk wilde McCartney aantonen dat de 'perfecte vulva' niet bestaat en dat elke mogelijke variant volkomen normaal is.

Anish Kapoor (1954), een Brits-Indisch kunstenaar die in 1991 de Turner Prize won, veroorzaakte controverse met zijn sculptuur getiteld *Dirty Corner*. Het werk bestaat uit een enorme stalen trechter en werd in 2015 in de tuin van het paleis van Versailles geplaatst. De kunstenaar beweerde dat het een afbeelding was van de vagina van de voormalige koningin van Frankrijk, maar het werk veroorzaakte veel kritiek en werd verscheidene malen met graffiti beklad. In 2016 toonde Kapoor ook een anderhalve meter hoge, met goud bedekte glasvezelsculptuur, *Hysterical sexual*. In zijn eenvoud brengt hij het beeld van de vulva terug tot zijn meest basale maar elegante vorm.

In de moderne kunst wordt het beeld van de vulva niet alleen gebruikt als element van erotische schoonheid, maar ook van seksueel verlangen en sluit op die manier aan bij een eeuwenlange traditie van verheerlijking van de vrouwelijkheid.

De vulva is ook een specifiek thema in de fotografie. In 2013 publiceerde Philip Werner, een Duits-Australische fotograaf, zijn zwart-witfotoboek *101 Vagina*. Het boek bevat 101 close-ups van vulva's, gefotografeerd op een niet-provocatieve manier. De foto's worden afgebeeld samen met een

▲ *Concetto spaziale – Attesa*, kunstwerk (1966/68) door Lucio Fontana, priv. coll.

▼ *Hysterical sexual*, kunstwerk uit fiberglas en goud (2016) door Anish Kapoor.

▶ *Envelop*, kunstwerk in gemengde techniek (2014) door Maximo Felix.

begeleitend verhaal of een boodschap geschreven door elke vrouw over haar eigen vulva/vagina.

De clitoris is nog steeds een uitdagend onderwerp in de westerse kunst en is slechts zelden een op zichzelf staand thema. Precies daarom startte de Amerikaanse kunstenaar Laura Kingsley het Clitorisity Project. Zij maakt krijttekeningen met de anatomie van de clitoris op zoveel mogelijk openbare plaatsen om de 'sleutel tot vrouwelijk genot' onder de aandacht te brengen.

De afgelopen jaren is er een nieuwe vorm van censuur ontstaan waarbij internetproviders naaktbeelden weren, zeker wanneer de schaamstreek in beeld komt. In 2012 brak er een juridisch geschil uit nadat een Franse leraar een reproductie van het schilderij *L'Origine du monde* van Gustave Courbet op Facebook had geplaatst. De afbeelding werd 146 jaar nadat het schilderij gemaakt was nog steeds als pornografisch beoordeeld en het account van de leraar werd geschorst wegens schending van de 'gebruiksvoorwaarden'.

De ONBEDEKTE VULVA

Hoewel het bedekken van de vulva in de meeste culturen de norm was, werd het vrijwillig tonen ervan gebruikt als een sterk teken van macht en dominantie, aangezien men geloofde in de heiligheid van de vulva en dus in haar beschermende krachten. Aanvallers vluchtten liever dan de oerkracht van de vulva onder ogen te zien en men was ervan overtuigd dat de vulva zelfs de kracht had om stormen te bedwingen!

Het ontbloten van de vulva werd bij de oude Grieken aangeduid als *'anasyrma'* (samengesteld uit *'ana'*, wat 'omhoog' betekent, en *'syrma'*, wat verwijst naar de rok). Deze geste kon worden uitgevoerd in het kader van bepaalde rituelen, maar kon ook worden gebruikt als afschrikking. In culturen die de Griekse invloed ondergingen, zoals in Italië, werden op harnessen en andere voorwerpen Gorgonen afgebeeld. Dit zijn mythologische zusters die hun vulva's ontbloten als een manier om gevaar en vijanden af te weren. Hun aanblik kon de toeschouwer in steen doen veranderen. De oude Romeinen bevestigden *kauri*-schelpen (die een vulvavorm hebben) en vulva-amuletten aan hun kledij om de kwade geesten af te weren. De filosoof Plutarchus (circa 46-120) beschrijft in zijn *Moralia* hoe de krijger Bellerophon een stad in Lycië (een gebied aan de zuidkust van het huidige Turkije) belaagde. De mannen van de stad kregen Bellerophon niet onder de knoet en riepen de vrouwen van de stad om hulp. De vrouwen ontblootten hun vulva's en Bellerophon trok zich in paniek terug en vluchtte de zee in, waar een golf hem wegspoelde. Een vergelijkbaar verhaal wordt verteld in Ierland. Toen de Ierse halfgod Cù-chullain het volk aanviel, zond zijn oom 150 naakte vrouwen op hem af om hun vulva's te tonen. Cù-chullain sloeg zijn

- ▶ *De moed van de Perzische vrouwen*, schilderij (1597/99) door Otto van Veen (1556-1629), Kunsthistorisches Museum, Wenen, Oostenrijk.

ogen neer om niet overweldigd te worden door de kracht van deze stoutmoedige vrouwen en gaf de strijd op.

Ook de Franse auteur François Rabelais (1483/1494-1553) liet zich inspireren door de mythische kracht van de vulva en schreef een populair verhaal over een vrouw die de duivel op de vlucht joeg door hem haar vulva te laten zien. Hetzelfde verhaal komt ook voor in de *Fabels* van Jean de La Fontaine (1621-1695). Dergelijke verhalen vormden een populair tegenwicht tegen de in die tijd heersende gedachten dat heksen slaven van de duivel waren en gedwongen werden tot pijnlijke seks met hem.

In Catalonië (Spanje) is er een spreekwoord dat zegt:

'La mar es posa bona si veu el cony d'una dona'

De zee kalmeert als men de vulva van een vrouw ziet

Hiermee wordt gesuggereerd dat de macht van de vulva zo sterk is dat zij zelfs de krachten van de natuur onder controle kan krijgen.

De Chinese schrijver Lu Xun (1881-1936) beschrijft in het verhaal van zijn kind-meisje hoe zij en andere vrouwen tijdens de opstand van Wang Lun in rijen op de stadsmuur stonden en de indringers afweerden door hun vulva's te ontbloten. In China leefde tot de achttiende eeuw het idee dat het meest effectieve afschrikmiddel tegen belegeraars menstruatiebloed was dat van bovenaf op hen werd gegoten. Ook in Zuid-India werden tot recent afbeeldingen van de vulva gebruikt om gevaar af te wenden. Boeren

- ▲ Cache-sexe voor meisjes (*araimudi*), zilver, eind 19e-vroeg 20e eeuw, Tamil Nadu, India, priv. coll.
- △ Ceremoniële (?) tanga, terracotta (400-1350), Marajó-cultuur, Amazonedelta, Brazilië, priv. coll.
- ▶ Illustratie (1762) door Charles Eisen (1720-1778) voor een fabel van Jean de la Fontaine.
- ◀ Sara-M'Baye-vrouw met vulvabedekking, uit het boek *Les cache-sexe du Centre-africain*, door G. Muraz (1934).

maakten potten, versierd met frontale afbeeldingen van naakte vrouwen met een duidelijk gemarkeerde vulva en plaatsten deze in graanvelden of op daken als bescherming tegen het boze oog. Een Engelse waarnemer noemde deze potten aan het eind van de negentiende eeuw 'buitengewoon obscene'.

Verscheidene etnische groepen die het Mande spreken en voornamelijk in het westen van West-Afrika leven, geloven dat de vulva (*nyama*) meer macht heeft dan enig ander ritueel voorwerp. Mannen zweren bij hun initiatie een eed van trouw op de *nyama* van hun moeder. Wanneer een vrouw haar lendendoek afdoet en haar vulva toont aan een man die haar beledigd heeft, wordt dat beschouwd als de grootste vernedering die een man kan ondergaan. Dit gebaar heeft het grootste effect wanneer het uitgevoerd wordt door oudere vrouwen of door vrouwen die afstammen van vroegere slavinnen.

De VULVA BEDEKT

Een cache-sexe die alleen de vulva bedekt is zeldzaam, hoewel sommige vormen van cache-sexe voor vrouwen een onderdeel hadden dat bedoeld was om vooral de vulva te bedekken. Dit was het geval bij de Kiridi, die leven in het Mandara-gebergte op de grens tussen Kameroen en Nigeria. De Kiridi-vrouwen gebruikten een complexe cache-sexe bestaande uit verschillende stukken metaal in een individuele variatie van verschillende vormen. Uit hetzelfde gebied zijn ook enkele zeldzame voorbeelden verzameld van een kleine metalen cache-sexe die uitsluitend een deel van de vulva kon bedekken. Het metalen plaatje is voorzien van een fallisch uitsteeksel dat wellicht bedoeld was om extra aandacht te trekken. De Sara-M'Baye-Yamodo-vrouwen, die in Tsjaad leven, bedekten hun vulva met een gebogen cache-sexe, 'gol' genoemd, die lijkt op een pseudo-fallus.

Een unieke vorm van vrouwelijke cache-sexe, de zogenoemde 'precolombiaanse tanga', was in gebruik op het eiland Marajó in de Amazonedelta. Deze versierde driehoekige tanga's van keramiek zijn uniek voor Marajó en werden gemaakt tussen 400 en 1300. Kleine gaatjes in de bovenste hoeken maakten het mogelijk de tanga op te hangen met een touwtje. Deze tangas zijn zowel op begraafplaatsen als bij nederzettingen gevonden, maar het is nog steeds niet duidelijk of ze dagelijks werden gedragen als vulvabedekking voor vrouwen en meisjes of, wat waarschijnlijker is, slechts gebruikt werden bij ceremoniële gelegenheden.

Een minimale cache-sexe, die alleen de vulva bedekt, is de *araimudi*, ook bekend als het 'genitale schildje'. De *araimudi* is een klein zilveren plaatje in de vorm van een hart of een vijgenblad en werd gedragen door meisjes in Tamil Nadu (Sri Lanka). In zijn boek *Description of the character, manners,*

- ▲ Meisje met een *araimudi*, India, ca. 1950.
- ▼ Verkoper van *merkins* uit de collectie van Paine & Sons company (Serving the discerning pudendum since 1827), foto (1860).
- ▶ *A favourite custom*, schilderij (1909) door sir Lawrence Alma-Tadema, Tate Gallery, Londen, VK.

and customs of the people of India, and their institutions, religious and civil (1862) schreef de Franse katholieke missionaris Abbé Jean-Antoine Dubois (1765-1848) het volgende:

De kinderen van beide geslachten zijn eveneens versierd met allerlei snuisterijen, soms van dezelfde vorm als men bij volwassenen vindt, hoewel ze meestal kleiner zijn. Zij bestaan ook uit enkele bijzondere versieringen. Omdat alle kinderen in India tot hun zesde of zevende jaar volkomen naakt zijn, bedekken de ouders ze met specifieke versieringen. Zo dragen de meisjes een metalen plaatje dat zo is opgehangen dat hun naaktheid enigszins verborgen blijft.

Tot in de jaren 1960 gebruikten meisjes in het Ampara-district van Sri Lanka nog een *araimudi*.

Bij de Iatmul (PNG) krijgen jonge meisjes bij het bereiken van de menarche tijdens een complex inwijdingsritueel een cache-sexe in de vorm van een vulva met een prominent centraal element dat op een grote clitoris lijkt.

Een soort cache-sexe voor vrouwen die nog steeds in gebruik is, weliswaar in een enigszins aangepaste vorm, is de schaamhaarpruik of *merkin*. Een *merkin* werd oorspronkelijk in de middeleeuwen gebruikt door prostituees. Zij scheerden hun schaamhaar af om schaamluis te voorkomen, maar gebruikten een *merkin* om hun natuurlijke *look* te bewaren. De eerste vermelding van de *merkin* dateert van 1450 en beschrijft het gebruik ervan 'om tekenen van ziekte te verbergen'. Het woord is waarschijnlijk afgeleid van 'malkin', een denigrerende term voor een jonge vrouw uit de lagere klasse, of van 'Marykin', een koosnaampje van de vrouwelijke voornaam Mary. Tegenwoordig wordt een *merkin* in films gebruikt om te voorkomen dat de blote vulva van een actrice te zien zou zijn tijdens naaktscènes. Het gebruik van een *merkin* kan er ook voor zorgen dat de film vertoond kan worden zonder leeftijdsbeperking.

Van BIKINI tot MONOKINI

De huidige badkleding, of althans een deel ervan, is in feite ook een moderne vorm van cache-sexe. Voordat zwemmen een sociaal aanvaardbare vrijetijdsbesteding werd, was het de gewoonte om naakt te zwemmen. Een vorm van tweedelig badpak bestond echter al in de Grieks-Romeinse wereld en werd vooral gedragen door vrouwelijke atleten. De vroegste afbeeldingen van een dergelijke outfit gaan al terug tot 1400 voor het begin van onze tijdrekening. Op het mozaïek aangeduid als de *Kroning van de*

- ▶ De bikinimeisjes, mozaïek (4e eeuw), Villa del Casale, Piazza Armerina, Sicilië.

winnares, dat gevonden werd in een Romeinse villa uit de periode van keizer Diocletianus (286-305), ziet men enkele jonge vrouwen die deelnemen aan sportieve activiteiten (gewichtheffen, discuswerpen) en die gekleed zijn in bikini-achtige kledingstukken. Als gevolg van hun specifieke kledij werden deze Romeinse dames anachronistisch ‘de bikinimeisjes’ genoemd. Ook de Romeinse godin Venus werd soms afgebeeld in eenzelfde soort kledij.

Omdat in het christelijke westen zwemmen of baden in de open lucht werd ontmoedigd, was er tot de negentiende eeuw weinig vraag naar zwem- of badkleding. Vanaf het midden van de negentiende eeuw werd het baden in de zee een populaire activiteit, zeker bij de bourgeoisie. Publiek baden moest echter in een losse wollen of flanellen jurk met lange mouwen die tot de enkels reikte, zodat de heersende fatsoensnormen bewaard bleven.

Zwemkleding werd vanaf 1900 iets minder volumineus en het werd aanvaardbaar dat vrouwen gingen zwemmen in een jurk zonder mouwen. Het onderlichaam moest echter nog steeds volledig bedekt blijven. In 1907 vertoonde de Australische actrice en professionele zwemster Anette Kellermann (1886-1975) zich in een nauwsluitend badpak. Dit veroorzaakte een schandaal en ze werd gearresteerd omwille van haar ‘onfatsoenlijke gedrag’. Zij maakte echter de weg vrij voor de volgende generaties vrouwen en meer comfortabele en functionele zwemkledij werd langzaam maar zeker geaccepteerd. Een kantelmoment waren de Olympische Spelen van 1912 in Stockholm. In totaal 27 vrouwelijke zwemsters, onder wie de Britse damesploeg, droegen een nieuw soort nauwsluitend zwempak met korte mouwen, dat bekend werd onder de naam ‘tank top’ (‘*tank*’ staat voor

- ▲ De Australische professionele zwemster Anette Kellermann in zwempak, ca. 1900.
- ▼ Micheline Bernardini in de eerste bikini, 1946, foto uit het Hulton Archive.
- ▶ Het Brits vrouwen-zwemteam tijdens de Olympische Spelen van 1912 te Stockholm.

- ▲ Zittende moedergodin uit Çatalhöyük, Museum of Anatolian Civilizations, Ankara, Turkije.
- ▼ Wollen monokini ontworpen door Rudi Gernreich (1964), V&A Museum, Londen, VK.

zwembad). De cineast Dziga Vertov (1896-1954) filmde in 1929 een Russisch strand vol met vrouwen in tweedelig badpak voor zijn baanbrekende documentaire *Man met een filmcamera*. Dit was wellicht de eerste keer dat het toen in West-Europa nog als schandelijk beschouwde tweedelige badpak op het witte doek verscheen.

Hoewel een soort tweedelige bedekking vanaf de jaren 1920 ook in de niet-professionele zwemwereld gedragen werd, bleef de buik toch nog grotendeels verborgen. In 1946 presenteerde de Franse automonteur en modeontwerper Louis Réard (1897-1984) een nieuw model van een tweedelig badpak met een lagere taille dan voorheen gebruikelijk was. Hij noemde zijn ontwerp de 'bikini', naar de nucleaire testlocatie op het Bikini Atol. Omdat hij geen model vond dat zich in deze gewaagde kledij wilde vertonen, moest hij een beroep doen op de Franse showgirl Micheline Bernardini (geb. 1927). De bikini werd pas echt populair nadat de Franse actrice Brigitte Bardot (geb. 1934) in een bikini verscheen in de avonturenfilm *Manina, La Fille Sans Voiles* uit 1954.

Een verdere ontwikkeling was de monokini, die in min of meerdere mate alleen het onderlichaam bedekt en de rest van het lichaam onbedekt laat. De oudste monokini-achtige bedekking is te zien op een beeldje uit het chalcolithicum (ongeveer 5600 v.Chr.) dat gevonden in Çatalhöyük (Anatolië, Turkije). Het stelt een moedergodin voor met bloot bovenlijf maar met een driehoekige bedekking ter hoogte van de onderbuik en gezeten op een troon die versierd is met twee luipaarden. De eerste moderne monokini of 'badpak zonder topje' werd in 1964 gepresenteerd door de Oostenrijks-Amerikaanse modeontwerper Rudi Gernreich (1922-1985). De provocerende *look*, die door de Franse actrice Daphne Dayle (geb. 1942) gepresenteerd werd, bestond uit een relatief groot onderstuk dat aan de nek vastgemaakt werd, maar dat de borsten onbedekt liet. In 1974 ging dezelfde Gernreich nog een stapje verder en ontwierp als aanvulling op zijn iconische monokini het nog steeds populaire string bikinibroekje of kortweg de 'string'. Daarmee bereikte hij het maximum van de minimale bedekking voor de vulva.

1 *De wonden van Christus*, tempera op perkament (14e eeuw), Welcome collection. Londen, VK.

2 *Het bloedend hart van Jezus en zijn wonde* (1369), Bibliothèque Nationale, Parijs, Frankrijk.

3 *De wonde van Christus*, gebedenboek van Bonne de Luxembourg (vóór 1349), Metropolitan Museum, New York, USA.

4 *Arma Christi*, blad uit een gebedenboek (15e eeuw), priv. coll.

EXTRA BEDEKKING V

MIDDELEEUWSE VULVA'S

Tijdens de late middeleeuwen (1270-1500) verschijnt een merkwaardige thematiek in de religieuze iconografie. Illustratoren van gebedenboeken gebruikten de zijwonde van de gekruisigde Christus als metafoor voor een symbolische vulva en tonen dit op een vrij expliciete wijze [1]. Voor ons lijken deze beelden bizar, maar mensen uit de middeleeuwen hanteerden begrippen als 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' vrij flexibel en de vermenging van mannelijke en vrouwelijke elementen bij het afbeelden van het lichaam van Christus was dus niet alleen heel aanvaardbaar, maar ook een manier om het dominante mannelijke ideaal in twijfel te trekken. In sommige middeleeuwse gebedenboeken vindt men zelfs geïsoleerde afbeeldingen van de zijwond van Christus die de vorm aannemen van een grote, eventueel zelfs bloedende, vulva die een volledige pagina inneemt [2]. Soms zweeft de vulva-wonde verticaal in het midden van de pagina en wordt deze begeleid door een gebed dat begint met de volgende suggestieve zin: '*Domine, labia mea aperies*' (Heer, open mijn lippen).

Bepaalde afbeeldingen van de wond van Christus zijn versierd met een opschrift dat aangeeft dat dit de 'ware maat' is van de wond die Christus toegebracht werd. Een dergelijk opschrift vermeldde meestal ook dat bepaalde aflaten (*indulgentia*) zouden worden verleend als de afbeelding op de voorgeschreven wijze aangeraakt, gekust of aanbeden zou worden [3]. Tijdens de middeleeuwen was het verlenen van aflaten binnen de Rooms-Katholieke Kerk een

vorm van kwijtschelding van straf voor begane zonden en de verering van afbeeldingen van de wond van Christus paste in dat wijdverspreide gebruik. Afbeeldingen van Christus' zijwond, eventueel begeleid door de martelwerktuigen die bij de kruisiging waren gebruikt, werden zelfs opgerold en bevestigd op het lichaam van zieken om in het geval van overlijden een zondenvrije gang naar de hemel te garanderen [4].

De dubbele betekenis van deze afbeeldingen als enerzijds de wonde van Christus maar tevens als zinnebeeld van het vrouwelijk genitaal, werd ook functioneel gebruikt. Vrouwen met vaginale pijnen of met problemen met de menstruatie legden dergelijke gebedenboeken op hun onderbuik om de pijn te verlichten of genezing te verkrijgen. De (bloedende) wond van Christus werd ook afgebeeld op zogenoemde 'geboortegordels'. Dit waren stroken perkament die gedecoreerd werden met gebeden en afbeeldingen, onder andere van de wonden van Christus. Ze werden rond de buik van zwangere vrouwen gewikkeld om de bevaling vlot en veilig te laten verlopen [5-6].

Binnen de laatmiddeleeuwse cultuur waren profane en religieuze aspecten van het leven innig met elkaar verweven en het is dan ook heel goed mogelijk dat er bij deze afbeeldingen, die zo duidelijk de vorm van een vulva aannemen, ook een erotisch aspect aanwezig was. Er is inderdaad niet alleen een taalkundige associatie in het Latijn tussen '*vulnus*' (wonde) en '*vulva*', maar er waren ook andere elementen in de middeleeuwse

5 *Zijwonde van Jezus* (Engeland, ca. 1450-1500), inkt en pigment op perkament, British Library, Londen, VK.

6 *Zwangerschapsgebed* (Engeland, ca. 1325-50), inkt met pigmenten en goudverf op perkament, British Library, Londen, VK.

7 *Christus in een mandorla omgeven door de symbolen van de vier evangelisten* (ca. 1220), Badische Landesbibliothek, Karlsruhe, Duitsland.

8 *Misericorde (zitterke) met een naakte engel*, kerk van Saint-Prix, Noizay (Indre-et-Loire), Frankrijk.

beeldcultuur op basis waarvan de gelovige kijker de vorm van de wond als een vulva kon interpreteren. Een voorbeeld hiervan is de mandorla, een amandelvormige figuur waarin Christus, Maria of een heilige wordt afgebeeld [7]. Bovendien bestaan er verscheidene middeleeuwse verslagen van mensen die opgewonden werden bij het aanraken van afbeeldingen van Christus. Aangezien middeleeuwse manuscripten van vellum (perkament van kalfshuid) werden gemaakt, kan het aanraken van een dergelijke op een zachte, gedroogde huid geschilderde afbeelding inderdaad een nogal sensueel gevoel geweest zijn.

Deze vulva-achtige afbeeldingen in getijdenboeken trekken bovendien het geslacht van Christus in twijfel door de aandacht af te leiden van Christus' mannelijk lichaam naar een bloedende vulva. Middeleeuwse kunstenaars en ook de gelovigen vonden het normaal dat het lichaam van Christus, als symbool van de mens geworden God, zowel vrouwelijke als mannelijke elementen bevatte en zo representatief was voor beide geslachten. Het weergeven van vulva-achtige elementen in connectie met het lichaam van Christus kan dan ook gezien worden als een innovatieve manier om

genderfluiditeit te omarmen. De gelovigen kusten de hybride afbeelding van wond en vulva, niet alleen als verering, maar ook als mogelijke erotische geste. Verscheidene andere middeleeuwse voorwerpen, zoals de *Sheela na gig*-beelden en sommige pelgrimsinsignes, hebben ook een erotische connotatie. Zij zijn het bewijs van de intense bewondering en zelfs verering van de vulva en ook de fallus tijdens de middeleeuwen. Zelfs binnen in het kerkgebouw waren afbeeldingen van vulva's en fallussen niet taboe, zoals blijkt uit de nogal expliciete afbeeldingen op *misericorden* (bidertjes). Dit zijn houten constructies aan de onderkant van de klapstoeltjes in een kerkkoor die waren bedoeld om tijdens lange gebedsperioden in een gedeeltelijk staande positie steun te bieden aan de gelovige [8].

Als 'moderne' mensen zijn we misschien verbaasd over deze expliciete weergave van vulva's en fallussen in de middeleeuwen, maar deze voorstellingen laten zien dat mensen in die periode een comfortabele relatie hadden met hun lichaam, inclusief hun genitaliën, en dat ze er dan ook geen probleem mee hadden deze af te beelden zonder enige vorm van cache-sexe.

6.

‘THE PENIS IS THE MOST ENTERPRISING ENGINEERING FACT IMAGINABLE’

Peter Greenaway

De PENIS BEDEKT

De UITWENDIGE MANNELIJKE GESLACHTSORGANEN

Het zichtbare deel van de uitwendige mannelijke geslachtsorganen (genitaliaën, genitalia) bestaat uit de balzak (scrotum) en het mannelijk lid (de penis, ook wel aangeduid als de fallus). De penis bestaat uit de eikel (glans) en de schacht (corpus). De schacht van de penis bestaat uit drie zwellichamen: twee corpora cavernosa en het corpus spongiosum dat rond de plasbuis gelegen is. Deze zwellichamen kunnen zich vullen met bloed om een erectie mogelijk te maken.

De uitwendige mannelijke geslachtsorganen zijn de lichamelijke uitdrukking van het mannelijk geslacht. Biologisch zijn de penis en het scrotum de respectievelijke equivalenten van de clitoris en de grote schaamlippen bij de vrouw.

◀ *Hermes en Dionysos als kind*, Oud-Grieks marmeren beeld (4e eeuw v. Chr.), Archeologisch Museum Olympia, Griekenland.

Het SCROTUM

Het scrotum is bij de mens een onder de penis hangende huidplooi waarin de twee teelballen (testikels, testes) gelegen zijn. Het scrotum bevindt zich tussen de benen, de penis en de bilplooi, maar het grootste gedeelte is van buitenaf zichtbaar.

Het woord 'scrotum' werd voor het eerst gebruikt in een anatomische tekst uit 1590 en is wellicht afgeleid van het Latijnse woord 'scrotum', dat 'huidplooi' betekent, of van een ander Latijns woord, 'scrautum', dat gebruikt werd om een lederen foedraal aan te duiden waarin pijlen opgeborgen werden.

Bij de mens is het voor een goed verlopende zaadcelproductie noodzakelijk dat de testes enkele graden onder de lichaamstemperatuur worden gehouden. Dit wordt geregeld door de musculus cremaster, die zich in het scrotum bevindt en ervoor zorgt dat de testes, afhankelijk van de omgevingstemperatuur, zich dichterbij of verder van het lichaam bevinden, waardoor hun temperatuur optimaal geregeld kan worden.

In de seksualiteit speelt de gevoeligheid van het scrotum een belangrijke rol. Een voorzichtige aanraking kan opwindend zijn, een ruwere aanraking is echter bijzonder pijnlijk. Daarom worden bij sommige balsporten het scrotum en de penis beschermd door een zogenoemde 'toque', in feite een soort van sport cache-sexe.

Het scrotum van de mens is asymmetrisch en spant zich meestal aan tijdens de erectie van de penis en bij blootstelling aan koude temperaturen. Eén testis, bij de meeste mannen de linker, ligt doorgaans lager, zodat de testes bij het kruisen van de benen niet in de knel komen. Paradoxaal genoeg is de rechter testikel vaak wat groter dan de linker. Hoewel dit feit in het 'dagelijks leven' misschien niet zo belangrijk is, vormde het een potentiële uitdaging voor kunstenaars die het mannelijk naakt realistisch wilden weergeven.

De Griekse klassieke en preklassieke beeldhouwers, die veel aandacht besteedden aan anatomische details, beeldden de rechter testikel meestal correct af als hoger gelegen dan de linker, maar maakten de linker testikel ten onrechte zichtbaar groter dan de rechter. Deze foutieve weergave was het gevolg van het feit dat de oude Grieken aanhangers waren van een eenvoudige mechanische theorie, waarbij de linker testikel geacht werd lager te hangen, omdat hij groter was en dus meer onderhevig aan de aantrekkingskracht van de aarde. Latere kunstenaars besteedden minder aandacht aan deze anatomische details en gaven het scrotum eerder vanuit een esthetisch dan anatomisch oogpunt weer. Dit bracht de Britse chirurg en anatoom sir Astley Cooper (1768-1841) ertoe om in zijn boek *On the anatomy of the breast* (1840) het volgende op te merken:

- ▼ *Barthélemy de Mélo* (16??-17??), marmeren beeld naar de Farnese Mercurius, 1684, Palais de Versailles, Frankrijk.

Ik heb in mijn werk over de testes gewezen op de fouten van hen die schilderen of beeldhouwen op basis van hun verbeelding en niet op basis van de observatie van de natuur. Zij plaatsen de testikels op gelijke hoogte, hoewel de linker meestal veel lager gelokaliseerd is dan de rechter.

Scrotale asymmetrie en de mogelijke oorzaak ervan werden zelfs door James Joyce (1882-1941) behandeld in zijn beroemde boek *Ulysses* (1922). De prostituee Zoë en Mr. Bloom voeren de volgende dialoog:

Zoë: *Hoe is het met je kloten?*

Bloom: *Aan de kant. Vreemd genoeg rechts. Zwaarder denk ik.*

Eén uit een miljoen, zegt Mesias mijn kleermaker.

Het SCROTUM BEDEKT

Aangezien het scrotum onderdeel is van de zogenoemde 'schaamdelen', was het in de meeste westerse culturen nodig om, zeker in het dagelijkse leven, maar ook in de kunst, niet alleen de penis maar ook het scrotum af te bedekken. Hoewel dus de meeste types cache-sexe voor mannen de penis én het scrotum bedekken, bestaan er ook verschillende soorten van 'cache-penis', waarbij het scrotum zichtbaar blijft. Soms maakt een specifieke penisbedekking zelfs deel uit van een cache-sexe die een groter gebied bedekt, maar toch het scrotum ongemoeid laat. Zeldzamer is het gebruik van een cache-sexe die alleen het scrotum bedekt en de penis ongemoeid laat.

De mannen van de Sara, een etnische groep uit het zuiden van Tsjaad, hadden een bijzondere en unieke manier om hun scrotum te verbergen. Zij liepen volledig naakt rond, op een beperkte bedekking voor hun billen na, maar wanneer zij een vrouw tegenkwamen, duwden ze snel hun scrotum diep tussen hun benen. Met een sterke contractie van hun beenspiieren hielden ze hun scrotum daar vast totdat de vrouwelijke blik geweken was. Het zou zelfs kunnen dat ze hun bilspleet alleen maar bedekten om te voorkomen dat hun scrotum van achteren zichtbaar zou zijn tijdens de verbergmanoeuvre. De mannen van de Kirdi, die in het zuiden van Kameroen leven, pasten een nog meer bizarre techniek toe om hun genitaal te bedekken. Zij gebruikten hun scrotum, dat meestal vrij volumineus is, als bedekking voor de penis. Met de linkerhand (de rechterhand wordt alleen gebruikt bij het eten!) bedekten zij de penis met de huid van het scrotum en sloten de resterende opening af met een geweven koker die op zijn plaats werd gehouden met een touw om de balzak.

▲ Man van het dorp Buji op het eiland Kiwai (PNG), foto door Gunnar Landtman (1910/1912).

▶ Voorhuidnopjes (19e eeuw), Zulu, Zuid-Afrika, priv. coll.

◀ Scrotum cache-sexe, schelp, 20e eeuw, Marind-Anim, PNG, priv. coll.

▶ Votief met mannelijke genitalia, terracotta, Etruskisch, 4e eeuw, priv. coll.

Een specifieke scrotumbedekking werd ook gebruikt door mannen van de Marind-Anim-cultuur, die in het westelijke deel van Nieuw-Guinea (Irian Jaya, Indonesië) wonen. Zij binden de penis omhoog met een touwtje om de voorhuid en vullen deze primitieve vorm van cache-sexe aan met een stuk schelp dat het scrotum bedekt. Zelfs toen zij door kolonisten werden gedwongen om westerse broeken te dragen, bleven zij hun scrotum bedekken met een stuk schelp, maar dan wel boven op hun broek.

De PENIS

De menselijke penis is niet alleen een voortplantingsorgaan, maar doet ook dienst als urinekanaal. De belangrijkste delen van de penis zijn de wortel of schacht (*radix*), het lichaam (*corpus*), en de kop (eikel of *glans*). Gewoonlijk is de eikel van de penis geheel of gedeeltelijk bedekt door de voorhuid, een voortzetting van de huid van de penisschacht. De voorhuid kan meestal over en voorbij de eikel worden teruggetrokken en trekt zich normaliter tijdens een erectie automatisch terug tot achter de rand van de eikel. De eikel van de penis is anatomisch vergelijkbaar met de top van de clitoris bij de vrouw en is de meest gevoelige erogene zone, hoewel de eikel geen thermosensoren bevat.

De anatomische aanduiding 'penis' is een eponiem van het Latijnse woord *'penis'*, dat 'staart' betekent, maar is oorspronkelijk mogelijk een afgeleide van de Indo-Europese term *'pesnis'*, die verwijst 'naar iets waarop men zit'. Zoals voor verschillende andere delen van het menselijk lichaam die betrokken zijn bij seksualiteit of uitscheidingsfuncties, bestaan er een hele reeks dialectwoorden en eufemismen voor de penis. Het Latijnse woord *'fallus'* (van het Griekse $\phi \alpha \lambda \lambda \omicron \varsigma$) maar oorspronkelijk een afgeleide van het Proto-Indische woord *'phal'*, dat 'opblazen' of 'zwellen' betekent, is vrij algemeen in gebruik om de penis aan te duiden. Deze term verwees oorspronkelijk naar de erecte penis, maar werd vooral in de kunstwereld ook gebruikt om afbeeldingen van de penis al dan niet in erectie aan te duiden. De laatste jaren wordt het woord 'fallus' echter meer en meer gebruikt als eufemistisch alternatief voor het woord 'penis'. Ook het Engelse woord *'cock'* is populair geworden. De term 'eikel' is een vertaling van het Latijnse woord *'glans'*, dat door de Romeinen gebruikt werd omwille van de specifieke vorm van de top van de penis.

De structuur van de penis met de aanwezigheid van zwellichamen maakt het stijf worden en omhooggaan van de penis mogelijk (erectie). Een erectie is meestal het gevolg van seksuele opwinding, hoewel zeker op jongere leeftijd een erectie ook spontaan kan optreden.

De penis is wellicht het meest aanbeden orgaan in de geschiedenis van de mensheid. Sinds de oudheid is er ongemeen grote aandacht voor dit

onderdeel van het menselijk lichaam. De wonderlijke dynamiek van de penis en het optreden van een erectie met het daaruit voortvloeiende genot heeft blijkbaar van oudsher indruk gemaakt en geleid tot het soms bijna obsessief afbeelden van de fallus en de rituele verering ervan. In de Los Casares-grot (Riba de Saelices, Spanje) en ook in de grot van Saint-Cirq (Le Buge, Frankrijk) werden gegraveerde afbeeldingen gevonden van fallussen die dateren uit het paleolithicum (38.000 tot 11.000 v.Chr.). De fallussen zijn heel realistisch weergegeven en vormen een duidelijke aanwijzing van het belang dat de prehistorische mens hechtte aan dit mannelijke attribuut.

De langwerpige vorm en het penetrerende vermogen van de penis is ook een inspiratie geweest bij het ontwerp van talrijke gebruiksvoorwerpen. Een merkwaardig voorbeeld hiervan is de zogenoemde 'klotendolk'. Dit is een middeleeuwse dolk bestaande uit een houten heft met twee verdikkingen (de kloten) en een tweesnijdend metalen mes. De fallische inspiratie van dit wapen kan niet ontkend worden en de klotendolk kreeg, naast een functionele rol als verdedigingswapen, ook een rol als instrument om mannelijkheid uit te stralen.

Het beeld van de erecte penis werd in talrijke culturen gebruikt als amulet en moest helpen om zich tegen het kwaad te verdedigen. Zo vindt men bij de oude Grieken en de Romeinen talloze fallische amuletten en *tintinnabulae* (penisbelletjes), die dienden om het 'boze oog' af te weren. Ook in het straatbeeld was de fallus alom aanwezig. Stenen zuilen (*hermae*), versierd met het hoofd van de Griekse god Hermes en een prominent mannelijk genitaal, stonden op vele straathoeken en voor de meeste huizen om de kwade geesten weg te houden en geluk te brengen voor voorbijgangers en bewoners.

Naakte beelden van de Oudegyptische god Min en de Romeinse god Priapus werden afgebeeld met een erecte penis en aanbeden om vruchtbaarheid van mensen en landerijen af te smeken.

In Bhutan, een klein land in de oostelijke Himalaya, bestaat nog steeds een intense falluscultus. Ieder huis is beschilderd met erecte en soms zelfs ejaculerende fallussen en bovendien heeft ieder gezin een huisaltaar waarvoor meerdere houten fallussen ter verering neergelegd worden. Van de fallus wordt verwacht dat hij niet alleen beschermt, maar ook voorspoed brengt, en het is een onmisbaar element in het dagelijks leven.

Toen jagers-verzamelaars zich permanent vestigden en landbouwers werden, ontwikkelden ze een complexe falluscultuur. De analogie tussen de schacht van een stijve penis en de stam van een groeiende boom heeft hierbij wellicht een rol gespeeld en ook door hen werd de fallus gezien als een teken van vruchtbaarheid, niet alleen bij de menselijke voortplanting, maar

▲ Klotendolk (ca. 1550), gevonden te Antwerpen (België), priv. coll.

▼ *Tout est grand chez les rois* (Bij koningen is alles groot), karikatuur van Lodewijk XIV door Félicien Rops (1833-1898).

ook bij het verbouwen van het land. Uiteraard was een erecte fallus het middel bij uitstek om macht en mannelijkheid uit te stralen.

Zelfs nu nog bestaan er fallusfestivals, waarbij de verering van de fallus het centrale thema is. Beroemd en heel geliefd bij toeristen is de optocht van versierde fallussen tijdens Japanse oogstfeesten, zoals de Kanamara Matsuri in Kawasaki en de Honen Matsuri in Komaki.

Expliciete of geheime verering van de fallus is gebruikelijk in grote religies over de hele wereld. In het hindoeïsme wordt Shiva vereerd in de vorm van de *lingam*. In het Sanskriet, een oorspronkelijk Indo-Arische taal en de heilige schrijftaal voor het brahmanisme, boeddhisme, jainisme en hindoeïsme, staat het woord '*lingam*' voor de penis. Binnen het boeddhisme wordt echter afstand genomen van de zinnelijke genoegens van het leven en daarom wordt de fallus in deze religie niet expliciet vereerd. Toch vindt men soms verwijzingen naar de fallus als de bron van vruchtbaarheid. Dit is bijvoorbeeld het geval op sommige geschilderde of geborduurde gebedsdoeken (*thangka*), die in de tempel opgehangen worden en helpen bij gebeden om een gunst te verkrijgen.

Drukpa Kunley (1455-1529), een gerespecteerde boeddhistische monnik uit Tibet, schreef:

Geluk ligt onder de navel, zoals de beste wijn te vinden is op de bodem van het vat.

Hij zegende onvruchtbare vrouwen door ze aan te raken met een houten fallus, een ritueel dat ook nu nog wordt toegepast in het Chimi Lhakhang-klooster in Bhutan. Binnen het jainisme wordt Tirthankara, de redder en spirituele leraar van het rechtschapen pad (*dharma*), soms volledig naakt voorgesteld, waarbij ook zijn fallus duidelijk zichtbaar is.

In het middeleeuwse Europa waren er verschillende christelijke heiligdommen waar men naartoe ging in het geval van onvruchtbaarheid of bij erectieproblemen. Een bekende bedevaartplaats bevond zich tot 1793 in de buurt van de havenstad Brest (Bretagne, Frankrijk), waar Sint Guignole (460-532) aanbeden werd. De monniken van de abdij hadden een gat geboord in het beeld van de heilige, waardoor een erecte houten fallus stak. Deze heilige fallus versterkte de reputatie van het beeld en massa's pelgrims kwamen naar de abdij om hem aan te raken en eventueel zelfs wat schraapsel ervan mee te nemen als talisman. Ook Sint Vigor (?-537), een katholieke heilige uit Bayeux (Normandië, Frankrijk), werd vereerd voor zijn hulp bij erectieproblemen. In de rug van zijn beeld bevond zich soms een gesculpteerde fallus die bijdroeg aan zijn specifieke genezende krachten.

De PENIS BEDEKT

Er kunnen verschillende redenen zijn om de penis te bedekken: bescherming, versiering, om de mannelijke kracht te accentueren of gewoonweg om hem aan het oog te onttrekken. Afhankelijk van de functie kan de vorm en het materiaal van de bedekking variëren, evenals de manier en het tijdstip waarop de bedekking gebruikt wordt.

De eenvoudigste vorm van penisbedekking als 'bescherming' is het condoom. Een condoom wordt tijdens de geslachtsgemeenschap gebruikt om de kans op zwangerschap en/of seksueel overdraagbare aandoeningen (soa) te verkleinen.

De term 'condoom' duikt voor het eerst op in het begin van de achttiende eeuw, maar de exacte etymologie is onbekend. De naam en zelfs de uitvinding van het condoom worden soms toegeschreven aan een raadselachtige medewerker van de Engelse koning Karel II (1630-1685), 'Dr. Condom', ook wel aangeduid als de 'Earl of Condom'. Er is echter geen bewijs voor het bestaan van deze figuur en condooms werden al meer dan honderd jaar gebruikt voordat koning Karel II de troon besteeg. Er zijn ook meerdere onbewezen Latijnse etymologieën voorgesteld, waaronder *condon* (vergaarbak), *condamina* (huis) en *cumdum* (schede). Er is ook gespeculeerd dat het woord afkomstig zou zijn van het Italiaanse woord 'quantone', afgeleid van 'quanto', dat 'handschoen' betekent. Er worden ook verschillende 'volkse' woorden gebruikt om het condoom aan te duiden. In het Ver-

*At haec veneranda ut sibi praeser-
uat peni dediti, penem vestiant
membrana tenuissima, lacte
tepidio mollita, eoque involucro
plantas, stupro cum prostitulis
evēuntēs. An. xvi Aprilis, MDCCCLIII.*

- ▲ Voor- en achterzijde van het houten beeld (18e eeuw) van Saint Vigor, priv. coll.
- ▼ Condoom (1640) uit Lund, University Museum, Lund, Zweden.

enigd Koninkrijk worden ze ‘*French letters*’ genoemd en in Frankrijk ‘*Capotes anglaises*’. Dit gebruik vindt wellicht zijn oorsprong in de animositeit tussen Engeland en Frankrijk en deze beschrijvingen waren vooral vanaf ongeveer 1850 tot het begin van de twintigste eeuw heel populair.

Condooms als methode om soa's te voorkomen werden voor het eerst gedocumenteerd in 1564 en rubberen condooms kwamen beschikbaar in 1855, gevolgd door latex condooms in de jaren 1920. Het condoom staat op de lijst van essentiële geneesmiddelen van de WHO en elk jaar worden wereldwijd ongeveer 6-9 miljard condooms verkocht.

We weten niet of condooms in oude beschavingen werden gebruikt en er is geen archeologisch of historisch bewijs voor het gebruik van het condoom vóór de veertiende eeuw. In Azië was al vóór de vijftiende eeuw een ‘eikelcondoom’ (een soort hoesje dat alleen de eikel bedekt) in gebruik als anticonceptiemiddel bij leden van de hogere klasse. In China werden deze eikelcondooms gemaakt van geolied zijdepapier of lamsdarm. Ook in Japan werden al vanaf de vroegste tijden allerlei penisbedekkingen (*hari-gata*) gemaakt van het schild van een schildpad, van ivoor of ook soms van dierlijke hoorn.

In de zestiende eeuw schreef de Italiaanse anatoom en arts Gabriele Falloppio (1523-1562) een van de eerste verhandelingen over syfilis, met daarin de vroegste bekende vermelding van het condoomgebruik. Hij beschrijft in detail hoe linnen omhulsels werden gedrenkt in een chemische oplossing en vervolgens gedroogd voor gebruik als bescherming tegen syfilis. Falloppio beweerde dat een experiment met deze vorm van bedekking bewezen had dat de gebruiker beschermd was tegen deze aandoening.

De eerste aanwijzing dat het condoom gebruikt werd als vorm van geboortebeperving in plaats van als ziektepreventie, is de theologische publicatie *De iustitia et iure* (Over rechtvaardigheid en recht) uit 1605 van de Vlaamse jezuïet Leonardus Lessius (Lenaert Leys, 1554-1623). Hij veroordeelde anticonceptie als immoreel. In 1666 schreef de English Birth Rate Commission de daling van het vruchtbaarheidscijfer toe aan het gebruik van ‘condons’. Dit was meteen de eerste maal dat het woord in die vorm gebruikt werd.

Tijdens de renaissance werden condooms gemaakt van dierlijke darmen en varkensblaas, soms ook van geïmpregneerd linnen. Tegen het einde van de zestiende eeuw werden condooms van ‘fijn leer’ in Japan geïntroduceerd door Nederlandse handelaars.

Vanaf de achttiende eeuw was er zowel binnen juridische, religieuze als medische kringen tegenstand tegen het gebruik van het condoom, omdat het de kans op zwangerschap kon verkleinen, wat als immoreel werd beschouwd en tevens ongewenst was voor het voortbestaan van de natie.

Bovendien werd gedacht dat hun potentiële bescherming tegen soa's seksuele promiscuïteit in de hand werkte, wat in veel landen leidde tot een verbod op condooms. Bovendien werden condooms niet consequent gebruikt wegens ongemak, kosten of verlies van gevoel. Ondanks al deze tegenstand groeide het gebruik van condooms toch snel en waren ze een groot commercieel succes.

Vanaf de achttiende eeuw waren condooms verkrijgbaar in verschillende kwaliteiten en maten. Condooms werden in heel Europa en Rusland verkocht in cafés, kapperszaken, apotheken, op markten en zelfs in het theater. Vanaf het einde van de negentiende eeuw werden condooms ook populair in Noord-Amerika.

Vanaf het begin van de negentiende eeuw werd naast andere anticonceptiemiddelen ook het condoom gepromoot onder de armere klassen. Deze gaven echter de voorkeur aan andere methoden van geboortebeperking en tot ver in de twintigste eeuw werden condooms over het algemeen alleen gebruikt door de middenklasse en de hogere klasse, vanwege de kosten en het gebrek aan seksuele voorlichting. Ook veel feministes stonden wantrouwig tegenover het condoom als voorbehoedsmiddel, omdat het gebruik ervan alleen door mannen werd gecontroleerd en beslist. Zij pleitten in plaats daarvan voor 'door vrouwen gecontroleerde' methoden, zoals pessariums en spermadouches.

Ondanks de aanzienlijke toename van soa's in het midden van de negentiende eeuw werden condooms niet gepromoot voor ziektepreventie, aangezien de medische wereld en conservatieve groeperingen soa's beschouwden als een straf voor seksueel wangedrag. Mede als gevolg daarvan namen verscheidene landen wetten aan die de productie en promotie van voorbehoedsmiddelen verboden. Ondanks deze maatschappelijke en juridische weerstand was het condoom aan het eind van de negentiende eeuw toch de populairste vorm van geboortebeperking in de westerse wereld.

Het Duitse leger was het eerste dat vanaf het einde van de negentiende eeuw het condoomgebruik onder zijn soldaten bevorderde. Experimenten van het Amerikaanse leger in het begin van de twintigste eeuw toonden duidelijk aan dat het verstrekken van condooms aan de soldaten het aantal soa's aanzienlijk verminderde. Toch bleven er in de decennia na de Eerste Wereldoorlog zowel in de VS als in Europa sociale en wettelijke obstakels voor het condoomgebruik bestaan. De grondlegger van de psychoanalyse, Sigmund Freud (1856-1939), was tegen alle vormen van geboortebeperking, omdat het percentage ongewenste zwangerschappen te hoog was. Freud was vooral gekant tegen het condoom, omdat hij vond dat het seksueel genot erdoor verminderde. In 1920 veroordeelde de Lambeth Conference van de Church of England alle 'onnatuurlijke middelen om conceptie te vermijden' en de Londense bisschop Arthur Winnington-Ingram (1858-

1946) deed publiekelijk zijn beklag over het enorme aantal condooms dat werd weggegooid in steegjes en parken, vooral na weekends en vakanties.

Europese legers bleven echter als bescherming tegen ziektes condooms verstrekken aan hun soldaten, zelfs in landen waar ze illegaal waren voor de rest van de bevolking. In de jaren 1920 werd het condoom gepromoot met allerlei vormen van reclame en wereldwijd nam de verkoop enorm toe.

In 1930 keurde de Lambeth Conference van de Anglicaanse kerk het gebruik van geboortebeperking door gehuwde paren goed en in 1931 legde de Federale Raad van Kerken in de VS een soortgelijke verklaring af. De Rooms-Katholieke Kerk reageerde met de encycliek *Casti connubii*, waarin zij zich uitsprak tegen alle voorbehoedsmiddelen, een standpunt dat zij nooit heeft herzien. Tussen de twee wereldoorlogen werden in veel landen de wettelijke beperkingen op condooms versoepeld, hoewel het fascistische bestuur in Italië en het naziregime in Duitsland vanaf 1941 het gebruik van het condoom door de burgerbevolking formeel verboden.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog deelde het Amerikaanse leger, en ook de meeste Europese en Aziatische legers aan beide zijden van het conflict, condooms uit aan hun soldaten. Condooms werden ook gepromoot bij het algemene publiek via films en posters. Na de oorlog bleef de verkoop van condooms groeien en tussen 1955 en 1965 gebruikte ongeveer 42 procent van de Amerikanen in de vruchtbare leeftijd condooms voor geboorteregeling. In Engeland gebruikte tussen 1950 en 1960 ongeveer 60 procent van de getrouwde echtparen condooms. De anticonceptiepil werd na de introductie in 1960 wereldwijd de populairste methode voor geboortebeperking, maar condooms bleven een sterke tweede plaats innemen.

PENISBEDEKKING

Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat de praktijk van het aanbrenge van een penisbedekking al bestond in verscheidene oude culturen, zoals in het prehistorische Nabije Oosten, Minoïsch Kreta, archaisch Griekenland en Romeins Italië. Tot de twintigste eeuw werd een of andere vorm van penisbedekking gebruikt door talrijke kleinschalige gemeenschappen over de hele wereld, waaronder Afrika, de eilanden in de Stille Oceaan, Zuid-Amerika en de Himalaya. Geïsoleerde voorbeelden zijn gedocumenteerd in Japan, bij de Inuit en de autochtone bevolking van Noord-Amerika. Als gevolg van soms zeer agressieve koloniale campagnes werd het dragen van dit soort verderfelijke attributen in de meeste landen verboden en het illegale gebruik ervan zwaar bestraft. De meeste vormen van penisbedekking werden vernietigd, hoewel een beperkt aantal exemplaren door etnologen gered kon worden en zich nu wereldwijd in musea en privécol-

- ▶ Cache-sexe, geweven plantenvezels en natuurlijke pigmenten, Ambrym (Vanuatu), midden 20e eeuw, priv. coll.
- ▶ Man met de bek van een neushoornvogel als penisbedekking, Sepik-gebied, foto ca. 1950.

lecties bevindt. Het gebruik van traditionele penisbedekkingen bestaat nog bij enkele geïsoleerde groepen, in het bijzonder in Nieuw-Guinea, maar is meestal verworden tot een hilarisch onderdeel van toeristische optredens.

Penisbedekkingen worden afhankelijk van de cultuur en het geografisch gebied gemaakt van een grote verscheidenheid aan materialen, waaronder kalebassen, bladeren, gras, raffia, bamboe, netten, vlechtwerk, schelpen, ivoor, hoorn, metaal, leer, boombast of zelfs katoendoek. Ook de bevestiging aan het lichaam varieert heel sterk en is mede afhankelijk van het type van de gebruikte cache-sexe. Soms wordt de bedekking aan de voorhuid of aan de eikel vastgemaakt, maar meestal wordt een touwtje gebruikt om de bedekking aan het lichaam te fixeren.

De peniskoker of penisschede, ook *'phalloskele'* genoemd, is wellicht de best bekende vorm van penisbedekking. Het is een vorm van cache-sexe die over de eikel en de schacht van de penis aangebracht wordt en de balzak onbedekt laat. Naast een bedekking die de hele penis omvat, zijn er voorbeelden van kleinere types cache-sexe die alleen de eikel bedekken of zelfs kleine kapjes die op de voorhuid kunnen worden aangebracht. Een peniskoker wordt soms onder een bepaalde hoek omhoog gehouden om de elegantie te verhogen. De lengte van een koker kan variëren van enkele centimeters tot zelfs meer dan een meter en de bedekking van de penis zelf kan deel uitmaken van een ensemble dat een groter deel van het lichaam bedekt.

Een peniskoker kan de eigenaar uiteraard beschermen tegen de omgeving, vooral tegen insecten en ongedierte wanneer hij op de grond zit. Toch is fysieke bescherming niet de enige reden voor het dragen van een dergelijke bedekking, want een aantal van deze peniskokers is open aan het uiteinde

- ◀ Gegraveerde Cypraea-schelpen (ca. 1900), gebruikt als penisbedekking, Admiraliteitseilanden, Museum der Kulturen, Basel, Zwitserland.
- ▶ Waris-mannen met peniskalebas en varkensbotgordel, foto (1978) door Todd Barlin.
- ▼ Peniskalebas en varkensbotgordel (ca. 1980), Waris, PNG, priv. coll.

en het scrotum is niet bedekt. Bovendien dragen niet alle mannen, zelfs binnen een bepaalde regio, deze vorm van bedekking. Het dragen van een penisbedekking kan echter ook een vorm van bescherming zijn tegen de boze geesten die via de lichaamsopeningen, zoals de plasbuis, het lichaam kunnen binnendringen. Verder wordt gesuggereerd dat de peniskoker ook beschouwd kan worden als een dreigement of een blijk van dominantie in de strijd. Vanuit deze symbolische functie kan het zijn dat het dragen van deze vorm van cache-sexe evolueerde naar een vorm van lichaamsdecoratie die zijn rol had bij ceremoniële gelegenheden, maar ook onderdeel werd van de dagelijkse outfit. Bij de Papoea's van Nieuw-Guinea, die nog steeds de traditionele peniskoker dragen, wordt deze ook gebruikt om een tondel of wat tabak droog te houden.

In de begindagen van de westerse exploratie van de gebieden waar de peniskoker vrij algemeen was, zag men in deze bescherming ook een vorm van preutsheid. Dat idee is echter verlaten, aangezien schaamtegevoel bij veel natuurvölkeren niet bestond en een concept was vanuit de westerse hegemonie dat op deze mensen geprojecteerd werd. Bij talrijke etnische groepen was het dragen van een soort penisbedekking wel een vorm van 'gepaste' kledij, niet zozeer ingegeven door gevoelens van schaamte, maar omwille van tradities en gewoontes die al generaties lang bestonden. De penisbedekking was dan ook een vorm van communicatie en sociale interactie, op dezelfde wijze als mannen in de zestiende eeuw hun genitaal bedekten of eerder versierden met een schaambuidel (*codpiece*) om te beantwoorden aan het ideaal van de goed geklede Europese man. Bovendien is het duidelijk dat een peniskoker dan wel de penis gedeeltelijk aan het oog van anderen ontrok, maar anderzijds ook de aandacht vestigde op dat onderdeel van het lichaam, zeker wanneer de drager verder naakt was. Ook de hedendaagse Speedo of stringzwembroek voor mannen combineert in feite beide functies van verbergen en tonen. *Nihil nove sub sole!*

De leeftijd waarop een jongen een penisbedekking begon te dragen, verschilde van samenleving tot samenleving. In sommige culturen kreeg de jongen zijn eerste peniskoker tijdens een soms complex ritueel, nadat hij zijn eerste zaadlozing bewezen had. In andere culturen maakte het dragen van een peniskoker deel uit van het proces van progressief volwassen worden. Gedurende het hele leven konden veranderingen aan de peniskoker samengaan met een gewijzigde status binnen het tribale verband. De penisbedekking evolueerde mee met de ontwikkeling van puber tot oudere man, van leerling tot krijger, van vrijgezel tot echtgenoot.

Verscheidene gemeenschappen die leefden aan de oevers van de Sepik-rivier (Papoea-Nieuw-Guinea), maakten onderscheid tussen peniskokers (*pedas*) die gedragen werden in het dagelijks leven, of kokers die uitsluitend gedragen werden tijdens de talrijke rituele bijeenkomsten. In sommige dorpen werd een penisbedekking uitsluitend gedragen door jonge man-

- *Man met penisbedekking, terracotta beeld (500 v. Chr.-500), Nok, Nigeria, priv. coll.*

nen, terwijl bij andere soms naburige dorpen dit een exclusief voorrecht was voor oudere mannen. Vaak was de morfologie van de penisbedekking verschillend van het ene dorp tot het andere, zodat het individu aan de hand van het model van zijn peniskoker geïdentificeerd kon worden als lid van de ene of de andere gemeenschap. De Britse sociaal antropoloog Alfred Gell (1945-1997) heeft de verschillende aspecten van het gebruik van de verschillende vormen van penisbedekking in detail gedocumenteerd, voornamelijk in de verschillende etnische groepen die leven in het westelijke deel van de Sepik-vallei (Papoea Nieuw-Guinea). Hij beschrijft bijvoorbeeld dat in het noorden eivormige kalebassen gebruikt werden als penisbedekking, maar in het zuiden uitsluitend langwerpige.

Hoewel binnen een bepaalde cultureel verbonden gemeenschap een standaardmodel van penisbedekking gebruikelijk was, bleef de individuele man toch de mogelijkheid houden om hierin enige variatie aan te brengen en er een vorm van persoonlijke expressie van te maken. Ook het niet dragen van een penisbedekking kon een belangrijk signaal zijn. In sommige gemeenschappen betekende het niet dragen van een penisbedekking bijvoorbeeld dat de man overspelig was. Dit zou impliceren dat een dergelijke bedekking ook als een vorm van seksuele bescherming functioneerde. Het niet dragen van een penisbedekking werd binnen gemeenschappen waar dit wel gebruikelijk was meestal echter in verband gebracht met iets negatiefs, zoals rouw, verlies van verstandelijke vermogens of als een vorm van sociale isolatie. De penisbedekking was dus een unieke vorm van materiële cultuur die in verband stond met het fysieke, sociale en esthetische leven van mensen.

Niet alleen de vorm van de penisbedekkingen varieerde enorm, maar penisbedekkingen waren soms ook een belangrijk onderdeel van merkwuurde rituelen. Op de Admiraliteitseilanden, gelegen ten noorden van Nieuw-Guinea in het zuidelijke deel van de Stille Oceaan, was het gesynchroniseerde zwaaien van de bedekte penissen van twee mannen die tegenover elkaar stonden het absolute hoogtepunt van een ceremoniële dans. Bij het ritmisch bewegen raakten hun penisbedekkingen, bestaande uit ovula-schelpen, elkaar en het klikkend geluid ondersteunde het ritme van de dans. De schelpen werden versierd met ingekraste ontwerpen, die soms een fregatvogel voorstellen. Geluid was ook een belangrijk element in het gebruik van de zogenoemde 'tiktok'-penisbedekking door de mannen van het Waris-district aan de noordkust van West-Papoea. Zij bedekten hun eikel met een kalebas in combinatie met een of meer heupgordels gemaakt van stukken varkensbot. Door de penis omhoog te bewegen, raakte de kalebas de gordel en maakte een 'tiktok'-geluid, vandaar de naam van de bedekking. Dit was een manier van communiceren, maar volgens het ooggetuigenverslag van Todd Barlin, een Australische onderzoeker die het gebied bezocht in de jaren 1970, zorgde de tiktok ook voor veel gelach tussen de mannen onderling.

Een grote verscheidenheid aan penisbedekkingen die gebruikt zijn door de vele etnische groepen die langs de Sepik-rivier wonen, is bewaard gebleven. Vaak wordt een vezelbasis gecombineerd met andere materialen, zoals een uitgehold stuk hout, een kleine kalebas, dierentanden of een vogelbek, maar ook complexe vormen van vlechtwerk dienden als peniskoker.

PENISBEDEKKING in AFRIKA

In het oude Egypte werd al vanaf de late predynastieke periode (3650-3300 voor het begin van onze tijdrekening) een vorm van penisbedekking gebruikt, zoals blijkt uit beeldjes uit die tijd. Dit type beeldhouwwerk is niet altijd zeer gedetailleerd of zeer realistisch en hun doel en exacte oorsprong zijn onbekend, maar houden wellicht verband met rites rondom vruchtbaarheid. De mannelijke figuurtjes worden staand voorgesteld in een frontale hiëratische houding en zijn naakt of slechts gekleed in een eenvoudige lendendoek waaronder een duidelijke extra penisbedekking zichtbaar is.

Hoewel de meeste mannen in Afrika ten zuiden van de Sahara bladeren en andere vegetatie gebruiken om hun geslachtsdelen te bedekken, was het dragen van een specifieke penisbedekking populair bij een aantal etnische groepen in westelijk en zuidelijk Afrika en in sommige delen van Kongo. In Nigeria zijn terracotta figuren uit de Nok-cultuur (600 v.Chr.-300 n.Chr.) ontdekt die mannelijke hoogwaardigheidsbekleders voorstellen die een afzonderlijke penisbedekking dragen. Dit soort afbeeldingen bewijzen dat het gebruik van een penisbedekking in Centraal-Afrika inderdaad een zeer oude praktijk was. Uit betrouwbare documentatie blijkt dat de mannen van de Tsonga, een etnische groep die voornamelijk in Zuid-Mozambique en Zuid-Afrika leeft, al vóór circa 1500 hun eikel bedekten met cilindrische of kegelvormige kapjes. Vanaf 1820 werden de Tsonga verplicht een westerse broek te dragen, waardoor het gebruik van dit soort penisbedekkingen ophield. Meer geïsoleerde stammen, zoals de Bassari in Guinée en de Somba in Noord-Benin, gebruikten nog tot in de twintigste eeuw een penisschede.

Penisbedekkingen waren populair bij verscheidene volkeren in Zuid-oost-Afrika en hun gebruik is goed gedocumenteerd, zowel via beschrijvingen en foto's uit de negentiende eeuw als door bewaarde exemplaren in museum- en privécollecties. Bij de Swazi, die in Eswatini (een soeverein koninkrijk in zuidelijk Afrika) wonen, kon de sociale status van een man worden herkend aan zijn penisbedekking. Een man die nog niet als volwassene geïnitieerd was, droeg een houten penisbedekking, een volwassen man had meestal een penisbedekking uit hoorn en het opperhoofd kon zich eentje uit ivoor veroorloven. De Zoeloes, een volk dat leefde in wat tegenwoordig de noordelijke provincie KwaZulu-Natal in Zuid-

Afrika is, maakten een uivormige bedekking voor de eikel, de *umncedo*. De *umncedo* bestond uit een rieten korfje dat versierd werd met gedroogde reepjes blad van de *Strelizia augusta* en werd 'op bestelling' gemaakt door speciale ambachtslieden. De eikel en de voorhuid werden in de holle *umncedo* geperst en de nauwe opening omsloot de rand achter de eikel, zodat de bedekking op zijn plaats bleef. Voor een volwassen Zoeloe begon de dag met het aantrekken van deze bedekking en een man die in het openbaar verscheen zonder zijn penisbedekking kon door het hoofd van de clan worden beboet. Iemand die de schede van een andere man afpakte, moest een schadevergoeding betalen van een tot vijf stuks vee. Als een Zoeloe-vrouw een moeilijke bevalling had, trok haar man zijn *umncedo* uit, goot er water in, liet zijn vrouw dit water drinken en dit zorgde voor een vlotte geboorte.

De mannen van de Xosa, een etnische groep uit de provincie Oost-Kaap, ook in Zuid-Afrika, gebruikten een houten *umncedo* die meestal versierd was met elegante geometrische insnijdingen of metalen ornamenten.

PENISBEDEKKING in AMERIKA

In Zuid-Amerika is de gewoonte om de penis, of tenminste een deel ervan, te bedekken geconcentreerd in het Amazonegebied en in de kustgebieden ten noorden van het continent. Het gebruik van een of andere vorm van penisbedekking is al beschreven door de eerste Europeanen die deze streken bezochten aan het einde van de vijftiende eeuw en wordt in sommige gebieden nog steeds toegepast. De meest gebruikte vorm van penisbedekking bestaat erin de voorhuid over de eikel te binden en de penis te fixeren in zenith-positie. Soms wordt de voorhuid wel afgesloten, maar wordt de penis zelf vrij gelaten. De mannen die aan de noordkust wonen, gebruikten meestal een kalebas, terwijl in het oostelijke gebied (ten zuiden van de Amazone) de mannen volstonden met een summiere bedekking gemaakt van gedroogde bladeren of gras.

Van de Nariños, het volk dat in de bergen van Nariño (Colombia) leefde van ongeveer 800 tot 1500, zijn langwerpige gouden penisbedekkingen bewaard gebleven. Deze peniskokers zijn uitsluitend gevonden in graven en waren waarschijnlijk geschenken die tijdens het begrafenisritueel werden meegegeven. Mogelijk werden ze nooit in het dagelijks leven gebruikt.

Een unieke traditionele penisbedekking, of eerder penisversiering, is de *guesquel*, die werd gebruikt door de inheemse bevolking van Patagonië (het zuidelijke deel van Zuid-Amerika). De *guesquel* bestaat uit een band van grof geweven stof waarop haren van een muilezel bevestigd worden. De *guesquel* werd aan de basis van de penis geplaatst en was bedoeld om

- ▲ *Umncedos* van gedroogde bladeren en plantenvezels (vroeg 20e eeuw), Zulu, gebied rond Durban, Zuid-Afrika.
- ▶ Kayapo-man met voorhuidbedekking, Xikrin, Para State, Brazilië, foto Johan Mattelaer.
- ▼ Houten *umncedo*, 19e eeuw, Zulu, Zuid-Afrika, priv. coll.

- ▶ Gouden peniskokers (600-1500), Nariño-cultuur. Colombia, priv. coll.
- ▶ Een *guesquel* gemonteerd op een houten fallus, Patagonië, vroege 20e eeuw, priv. coll.
- ▶ Houten *ampallangs* (vroege 20e eeuw), Dayak, Borneo, Maleisië, priv. coll.

het seksuele genot van de partner te verhogen. De in Zwitserland geboren Franse reiziger en schrijver Blaise Cendrars (1887-1961) beschreef dit 'speciale' apparaat in het begin van de twintigste eeuw als volgt:

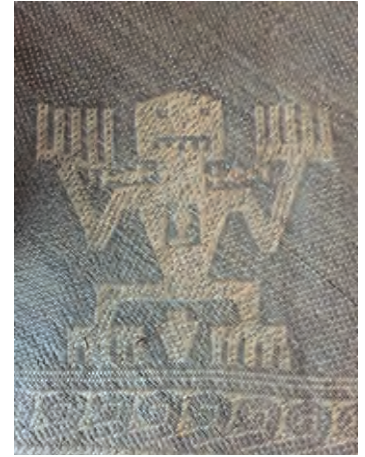
De guesquel is een instrument dat door de Indianen van Patagonië wordt gebruikt om hun vrouw te plezieren en ziet eruit als een soort kroon versierd met haren van een muilezel die gemonteerd zijn op een dunne driekleurige vlecht. De man plaatst de guesquel achter zijn eikel en tijdens de geslachtsgemeenschap brengt hij het instrument in de vagina van zijn vrouw met de haren naar boven. Deze haren zijn stijf en ongeveer een vinger lang. Het effect is zo hevig dat de vrouw schreeuwt, huilt, met haar tanden knarst, bijt, in lachen uitbarst, snikt, opgewonden raakt, schuimbekt, kwijlt, schokt en wiebelt; het orgasme is zo sterk dat wanneer zijn erectie weg is, zij uitgeput is, kreunt, verzadigd rust, voldaan, overweldigd, vol geluk, klaar om te huilen, kortom totaal vermoeid. Men zegt dat als de inheemse vrouwen dit effect eenmaal ervaren hebben, ze niet meer zonder kunnen, zelfs niet als ze getrouwd zijn! De waarde van een goede guesquel wordt geschat op drie tot zes paarden, afhankelijk van hoe goed hij gemaakt is, hoe goed de afwerking is, de hoeveelheid haar die gebruikt werd, de kwaliteit van het haar zelf en het globale ontwerp. De vlecht wordt blauw, wit en rood gekleurd. Aan sommige guesquels bevestigt men schelpjes die tijdens de geslachtsgemeenschap tussen de testikels rinkelen en dit moet, naar men zegt, de man stimuleren. De meest gewilde guesquels zijn die gemaakt met het haar van een witte muilezel, omdat daaraan extra eigenschappen worden toegeschreven. De Patagoniërs spreken niet graag over dit instrument en het is de vrouwen zelfs verboden de naam ervan uit te spreken. Als ze die regel zouden overtreden, zouden ze worden gestraft en zelfs door de stam worden verstoten.

Ondanks al deze fantastische eigenschappen wordt de guesquel niet meer geproduceerd of gebruikt en er zijn maar enkele exemplaren bewaard gebleven.

- ▶ Iban met een geperforeerde eikel om hun *ampallang* vast te maken, foto (ca 1930).

- ▷ Slaapmat (detail), 1900-1920, rotan, Ngaju Dayak, Kalimantan, Indonesië, priv. coll.

- ▼ *Shunga*-doos met sekspeeltjes (hout, brons en schildpadhoorn), 19e eeuw, Japan.

- ▲ *Shunga* uit het boek *Manpuku wagojin* (Goden van de coïtus, 1821) door Ikeda Terukata (1883-1921) naar Hokusai.

- ◁ *Harigata*, schildpadhoorn, vroege 20e eeuw, Japan, priv. coll.

In Noord-Amerika is de enige bekende penisbedekking gedocumenteerd bij de Mandans, een gemeenschap van oorspronkelijke bewoners van een gebied in het huidige Noord-Dakota. Betrouwbare documenten beschrijven dat zij, tenminste tijdens het uitvoeren van bepaalde rituelen, de voorhuid over de eikel afsloten met een stukje hertenpees om te verhinderen dat boze geesten via hun penis hun lichaam zouden binnendringen.

PENISBEDEKKING in AZIË

De mannen van de Dayak, een van de inheemse volkeren van Borneo, gebruikten een houten kapje (*ampallang*) om de top van de penis te bedekken. De *ampallang* werd bevestigd met een tinnen horizontale piercing door de eikel en symboliseerde niet alleen de rang en de macht van de desbetreffende man in zijn gemeenschap, maar zou ook het seksuele genot verhogen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de afbeelding van een man met een dergelijke eikelbedekking te vinden is op sommige slaapmatten.

Zeer specifieke vormen van penisbedekkingen in een grote verscheidenheid van ontwerpen waren zeer populair in Japan tijdens de Edo-periode (1603-1867), maar werden nog geproduceerd tot het begin van de twintigste eeuw. Deze penisbedekkers bestonden in verschillende vormen en formaten en werden gebruikt als seksspeeltjes. De meest elementaire vorm bestond uit een touw gemaakt van gedroogde stengels van de zoete aardappel (*higo-zuiki*). De *higo-zuiki* werd om de schacht van de penis gebonden als een soort steun voor de penis in erectie. Een zeer populair type penisbedekker was de *harigata* (een soort holle dildo), die kon worden gemaakt van buffelhoorn (*ushizō*), schildpad (*kamezō*) of hout (*mokuzō*). In heet water gedrenkt katoen werd in de *kamezo* geplaatst om de dildo zacht en warm te maken voordat hij op de penis werd geplaatst en bij de vrouw ingebracht. Een ander opvallend speeltje om het seksuele genot voor de partner te vergroten heet de *Dōkyō no yoroi-kabuto* (Dōkyō's harnas en helm), genoemd naar de monnik Dōkyō (700-772), die naar verluidt de minnaar was van keizerin Kōken (718-770). De *Dōkyō no yoroi-kabuto* was verkrijgbaar in twee versies: één model waarbij het onderdeel om de eikel te bedekken en het onderdeel voor de schacht van de penis gescheiden waren, en het tweede model waarin ze één geheel vormden. Deze attributen werden ook als een set verkocht in de zogenoemde '*shunga*-doos', waarin zich vaak ook twee ringen (*himenaki-wa*) bevonden die aan de basis van de penis werden geplaatst als een soort *cockring*. Verscheidene *shunga*'s (artistieke houtsneden en schilderijen met erotische onderwerpen) tonen de verschillende sekshulpmiddelen en hun gebruik.

PENISBEDEKKING in EUROPA

Een beroemd voorbeeld van een Europese penisbedekking is gevonden in een graf op de necropolis van Varna in Bulgarije. Het graf dateert uit het neolithicum (4700 tot 4200 voor het begin van onze tijdrekening) en bevat een goed geconserveerd skelet van een man die begraven is met verschillende gouden geschenken, waaronder een gouden penisschede. Recent onderzoek deed echter twijfels rijzen of dit voorwerp inderdaad een penisbedekking was, dan wel een ritueel object dat tijdens een plengoffer gebruikt zou zijn.

PENISBEDEKKING in OCEANIË

Bij het grote publiek heeft de peniskoker zijn faam te danken aan de wijdverbreide foto's van mannen uit Nieuw-Guinea die trots poseren met soms indrukwekkende peniskokers. Het is inderdaad zo dat in heel Oceanië het gebruik van allerlei vormen van peniskokers wijd verspreid was.

Het grote eiland Nieuw-Guinea herbergt vele culturen en er wonen meer dan zevenhonderd verschillende etnische groepen. De omliggende eilanden worden bewoond door nog veel meer grotere en kleinere bevolkingsgroepen, elk met hun eigen tradities, gebruiken en kleding, waaronder allerlei vormen van penisbedekking. In de meeste gebieden van Oceanië is de westerse kleding nu de norm, maar sommige individuen tooien zich nog steeds met de traditionele kleding van hun regio en hun specifieke groep. Bij de Dani, Yali of Tiom, die wonen in de centrale hooglanden van het westelijk deel van het eiland, is de peniskoker zeker in meer afgelegen gebieden nog steeds de belangrijkste vorm van lichaamsbedekking voor de mannen. Het gebruik van een genitale bedekking heeft wellicht een traditie van meerdere eeuwen en een aantal penisbedekkers uit de achttiende en de negentiende eeuw is bewaard gebleven dankzij ontdekkingsreizigers die deze exemplaren verzameld hebben.

Ook in Oceanië kunnen meerdere soorten penisscheden onderscheiden worden. De bekendste is waarschijnlijk de *koteka* ('penisschede' in het Bahasa Indonesia) of *horim* (kalebass). De *koteka* is een *phallocrypt* die bestaat uit een langwerpige kalebas en is vrij prominent aanwezig in het westelijke (Indonesische) deel van Nieuw-Guinea. Een tweede type komt meer voor in het oostelijke deel van het eiland, in de talrijke dorpen langs de Sepik-rivier. Dit type penisschede wordt '*peda*' genoemd en bestaat uit een eivormige kalebas van acht tot veertien centimeter lang. Ondanks hetzelfde basismodel, kan de *koteka* verschillen in grootte, de gebruikte materialen, de manier waarop de *koteka* gefixeerd wordt en hoe de bedekking geconstrueerd is. De 'klassieke' *koteka* voor dagelijks niet-ritueel gebruik heeft een effen oppervlak, zonder enige versiering en wordt op zijn plaats

- ▼ Peniskoker (19e eeuw), krokodillentand en *cowrie*-schelpen op een rotan basis, Midden-Sepik-gebied, PNG, priv. coll.

- ▶ Skelet van een hooggeplaatste man begraven met juwelen en een gouden penisbedekking, Archeologisch Museum Varna, Bulgarije.
- ▶ Yali-mannen met peniskoker en rotan gordel, westelijk Nieuw-Guinea (Irian Jaya), Indonesië.
- ▶ Peniskoker en rotan gordel, Yali, westelijk Nieuw-Guinea, Indonesië, priv. coll.

▶ Penisbedekking, beschilderde schelp (midden 20e eeuw), Gogodala, PNG, priv. coll.

▷ Steunstuk (gele orchideestampers en boombast) en koteka (kalebass), midden 20e eeuw, Mori of Me, westelijk Nieuw-Guinea (Irian Jaya), Indonesië, priv. coll.

gehouden met een touwtje dat verbonden is met een steunstuk dat zich onderaan de rug bevindt. Op veel plaatsen worden kalebassen speciaal gekweekt met als enig doel er *koteka's* van te maken. Deze kalebassen zijn de vruchtendozen van de *Lagenaria siceraria*, een eenjarige klimplant uit de komkommerfamilie. De vruchten hebben tijdens de groei een zachte buitenkant en kunnen gemakkelijk in de gewenste vorm gebracht worden. Na het drogen is de schil hard en vormt een perfecte en duurzame bescherming voor de penis.

Het dragen van de *koteka* begint op verschillende leeftijden en een jongen kan ermee beginnen wanneer hij tussen de drie en vijftien jaar is. Ook de ceremonie die gehouden wordt wanneer een jongen voor het eerst een *koteka* mag dragen, varieert per gemeenschap. Jonge kinderen beginnen vaak met een eenvoudig niet versierd model en de *koteka* wordt aangepast naargelang ze opgang maken binnen de hiërarchie van de gemeenschap. Theorieën dat de grootte van de *koteka* verband houdt met de status van de drager zijn onjuist gebleken. De grootte is inderdaad eerder functioneel: kortere *koteka's* zijn gemakkelijker voor het werk, terwijl een langere, meer versierde *koteka* geschikter is voor een festival of ceremonie.

Vanaf het begin van de kolonisatie van het eiland Nieuw-Guinea was er veel verzet tegen het gebruik van de *koteka* en het volledig verbannen ervan werd gezien als een politieke uitdaging van de eerste orde. In het Indonesische deel van Nieuw-Guinea (Irian Jaya) werd in 1971 Operasi Koteka gelanceerd, wat vertaald kan worden als Actie weg met de *koteka*. Dit initiatief van de Indonesische regering had inderdaad de bedoeling het gebruik van de *koteka* uit te roeien in de Baliem-vallei en rondom de Wisselmeren in het centrale deel van het binnenland van Irian Jaya. Etnische groepen, zoals de Dani en de Ekari, waren het belangrijkste doelwit en de campagne

▲ Een *forhyse*, gebreide wol, 20e eeuw, Norsk Folkemuseum, Oslo, Noorwegen.

had tot doel de inheemse bevolking ertoe over te halen hun *koteka* te vervangen door modernere, westerse kleding. De Indonesische regering was van mening dat westerse kleding een essentieel onderdeel was van een goed opgeleide, moderne samenleving en verwierp daarom, daarin gesteund door de religieuze instanties, het gebruik van de *koteka*. Operasi Koteka was overigens onderdeel van de minder bekende Operasi Busana (Actie kledij dragen), die de bedoeling had iedereen aan 'fatsoenlijke' kledij te helpen. Operasi Koteka was geen succes en riep extreem verzet op, zozeer zelfs dat sommige dorpen naar andere meer afgelegen gebieden verhuisden om aan de controle van de Indonesische overheid te ontsnappen. Wat Operasi Koteka wel deed, was de status van de *koteka* verhogen en er een symbool van lokale identiteit van maken. De invloed van de westerse kleding kon echter niet tegengehouden worden en droeg bij tot een afname van het gebruik van de *koteka*. Tegenwoordig is het toerisme een van de voornaamste redenen om de traditie van de *koteka* in sommige gebieden in stand te houden.

De PENISSOK

De penissock of peniswarmer is een, meestal gebreide bedekking voor de penis. Traditioneel droegen mannen uit Kroatië, voornamelijk in het berggebied Mrkopalj, een penissock als bescherming tegen bevriezing. Ook in Noorwegen was de penissock populair en werd daar een '*forhyse*', '*vænakot*' of '*suspensorium*' genoemd. Op de Faeröer wordt de penissock '*kallvøttur*' (mannenwant) of '*purrivøttur*' (ballenwant) genoemd. Soms werd de *forhyse* gemaakt van eekhoornbont en werd deze met de zachte kant naar binnen onder een lederen broek gedragen.

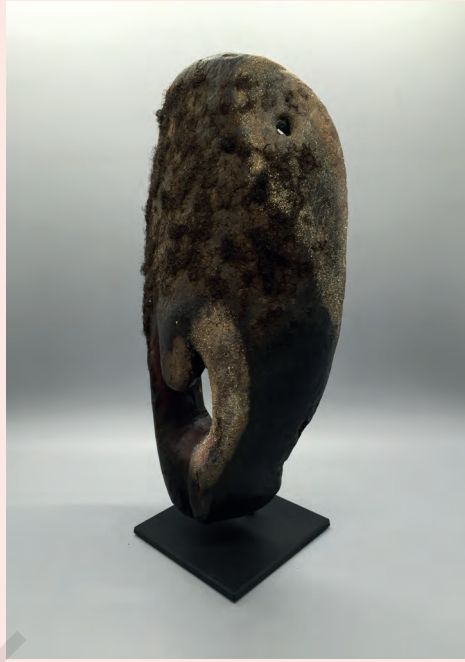
In Noorwegen en Denemarken bestond een traditie waarbij een meisje haar vriendje een *forhyse* cadeau deed als bevestiging van hun relatie. Als hij de *forhyse* afwees, werd dit gezien als bewijs dat hij nog niet klaar was voor het huwelijk. Verschillende oude en gebruikte exemplaren van de penissock worden tentoongesteld in het Norwegian Museum of Cultural History te Oslo.

Vanaf de twintigste eeuw werden peniswarmers meestal geschonken als grap in plaats van als gebruiksvoorwerp. In 1939 kreeg Clark Gable (1901-1960) tijdens de opnames van *Gone with the Wind* van Carole Lombard (1908-1942) een handgebreide peniswarmer en in 1950 breide Joan Crawford (1904-1977) een piemelsock als afscheidscadeau voor Porfirio Rubirosa (1909-1965), de Dominicaanse diplomaat en internationale playboy. In 1990-91, tijdens de Golfoorlog, drukte het Britse tabloid *The Sun* een patroon af voor een penissock en moedigde (vrouwelijke) lezers aan zoveel mogelijk exemplaren te breien en op te sturen naar soldaten in de Golf: de ultieme 'oorlogscache-sexe'.

1

2

1 Rituele cache-sexe met fallus, hout met natuurlijke pigmenten en mensenhaar, vroege 20e eeuw, Makonde, Tanzania/Mozambique, priv. coll.

2 Rituele cache-sexe met vulva, hout met natuurlijke pigmenten en mensenhaar, vroege 20e eeuw, Makonde, Tanzania/Mozambique, priv. coll.

3 Buikmasker met vulva (Makonde), tweede helft 20e eeuw, priv. coll.

4 Buikmasker met fallus (Makonde), midden 20e eeuw, priv. coll.

3

4

EXTRA BEDEKKING VI

De PSEUDO-CACHE-SEXE

Binnen verscheidene Afrikaanse etnische groepen wordt tijdens soms complexe rites een specifieke cache-sexe gebruikt in het kader van een 'seksueel rollenspel'. Vrouwen dragen een cache-sexe versierd met een fallus of met fallische symbolen en mannen bedekken hun schaamstreek met een cache-sexe die een vulva nabootst.

Voorbeelden van deze 'cross-over cache-sexe' zijn te vinden in heel Centraal-Afrika, maar een opmerkelijk type wordt gebruikt door de Makonde, een etnische minderheidsgroep die leeft in het zuiden van Tanzania en het noordoosten van Mozambique. De Makonde hebben een matrilineaire samenleving en hun leefwereld is gebaseerd op de vooroudercultuur. Hun spiritualiteit berust op een specifiek scheppingsverhaal waarin sprake is van de eerste man die een vrouw beeldhouwde uit hout. Deze vrouw kwam tot leven en baarde de vele kinderen van de eerste man. Hierdoor werd de vrouw de vereerde voormoeder en daarom is de vrouwelijke figuur een belangrijk beschermend symbool in de Makonde-samenleving. Tijdens rituele dansen vol erotische elementen wordt het beeld van de vrouw geconfronteerd met het mannelijke equivalent. Mannen en vrouwen dragen tijdens deze dansen gesculpteerde houten antropomorfe en naturalistische genitale bedekkingen, die vrij gedetailleerd de uitwendige mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen weergeven [1-2]. Tijdens het dansen raken mannen en vrouwen elkaar aan via hun respectievelijke cache-sexe, als een metafoor voor de seksuele vereniging van man en vrouw.

De Makonde gebruiken nog een ander type cache-sexe, het zogenoemde 'buikmasker'. Dergelijke 'maskers' bedekken niet alleen de onderbuik, maar soms ook de torso en zijn versierd met een prominente vulva of een fallus [3-4]. Een buikmasker of lipiko, wat in hun taal 'helmmasker' betekent, wordt gedragen tijdens de mapiko-dansen. Traditioneel werden deze dansen uitgevoerd door volwassen geestelijk leiders om inwijdingsrituelen te vieren die de intrede van jonge jongens en meisjes in nieuwe levensfasen markeerden. Een dergelijke dans viert niet alleen de inwijding van jonge vrouwen in de volwassenheid, maar wordt ook uitgevoerd om de vruchtbaarheid van zowel de velden als de vrouwen binnen de gemeenschap te verzekeren. Voor de Makondes is de *mapiko* ook een middel om elementaire kennis over geslacht, macht en het verleden aan elkaar door te geven. Hoewel deze ceremonies nog steeds worden uitgevoerd bij inwijdingen, is de belangrijkste betekenis ervan tegenwoordig eerder het samenkomen zelf zonder de oorspronkelijke rituele context.

De vrouwen voerden hun inwijdingsdans slechts eenmaal per jaar uit, maar deze moest buiten het dorp worden uitgevoerd aangezien de mannen nooit het buikmasker van de vrouwen mochten zien. De mapiko van de mannen werd echter wel in het openbaar uitgevoerd en vierde zowel de inwijding van mannen als van vrouwen, hoewel de dans zelf alleen door mannen mocht worden uitgevoerd. De maskers werden in het grootste geheim buiten de

5

6

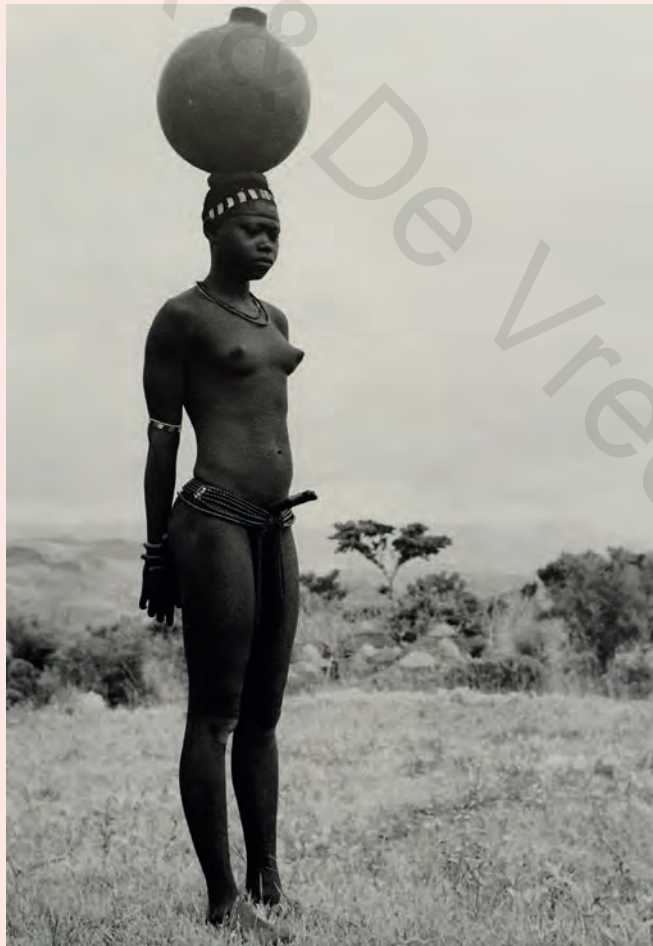

5 Een *pikuran*, Kapsiki (Noord-Kameroen), koper en leder, vroeg 20e eeuw, priv. coll.

6 Kirdi-vrouw met een *pikuran*, foto uit ca. 1950 door Angela Fisher.

7 Vere-vrouw (Nigeria) met pseudo-fallus cache-sexe, foto uit ca. 1935.

7

gemeenschap gesneden, zowel door meisjes als door jongens. Zodra de dansers het buikmasker, samen met de rest van het volledige kostuum en de accessoires, aanhadden, namen ze de rol aan van het personage dat hun rituele kledij vertegenwoordigde. Hierdoor ontsnapte de drager van het masker aan de menselijke status, maar belichaamde zij of hij de geest en het karakter van het masker. Daardoor kreeg ieder individu mythische kracht, zodat hij of zij in het 'gewone' leven kon overleven en succesvol zou zijn.

Een personage dat dikwijls met de maskers wordt uitgebeeld is een zwangere vrouw. In dat geval draagt een mannelijke danser een buikmasker met een overdreven bolle buik. Door de dans met een dergelijk zwanger buikmasker worden de kwellingen van de bevalling gesymboliseerd en smeekt de danser dat de bevalling van zijn vrouw vlot mag verlopen.

De lipiko zelf is versierd met specifieke kenmerken die representatief zijn voor het geslacht van de drager en voor typisch mannelijke of vrouwelijke eigenschappen, of verwijst naar een specifieke etnische subgroep. Zo is de pelele (lipplug), vaak een indicatie voor een vrouwelijk masker, terwijl een masker met een baard representatief is voor alles wat met mannelijkheid te maken heeft. Zelfs de gebruikte pigmenten zijn geslachtsgebonden: rood en geel staan voor de vrouw en bruin en zwart voor de man. Vaak worden er op het masker ook scarificaties aangebracht. Deze verwijzen naar de verschillende tatoeages die specifiek zijn voor bepaalde etnische en culturele groepen die in een mapiko tegen elkaar strijden.

Ook bij de Yoruba en de Ibo, etnische groepen uit Nigeria, dragen mannelijke dansers een buikmasker tijdens ceremonies die verband houden met de vruchtbaarheid. Dit buikmasker, dat ook het genitale gebied bedekt, maakt deel uit van een uitgebreidere outfit en wordt vaak gecombineerd met een gezichtsmasker. Soms worden typisch vrouwelijke en mannelijke attributen gecombineerd in één masker, wat resulteert in een buikmasker met zowel borsten als een penis. Bij de Yoruba worden de scarificaties vooral rond de navel aangebracht en verwijzen ze naar de echte littekens die bij de initiatie aangebracht worden en die symbool staan voor de voorouders.

Een pseudo-fallus wordt als cache-sexe gebruikt door de vrouwen van de Kapsiki, een kleine clan binnen het Kirdi-volk van Noord-Kameroen. Zij dragen een *pikuran* (cache-sexe), een fallusvormig ornament gemaakt van leer en koper, dat in deze specifieke vorm als '*shaffa*' aangeduid wordt [5-6]. De *shaffa* wordt gedragen om de blik van een man naar de schaamstreek te trekken en mocht daarom alleen gedragen worden door volwassen getrouwde vrouwen, als teken van hun verheven status in de Kirdi-samenleving. De *shaffa* kan naar beneden of naar boven worden geklapt, om het fallisch effect meer of minder te accentueren. De regering van Kameroen heeft het dragen van de *shaffa* al sinds 1960 verboden, maar de praktijk gaat in het geheim door, meestal verborgen onder een wijd gewaad.

Ook de vrouwen van de Vere, een kleine etnische groep die in het noordoosten van Nigeria leeft, gebruikten, zelfs tijdens dagelijkse activiteiten, een zeer elegante pseudo-fallus als cache-sexe [7].

7.

‘IT’S NOT TRUE I HAD NOTHING ON. I HAD THE RADIO ON!’

Marilyn Monroe (1926-1962)

De CACHE-SEXE in KUNST en MODE

SEXE en CACHE-SEXE

Ongewone, virtuoze en soms zelfs komische vormen van cache-sexe zijn in de westerse kunst tijdens alle periodes en richtingen gebruikt om de mannelijke en vrouwelijke genitaliën af te schermen van de blikken van potentiële toeschouwers. De cache-sexe is meestal slechts een detail in het geheel van het kunstwerk, maar de grote variatie in picturale elementen die als bedekking worden gebruikt, weerspiegelt interessante aspecten van de samenleving. De manier waarop met naaktheid in de kunst omgegaan wordt, schetst een beeld van de maatschappij waarbinnen het kunstwerk tot stand is gekomen en weerspiegelt de wisselende morele opvattingen betreffende het afbeelden van de schaamstreek van naakte figuren. Het is opmerkelijk hoe de heersende fatsoensnormen en de angst voor censuur zelfs de grootste kunstenaars hebben gedwongen dit aspect van het menselijk of goddelijk lichaam te verbergen. Dit heeft soms geleid tot oplossingen die voor moderne ogen belachelijk en volkomen achterhaald lijken. Lang voordat het surrealisme en het postmodernisme onze kijk op naaktheid beïnvloedde, laten de verschillende voorbeelden van het gebruik van een cache-sexe in de kunst zien hoe kunstenaars door de eeuwen heen omgingen met de heersende conventies en allerlei ‘accessoires’ gebruikten om hun opdrachtgevers en het publiek te plezieren, maar ook om niet in conflict te komen met de heersende fatsoensnormen. Deze artistieke

◀ *Adam en Eva in het paradijs*
[De zondeval, 1533] door
Lucas Cranach de Oudere,
Gemäldegalerie, Berlijn.

oplossingen hebben ons een enorm arsenaal aan efficiënte en soms heel creatieve vormen van cache-sexe opgeleverd.

De CACHE

Een vrij courante vorm van cache-sexe in de kunst is het aanbrengen van een of ander blad of een beetje gebladerte op een strategische plek. Zeker in de oude kunst is het blad van de vijgenboom wellicht het meest gebruikt om zowel mannelijke als vrouwelijke genitaliën te bedekken. Maar waarom was nu juist het vijgenblad zo populair in de kunst als cache-sexe?

Het gebruik van een vijgenblad als middel om de naakte schaamdelen te bedekken, maakt deel uit van de lange geschiedenis van censuur in de kunst. De eerste vermelding van een vijgenblad dat gebruikt werd als cache-sexe is te vinden in *Genesis* (3:7). Adam en Eva bedekken hun naaktheid met een vijgenblad, dat echter, zoals vroegchristelijke commentatoren met enig gevoel voor humor opmerkten, nogal kriebelig zou geweest zijn. In zijn commentaar op *Genesis* stelt de Romeinse bisschop en theoloog Augustinus (354-430) dat het vijgenblad symbool staat voor de leugen die de wereld binnengeslopen is na het eten van de verboden vrucht, het symbool van het kwaad. De Engelse monnik Sint Bede (672/673-735) schrijft, op basis van zijn interpretatie van het scheppingsverhaal, dat het vijgenblad het zinnebeeld bij uitstek is van de 'neiging tot zonde'.

De vroegste afbeeldingen van Adam en Eva zijn te vinden op fresco's uit de derde en vierde eeuw in de catacomben van Rome. Vaak lijkt het alsof zowel Adam als Eva alle moeite moeten doen om zijn/haar naaktheid toch maar in voldoende mate te bedekken met slechts een vijgenblad. Tot ver in de vierde eeuw werden vijgenbladeren gebruikt bij afbeeldingen die het verhaal van de Hof van Eden als onderwerp hadden, maar voor andere kunstwerken die naakte figuren voorstelden, bestond er een zekere tolerantie. Zelfs nog tijdens het late Romeinse Rijk (vierde en vijfde eeuw) bleven de klassieke beelden van heldhaftige naakte krijgers of goden gevrijwaard van een cache-sexe. Na de val van het Romeinse Rijk werden de naakte beelden uit de klassieke oudheid zowel in Europa and in het Byzantijnse Rijk echter beschouwd als een symbool van het 'heidense' verleden en werden ofwel vernietigd of voorzien van een of andere vorm van cache-sexe.

De Deense specialist in de klassieke kunst Troels Myrup Kristensen schrijft:

In middeleeuwse manuscripten worden de naakte beelden uit de klassieke oudheid vaak beschreven als tekens van afgoderij. Toch speelden naakte beelden in de westerse middeleeuwse kunst nog steeds een rol, zij het in mindere mate dan in de oudheid. In bepaalde

▶ *Adam*, marmeren beeld (ca. 1490-95) door Tullio Lombardo (1455-1532), Metropolitan Museum, New York, USA.

▶ *David*, bronzen beeld (ca. 1440) door Donatello, Museo Nazionale del Bargello, Firenze, Italië.

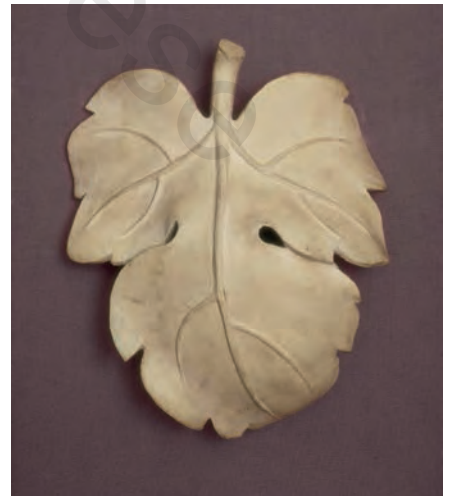

Bijbelse scènes, zoals de kruisiging, werd Christus soms nog naakt afgebeeld en talrijke manuscripten bevatten afbeeldingen van naakte martelaren. Het geleidelijk gebruik in de kunst van enige vorm van bedekking om volledige naaktheid enigszins te verbergen, werd gezien als een teken van nederigheid en een bewijs dat het christendom wortel had geschoten. De naakte afgodsbeelden werden verworpen en vervangen door christelijke iconen.

De renaissance zorgde voor een heropleving van de klassieke beeldhouwkunst en daarmee ook voor de terugkeer van naakte figuren in de kunst. Een tamelijk klein bronzen beeldje van Donatello (1386-1466), dat een naakte David voorstelt en gemaakt werd rond 1440, wordt beschouwd als het vroegste naaktbeeld uit de renaissance. Toch was het een andere David, namelijk die van Michelangelo (1475-1564), die door zijn onverschrokken naaktheid voor opschudding zou zorgen. Toen de 5,17 meter hoge David, ook wel *'Il Gigante'* genoemd, in 1504 op het Piazza della Signoria in Florence werd neergezet, plaatsten de autoriteiten onmiddellijk een krans (*ghirlanda*) van 28 koperen bladeren om zijn middel om zijn naaktheid te bedekken. Deze 'schaamgordel' bleef tot het midden van de zestiende eeuw aanwezig en werd toen na een actie van andere kunstenaars weer verwijderd.

- ◀ *Cristo*, marmeren beeld (1520) door Michelangelo, San Vincenzo kerk, Viterbo, Italië.
- ◀ *Cristo della Minerva* (1521) door Michelangelo, Santa Maria Sopra Minerva-kerk, Rome, Italië.
- ▶ Gipsen kopie van de *David* van Michelangelo met zijn vijgenblad, foto (ca. 1860) genomen in het V&A Museum, Londen, VK.
- ▼ Gipsen vijgenblad (ca. 1857) voor kopie van de *David*, D. Brucciani & Co., foto V&A Museum.

Ook een ander beeldhouwwerk van Michelangelo werd gecensureerd. Zijn beeld *Cristo della Minerva* (De verzezen Christus), dat sinds zijn onthulling in 1521 bewaard wordt in de kerk Santa Maria Sopra Minerva in Rome, toont een staande, volledig naakte Christusfiguur. Ook de onbedekte genitalia van Christus zijn zichtbaar om te laten zien dat zijn seksualiteit niet door lust is aangetast en dat hij zijn seksuele driften volledig onder controle heeft. Door de totale naaktheid van zijn verzezen lichaam toont Christus zijn triomf over zowel de zonde als de dood. In 1546 werd echter een bronzen lendendoek toegevoegd die de geslachtsdelen van Christus tot op heden aan het oog van de gelovigen onttrekt.

Als gevolg van het in toenemende mate afbeelden van naakte figuren door allerlei kunstenaars, vond men het binnen de Rooms-Katholieke Kerk nodig om maatregelen te nemen. Paus Paulus IV (1476-1559), geboren Gian Pietro Carafa, sprak zich aanvankelijk informeel uit tegen naaktheid in de kunst, maar tijdens het Concilie van Trente (1545-1563) nam de Kerk een steviger standpunt in. Het concilie besliste dat naaktheid in de religieuze kunst moest worden verboden, ook al hadden de meeste bisschoppen en kardinalen, zelfs de paus, allerlei erotische en zelfs pornografische afbeeldingen in hun persoonlijke collectie. In 1564 vaardigde de Rooms-Katholieke Kerk een pauselijke bul uit die bepaalde dat 'figuren niet mochten worden geschilderd of versierd met een schoonheid die lust opwekt'. Deze aanscherping van het beleid van de Kerk was mede bedoeld als een reactie op de ingetogenheid en zedigheid, ook binnen de kunsten, die door de Reformatie werd gepredikt. Vanaf toen begon de geestelijke overheid, daarin vaak gesteund door burgerlijke instanties, een ware kruistocht om kunstwerken waar de penis of het schaamhaar zichtbaar was te camoufleren met lendendoeken, gebladerte of vijgenbladeren. Deze actie werd bekend als de 'vijgenbladcampagne' en was een van de belangrijkste vormen van censuur in de kunstgeschiedenis. Het gevolg was dat zelfs de naakte figuren van Michelangelo's *Laatste Oordeel* in de Sixtijnse kapel van het Vaticaan zedig moesten worden bedekt. De kunstenaar Daniele da Volterra (1509-1566) werd belast met het aanbrengen van de toevoegingen, wat hem de enigszins denigrerende bijnaam *Il Braghettone* ('de broekenmaker') opleverde. Paus Innocentius X (1644-1655), gevolgd door paus Clemens XIII (1693-1769), zette deze censuur voort en gaf het bevel de genitalia van alle beelden binnen de muren van het Vaticaan met vijgenbladeren te bedekken. Paus Pius IX (1846-1878) ging nog een stap verder en liet bij de meeste beelden zelfs de penissen verwijderen.

Een berucht vijgenbladverhaal speelt zich af in de negentiende eeuw. In 1857 schonk de groothertog van Toscane een afgietsel op ware grootte van Michelangelo's *David* aan de koningin Victoria (1819-1901). Net als de Florentijnen in de zestiende eeuw was de koningin echter nogal geschokt door de volledig naakte David, en daarom werd een gipsen vijgenblad gemaakt om Davids geslachtsdelen volledig te bedekken. Het vijgenblad kon worden

◀ Eugen Sandow, reclamefoto (1894) door Georges Steckel.

verwijderd, maar werd gereedgehouden in het Victoria & Albert Museum voor het geval de koningin op bezoek kwam. Het enorme gipsen vijgenblad is tegenwoordig nog steeds te zien en wordt als curiosum in de buurt van het beeld tentoongesteld.

Het einde van de negentiende eeuw werd gekenmerkt door een heropleving van het gebruik van allerlei soorten bladeren als cache-sexe. Dit fenomeen was het gevolg van de populariteit van naakte mannelijke 'bodybuilders' die zich manifesteerden bij het grote publiek via de net ontdekte mogelijkheden van de fotografie. De heersende preutsheid maakte wel een vorm van minimale bedekking op deze publiek verspreide foto's noodzakelijk. Een van de pioniers op het gebied van het gebruik van dit nieuwe medium was de Duitser Eugen Sandow (1867-1925), die als Friedrich Wilhelm Müller werd geboren. Sandow verliet Pruisen in 1885 en begon een internationale carrière als atletische pin-up. Hij bestudeerde de klassieke Griekse en Romeinse beelden en deed vervolgens specifieke spieroefeningen om met zijn lichaam 'het Griekse ideaal' te benaderen. Sandow wordt beschouwd als de vader van het moderne bodybuilding, omdat hij een van de eersten was die zijn spieren ontwikkelde tot vooraf bepaalde afmetingen. Hij werd zowel door mannen als vrouwen heel erg bewonderd en werd een echte superster. Zijn wereldwijde roem werd mede bepaald door ansichtkaarten waarvoor hij zich naakt liet fotograferen, weliswaar met zijn geslachtsdelen fatsoenlijk bedekt met een strategisch geplaatst blad als cache-sexe.

Tijdens de negentiende en zelfs in de twintigste eeuw waren gipsen afgietsels van klassieke naaktbeelden heel erg in trek bij rijke mannen, zoals de Carnegies en andere industriëlen. Ook musea schaften dit soort kopieën aan met didactische doeleinden. De firma's die de beelden produceerden, voorzagen de genitalia systematisch van standaard gipsen vijgenbladen om de conservatieve mecenasen niet tegen de borst te stoten. In de huidige eeuw is de censuur echter de wereld nog niet uit. Toen in 2016 de Iraanse president Hassan Rouhani Italië bezocht en ook het Capitolijs Museum in Rome aandeed, werden alle naakte beelden aan het oog onttrokken door houten boxen. Een hedendaagse houten cache-sexe!

De RELIGIEUZE CACHE-SEXE

In de religieuze kunst werd gretig gebruikgemaakt van allerlei vormen van cache-sexe om de naaktheid van de menselijke figuur ten minste gedeeltelijk aan het blote oog te onttrekken. Gezien het Bijbelse verhaal van de eerste mensen waren Adam en Eva welwillige slachtoffers van deze uitdrukking van zedigheid. Vanaf de vroegchristelijke voorstellingen worden Adam en Eva getooid met een uitgebreid gamma van verschillende vormen van cache-sexe. De noodzaak een schaambedekking aan te brengen was gebaseerd op het verhaal in het boek *Genesis* waarin Adam en Eva na de

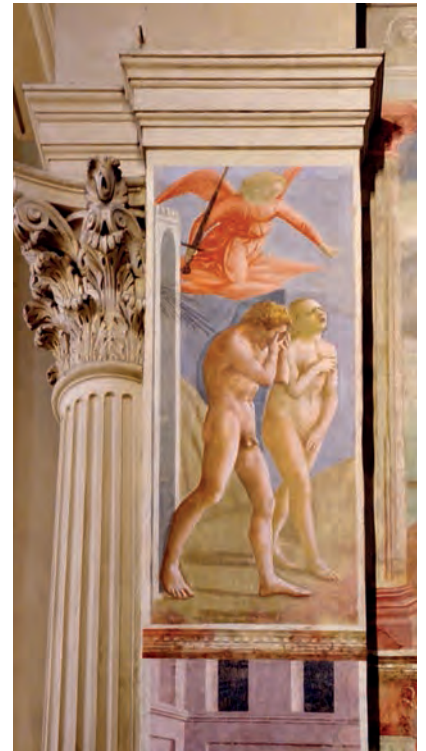
zondeval vijgenbladeren aan elkaar zouden hebben genaaid en daarmee hun schaamstreek bedekten. De specifieke keuze voor het blad van de vijgenboom als schaambedekking, zoals beschreven wordt in de oorspronkelijke teksten, kan gelegen hebben aan het feit dat in het Aards Paradijs vijgenbomen groeiden. De grootte van het blad kan echter ook een belangrijke factor zijn geweest bij de voorkeur voor het vijgenblad. Het zou echter zelfs ook kunnen dat de bijzondere vorm van het vijgenblad, dat wat lijkt op het mannelijk genitaal, hierbij een rol speelde.

Aanvankelijk schaamden Adam en Eva zich niet voor hun naaktheid, maar nadat zij van de verboden vrucht hadden geproefd, werden hun ogen geopend en beseften beiden dat zij bloot waren. Daarom moesten ze hun geslachtsdelen bedekken. In de vroegchristelijke kunst gaat merkwaardig genoeg de aandacht inderdaad vooral uit naar de ontdekking door Adam en Eva van hun naaktheid en hun daaruit voortvloeiende schaamte met als gevolg de noodzaak hun geslachtsdelen te bedekken, en niet zozeer naar de slang die Eva misleidt of naar Eva die de appel aan Adam geeft.

Voorstellingen van het menselijk lichaam met zichtbare geslachtsdelen werden al heel vroeg door de Rooms-Katholieke Kerk verboden. Uitzonderingen op deze regel waren scènes uit het paradijs vóór de zondeval en voorstellingen van het Laatste Oordeel, waarbij naaktheid een symbool van onschuld was. Als kunstenaars zich niet aan deze regel hielden, werden hun werken gecensureerd. Een bekend voorbeeld is het fresco dat Masaccio (1401-1428), geboren Tommaso di Ser Giovanni di Simone, in 1428 schilderde. Het fresco toont Adam en Eva die uit het paradijs worden gejaagd. Beiden waren oorspronkelijk naakt en hun geslachtsdelen waren duidelijk zichtbaar. In 1674 werd het fresco echter op verzoek van Cosimo III de Medici (1642-1723) 'aangepast' met een nogal grove krans van bladeren. De toevoegingen werden echter in 1985 verwijderd als onderdeel van een restauratie.

In de meeste afbeeldingen van Adam en Eva is het duidelijk dat de kunstenaar ervan uitgaat dat hun schaamte niet voortkomt uit het feit dat ze elkaar bloot zien, maar wel dat de toeschouwer, of misschien zelfs de kunstenaar zelf, hun naaktheid zou kunnen zien. Dat leidt zeker bij de vroege kunstwerken tot een eerder krampachtig beeld waarbij het verbergen van de schaamstreek de voornaamste zorg lijkt te zijn. Hoewel in het oorspronkelijke verhaal duidelijk sprake is van een vijgenblad dat gebruikt wordt als cache-sexe, worden vooral vanaf de vijfde eeuw ook andere bladeren in stelling gebracht. Bovendien komt er meer dynamiek in de afbeeldingen en verzorgen Adam en Eva niet langer zelf de bedekking, maar kunnen het ook twee takjes zijn die zich voor beider schaamdelen projecteren en daardoor als 'toevallige' cache-sexe dienstdoen. Ook wanneer Eva en Adam afzonderlijk worden afgebeeld, fungeert een of ander blad of een boomtak als handige cache-sexe.

- ▶ *Het Laatste Oordeel* (1526) door Lucas van Leyden (1494-1533), Museum De Lakenhal, Leiden, Nederland.
- ▶ *De vlucht uit de Tuin van Eden* (na restauratie), fresco (1428) door Masaccio, Santa Maria del Carmine, Firenze, Italië.
- ▶ *Adam en Eva*, beeldhouwwerk (15e eeuw) door Antonio Rizzo, Dogenpaleis, Venetië, Italië.
- ▶ *De Bekoring van Eva*, beeld (ca. 1130) toegewezen aan Giselbert, Musée Rolin, Autun, Frankrijk.

- ▶ *Adam*, beeld (ca. 1260) van de Notre-Dame-kathedraal in Parijs, Musée de Cluny, Parijs, Frankrijk.
- ▶ *De Zondeval*, schilderij (1467-1468) door Hugo van der Goes, Kunsthistorisches Museum, Wenen, Oostenrijk.
- ▶ *Neptunus en Amphitrite*, schilderij (1516) door Jan Gossaert, Gemäldegalerie, Berlijn, Duitsland.
- ▶ *Apollo en Diana*, ets (1504-1505) door Albrecht Dürer, National Gallery of Art, Washington, USA.

Hugo van der Goes (1440-1482), een van de belangrijkste en origineelste schilders van de late vijftiende eeuw, gebruikte een bijzondere vorm van bedekking voor Eva in zijn schilderij *De zondeval*. Adam en Eva worden naakt voorgesteld in een weelderige groene omgeving, maar een iris, het symbool van zuiverheid en onschuld, bereikt Eva's vulva en bedekt deze. Dit detail is bijzonder belangrijk omdat Eva wordt verleid door Lilith, die volgens de Kabbala de eerste vrouw van Adam was. Een andere schilder uit de late vijftiende en vroege zestiende eeuw, Jan Gossaert (1478-1532), ook bekend als Jan Mabuse, schilderde meerdere versies van Adam en Eva, waaronder zelfs één waar Eva volledig naakt is, terwijl Adam wel een vijgenblad voor heeft. Dezelfde kunstenaar schilderde ook een portret van Neptunus en Amphitrite, waarin Neptunus een schelp (*Cymatium parthenopeum*), ook wel Napolitaanse triton genoemd, als cache-sexe heeft. Dit is een vrij unieke afbeelding en zou kunnen verwijzen naar de in die tijd populaire schaambuidel.

Veel latere kunstenaars, onder wie Dürer, Titiaan, Rubens en verscheidene andere meesters uit de zestiende en de zeventiende eeuw, bleven de naakte Adam en Eva afbeelden met een grote verscheidenheid aan bladeren, planten en takken die verschillende delen van hun schaamstreek bedekken.

De ARTISTIEKE CACHE-SEXE

De negatieve houding van de Rooms-Katholieke Kerk tegenover afbeeldingen van de naakte mens, zeker wanneer de genitaliën zichtbaar waren, had zelfs nog tijdens de renaissance invloed op de kunsten. De strikte regels die bepaalden wat wel of niet fatsoenlijk was en wat letterlijk en figuurlijk door de beugel kon, waren ook van toepassing op niet-religieuze thema's. Hoewel in het oude Griekenland en Rome scènes met mythologische voorstellingen op geen enkele wijze werden gecensureerd, waren dergelijke scènes tijdens de christelijke tijd taboe en moesten de geslachtsdelen van mannen en vrouwen absoluut bedekt blijven. De belangstelling voor het naakte menselijk lichaam tijdens de renaissance zorgde er echter voor dat er opnieuw interesse ontstond in kunstwerken met mythologische onderwerpen. Toch moesten de geslachtsdelen van goden en historische helden op straffe van censuur nog steeds verborgen blijven. Vandaar dat legendarische paren als Poseidon en Amphitrite, Hercules en Deianira, Vulcanus en Venus, maar ook Apollo en Diana een cache-sexe nodig hadden, zoals Adam en Eva in voorgaande eeuwen. Huiselijke en andere profane tafereelen waren tijdens de renaissance heel populaire thema's in de kunst, maar ook deze onderwerpen ontsnapten niet aan de strenge regels betreffende het tonen van volledig naakte lichamen.

Ook in de seculiere kunst moesten dus allerhande vormen van cache-sexe uit de kast worden getrokken om censuur te vermijden en toch naakte

◀ *Adam en Eva*, schilderij (1597-1600) door Peter Paul Rubens, Rubenshuis, Antwerpen, België.

▶ *Leda en de Zwaan*, schilderij (ca. 1532) door Antonio da Correggio, Gemäldegalerie, Berlijn, Duitsland.

menselijke lichamen te kunnen afbeelden. Dit dwong kunstenaars tot originele en soms zeer ‘creatieve’ oplossingen. Een welkom element dat kon fungeren als cache-sexe was een dier dat toevallig voorbijkwam en zorgde voor de nodige bedekking. Een goed voorbeeld is te vinden op het schilderij *Leda en de zwaan* (1530-31) van de Italiaanse schilder Antonio da Correggio (1489-1534). Leda en de zwaan was een veel voorkomend onderwerp in de kunst van de zestiende eeuw en beeldt het verhaal uit van Zeus, die verliefd was op de mooie Leda. Leda ging echter niet in op zijn avances. Zeus veranderde zichzelf dan maar in een zwaan en kon op die manier Leda toch verleiden. Het schilderij van Coreggio toont rechtsbeneden de eerste ontmoeting tussen Leda en de zwaan (Zeus). In de centrale scène houdt Leda de zwaan tussen haar dijen en ondersteunt het dier met haar linkerhand, zodat haar naaktheid bedekt wordt. Links is een cupido te zien met een boog en twee andere cupido’s met fluiten. In de derde scène, rechtsboven in het schilderij, vliegt de zwaan weg, terwijl Leda zich aankleedt. De zwaan die hier fungeert als cache-sexe maakt niet alleen dat de naaktheid van Leda enigszins afgeschermd wordt, maar draagt ook bij aan de dynamiek van het schilderij en animeert zelfs het hele verhaal.

Een cache-sexe kan zelfs helpen om het centrale thema van het verhaal te accentueren. Dit is het geval in het schilderij *Amor en Psyche* uit 1589 van Jacopo Zucchi (1541-1590). Elke nacht bezoekt een geheime minnaar Psyche, maar verlaat haar vóór het ochtendlicht om te voorkomen dat zij hem ziet. Op een nacht steekt zij echter een lamp aan en ontdekt tot haar genoegen dat Eros haar bezoekt. Bij toeval (sic), te midden van de elegante

▲ *Amor en Psyche*, schilderij (1589) door Jacopo Zucchi, Galleria Borghese, Rome, Italië.

▼ *Venus en Cupido*, schilderij (ca. 1520) door Lorenzo Lotto, Metropolitan Museum, New York, USA.

enscenering van dit schilderij, richt Psyche haar hoopvolle ogen op een deel van Amors lichaam dat voor ons toeschouwers verborgen blijft door ... een elegante cache-sexe!

Een ander intrigerend schilderij vol symbolen, waaronder een specifieke vorm van cache-sexe, is *Venus en Cupido* van Lorenzo Lotto (1480-1556). Dit werk uit het begin van de zestiende eeuw toont de naakte Venus, die op de grond ligt, vergezeld van haar zoon Cupido. Hij plast door een kroon van mirtebladeren op zijn moeder, die uitgedost is als een jonge bruid. De figuur van een urinerende prepuberale jongen is een bekend motief in de klassieke kunst en staat bekend als de '*puer mingens*'. Dit thema was al bij de oude Romeinen heel populair, maar werd tijdens de renaissance opnieuw een succesvol onderwerp in de kunst. Cupido, die via een kroon op de buik van Venus plast, is een toespeling op de vruchtbaarheid en had voor de toeschouwer tevens een erotische lading. Die seksuele allusie wordt nog versterkt door de hoofdtooi van Venus, een tiara en een sluier, die typerend is voor de Venetiaanse bruiden uit de zestiende eeuw, en de oorbel met een parel, een symbool van zuiverheid. Rond Venus en Cupido liggen allegorische voorwerpen die verwijzen naar het huwelijk (de mirtekranen) en de vrouwelijkheid (de roos en de schelp), maar ook naar de eeuwige liefde (klimop). De rozenblaadjes, waarvan sommige als cache-sexe fungeren, zijn een teken van 'het verlies van haar maagdelijkheid', waarmee de godin Venus aangeeft dat zij garant staat voor een vruchtbaar huwelijk. Het thema van Venus en Cupido was dan ook erg populair als huwelijksgeschenk, en de afbeelding kon worden aangepast aan de specifieke wensen van de schenker. De aan- of afwezigheid van een cache-sexe hing dan ook

af van het ‘verzoek van de opdrachtgever’. Een mooi voorbeeld van de benadering ‘à la tête du client’ blijkt uit de drie versies van het schilderij *Venus en Cupido* van Alessandro Allori (1535-1607). Venus ontwapent Cupido om het lijden van de liefde weg te nemen en alleen het plezier te behouden. In de drie versies varieert de afbeelding van Venus’ vulva van volledig naakt in de eerste versie, tot gesluierd in de tweede en ten slotte bedekt door een rozenstruik in de derde versie. Voor elk wat wils!

De FALLISCHE CACHE-SEXE

Een interessante vorm van de mannelijke cache-sexe, die ook vrij vaak voorkomt in de klassieke kunst, imiteert de vorm van de fallus. Dergelijke fallische cache-sexe wordt meestal gebruikt om een symbolisch aspect van een voorstelling te accentueren. Een goed voorbeeld hiervan is te zien op het schilderij *Mars sortant des bras de Vénus pour aller à Troie* (Mars die Venus verlaat om naar Troje te vertrekken) van Jean Bardin (1732-1809), een Franse schilder van historische taferelen. Terwijl Mars, de god van de oorlog, afscheid neemt van Venus om ten strijde te trekken, probeert een gehelmde engel, het symbool van de militaire plicht, Mars naar het slagveld te leiden. De engel overhandigt Mars een zwaard dat niet alleen fungeert als cache-sexe, maar ook duidelijk verwijst naar een opstaande fallus. Dit fallisch element versterkt niet alleen het dramatische aspect van de scène, maar suggereert ook een transformatie van seksuele drift in krijgshaftige energie.

Een ander mooi voorbeeld van het gebruik van een wapen als fallische cache-sexe is te zien in het schilderij *L’Intervention des Sabines* (De tuszenkomst van de Sabijnse vrouwen) van de beroemde Franse schilder Jacques-Louis David (1748-1825). Het schilderij toont het legendarische gevecht tussen de Sabijnen, geleid door Titus Tatius, en de Romeinen, onder leiding van Romulus. Romulus’ vrouw Hersilia, de dochter van Tatius, staat in een dramatische pose tussen haar man en haar vader, op het moment dat Romulus op het punt staat zijn speer richting Tatius te werpen. De schede van het zwaard van de naakte Tatius fungeert niet alleen als cache-sexe, maar de specifieke vorm imiteert duidelijk een grote fallus. Dezelfde schilder gebruikte overigens de schede van een zwaard tweemaal als cache-sexe in een ander schilderij, *Léonidas aux Thermopyles* (Leonidas bij Termopilaë). De cache-sexe/schede van Leonidas, de Spartaanse leider, is zonder enige schroom opwaarts gericht, terwijl de andere cache-sexe/schede, die van een gewone soldaat is, in een meer ontspannen toestand naar beneden bengelt.

- ▶ *Venus en Cupido*, schilderij (na 1570) door Alessandro Allori, versie I, Uffizi, Firenze, Italië.
- ◀ *Venus en Cupido*, schilderij (na 1570) door Alessandro Allori, versie II, Musée Fabre, Montpellier, Frankrijk.
- ▶ *Venus en Cupido*, schilderij (na 1570) door Alessandro Allori, versie III, Los Angeles County Museum of Art, USA.

◀ *Mars verlaat Venus voor de Trojaanse Oorlog*, schilderij (1782) door Jean Bardin, Musée des Beaux-Arts d'Orléans, Frankrijk.

▼ *L'intervention des Sabines* (De tussenkomst van de Sabijnse vrouwen), schilderij (1799) door Jacques-Louis David, Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

▶ *La Gimblette* (Meisje met een hondje), schilderij (1770) door Jean-Honoré Fragonard, Alte Pinacothek, München, Duitsland.

▼ *Léonidas aux Thermopyles* (Leonidas bij Thermopylae), schilderij (1814) door Jacques-Louis David, Musée du Louvre, Parijs, Frankrijk.

- ▲ Moderne cache-sexe door Thom Brown, *Men's spring fashion 2020*, courtesy Thom Brown.
- ▶ *Diane chasseresse* (Diana op jacht), schilderij (1867) door Pierre-Auguste Renoir, National Gallery of Art, Washington, USA.
- ▶ *The Tepidarium*, schilderij (1881) door Lawrence Alma-Tadema, National Museums Liverpool, VK.

De VROUWELIJKE CACHE-SEXE

De cache-sexe als erotisch element in een kunstwerk wordt niet alleen gebruikt door mannen, maar ook door vrouwen. In het schilderij *La Gimblette* (Meisje met hond) van de Franse rococoschilder Jean-Honoré Fragonard (1732-1806) houdt een jong meisje een wiebelend hondje tussen haar benen. De kwispelende staart van het hondje fungeert als cache-sexe, maar dient tegelijkertijd als harige vervanging voor 'dat wat niet gezien mag worden'.

Zelfs wanneer de tijdgeest naaktheid wel aanvaardt, zeker in de kunst, kan een cache-sexe toch nog een belangrijk iconografisch element zijn. Een elegant voorbeeld is te vinden in het schilderij *Diane chasseresse* (Diana als jageres) van de Franse schilder Pierre-Auguste Renoir (1841-1919). Het schilderij uit 1867 stelt de geliefde van de schilder, Lise Tréhot, voor als de Romeinse godin Diana. Het lichaam van Diana is naakt weergegeven in een realistische stijl, maar met een stuk bont als cache-sexe. Een onverwacht rood lint is echter met het bont verweven en trekt de aandacht op wat bedekt is. Hierdoor wordt de spanning geaccentueerd tussen de sensualiteit van de godin en de terughoudendheid die haar wordt opgelegd door haar wens om voor altijd maagd te blijven.

Een zeer sensueel voorbeeld van het gebruik van een cache-sexe is te vinden in het schilderij uit 1881 *In het Tepidarium* van de Nederlandse schilder sir Lawrence Alma-Tadema (1836-1912), die vooral in het Verenigd Koninkrijk werkte. Het schilderij toont een naakte dame in het decor van een Romeins bad. In haar rechterhand houdt ze een *strigil*, een soort schraper om de huid schoon te maken, terwijl ze in haar linkerhand de pluim van een struisvogel vasthoudt, die als waaiër dient maar ook strategisch haar schaamstreek bedekt. Het duidelijk seksuele aspect van de pluim wordt bovendien nog versterkt door de fallische vorm van de *strigil*.

CACHE-SEXE en MODE

In de hedendaagse mannenmode wordt er de laatste jaren opnieuw gebruikgemaakt van een cache-sexe, meer bepaald in de vorm van nieuwe soorten schaambuidels, geïnspireerd op de voorgangers van 400 jaar geleden. De ontwerper Alessandro Michele, werkzaam bij Gucci, blies de schaambuidel als mode-accessoire nieuw leven in voor zijn lente/zomer 2019-mannencollectie. De buidel van runds- en slangenleer wordt als een soort harnas gedragen over een gewone broek en de ontwerper beschrijft deze cache-sexe als een symbolische oester die de parel verbergt. Ook de Amerikaanse modeontwerper Thom Browne voegde een extra *codpiece* toe aan de outfit van de mannelijke modellen in zijn voorjaarsshow 2020.

- ▶ Baptiste Giabiconi met een metalen cache-sexe, foto door Karl Lagerfeld voor de 2011 Pirelli-kalender.

Een cache-sexe kan zelfs het enige mode-element worden. De Pirelli-kalender *Mythologie* van 2011 bevatte een foto gemaakt door Karl Lagerfeld (1933-2019). De foto verheerlijkt een van zijn favoriete mannelijke modellen, Baptiste Giabiconi, naakt met als enige bedekking een metalen cache-sexe.

DANKWOORD

Dit boek had ik niet kunnen samenstellen zonder de steun van vele vrienden en liefhebbers van etnografie. BEDANKT! Zij die niet met hun naam vermeld zijn of niet vermeld wilden worden: OOK BEDANKT!

Javier Angulo, Madrid (ESP)
Marc Assayag, Montreal (CND)
Todd Barlin, Sydney (AUS)
Anna-Livia Belaert en Henk van de Wal, Leiden (NL)
Patrick Berben (B)
Bestuursleden Vereniging Tribale Kunst en Cultuur (NL)
Chris Boylan, Sydney (AUS)
Rob Claessens, Antwerpen (B)
Susan & Leo Coolen, Antwerpen (B)
Jo Debuck, Brussel (B)
Anne Depauw, Brakel (B)
Bert Garrebeek, Brussel (B)
Michel Gransard, Antwerpen (B)
Stefaan Grusenmeyer, Bangkok (TH)
Owen Hargreaves, Londen (UK)
Bertrand Henry, Parijs (F)
Oliver (†) en Damian Hoare, Londen (UK)
Sjef en Marie-Elle Horsten, Dongen (NL)
Henk Italiaander (†), Amsterdam (NL)
Mark Johnson, Marina del Rey (USA)
Koos Knol, Mussel (NL)
Ulrich Kortmann, Dortmund (D)
Felix Lauwers (†), Hoboken (B)
Roger Lefevre (†), Brussel (B)
Lorenz Leitner, Zürich (CH)
Finette Lemaire, Amsterdam (NL)
Stéphane Loiseau, Nivelles (B)
Pierre Loos, Brussel (B)
Joe Loux, San Francisco (USA)
Ludovic Marock, Zürich (CH)
Guy Martens, Brussel (B)
Gi Mateusen, Turnhout (B)
Anne & Johan Mattelaer, Kortrijk (B)
Anthony Meyer, Parijs (F)
Cedric Moermans, Antwerpen (B)
Louis Neiryck, Maastricht (NL)
Howard Nowes, New York (USA)
Alka Pande, New Delhi (IN)
Steffen Patzwahl, Brugelette (B)
Mikkel Pedersen, Kopenhagen (DK)
Javier Pinon, Haarlem (NL)
Dieter Schnurr, Düsseldorf (D)
Steven Sterk, Hedel (NL)
Michel Thieme, Amsterdam (NL)
Els Verhey, Amsterdam (NL)
Wonu Veys, Leiden (NL)
Rene Wijffels, Waspik (NL)
Michael Woerner, Hong-Kong

Bibliografie

INLEIDING

Alac, Patrik. 2012. *Bikini Story*. New York: Parkstone International.

Genz, Joseph H., Noelani Goodyear-Ka'ōpua, Monica C. LaBriola, Alexander Mawyer, Elicita N. Morei, en John P. Rosa. 2019. *Militarism and Nuclear Testing in the Pacific*. Edited by Monica C. LaBriola, *Teaching Oceania Series*. Honolulu: Center for Pacific Islands Studies, University of Hawai'i–Mānoa.

Howard, Michael C. 2000. 'Dress and Ethnic Identity in Irian Jaya'. *Journal of Social Issues in Southeast Asia* 15 (1):1-29.

The Jakarta Post. 2018. 'Papuan students start wearing "koteka" to school'. *The Jakarta Post*. www.thejakartapost.com/youth/2018/06/04/papuan-students-start-wearing-koteka-to-school.html.

Van Baal, J. 1966. *Dema: Description and Analysis of Marind-Anim Culture (South New Guinea)*. The Hague, Martinus Nijhoff.

O.

CACHE-SEXE

Barber, E.W., *Women's Work: The First 20,000 Years*. W. Norton and Company, New York, 1994.

Boucher, F., *20,000 Years of Fashion: The History of Costume and Personal Adornment*. Harry N. Abrams, New York, 1987.

Gell, A.F., 'Penis Sheathing and Ritual Status in a West Sepik Village'. *Man* 6, no. 2, 165-181, June 1971.

Ribeiro, A., and Cumming, V., *The Visual History of Costume*. Batsford, London, 1989.

Squire, G., *Dress and Society: 1560-1970*. Viking, New York, 1974.

Squire, G., en Baynes, P., *The Observer's Book of European Costume*. Frederick Warne and Company, London, 1975.

Tortora, P., en Eubank, K., *Survey of Historic Costume*. Fairchild Publications, New York, 1998.

Wilcox, R.T., *The Mode in Costume: A History of Men's and Women's Clothes and Accessories from Egypt 3000 BC to the Present*. Charles Scriber & Sons, New York, 1958.

1.

ONBEDEKT, BEDEKT en ONTDEKT

- Barcan, R., *Nudity: A Cultural Anatomy*. Oxford, Berg Publishers, 2004.
- Barcan, R., 'Nudism'. In Patricia W. and Bolin A. (eds.), *The International Encyclopaedia of Human Sexuality*. Chichester, Wiley-Blackwell, 2015.
- Berger, J., *Ways of Seeing*. New York, Penguin, 1972.
- Carr-Gomm, Ph., *A Brief History of Nakedness*. London, Reaktion Books, 2010.
- Cinder, C., *The Nudist Idea*. Riverside, Ultraviolet Press, 1998.
- Clark, K., *The Nude: A Study in Ideal Form*. Princeton, Princeton University Press, 1956.
- Hollander, A., *Seeing through Clothes*. New York, Viking Press, 1978.
- Nancy, J-L., *Corpus*. Fordham University Press, New York, 2008.
- Simons, P., *The Sex of Men in Premodern Europe. A cultural History*. Cambridge University Press, 2011.
- Thomason, K.K., *Naked: The Dark Side of Shame and Moral Life*. New York, Oxford University Press, 2018.

EXTRA BEDEKKING I

- Angulo, J.C., García-Díez, M., Martínez, M., 'Phallic decoration in Palaeolithic art: Genital scarification, piercing and tattoos'. *J. Urol. Dec*;186(6):2498-503, 2011.
- Bégouën, H., 'A propos de l'idée de fécondité dans l'iconographie préhistorique'. *Bulletin de la Société préhistorique française*, 26, 3, 197-199, 1929.
- Delporte, H., *L'image de la femme dans l'art préhistorique*. Picard, Paris, 1979.
- Eshleman, C., en Fuse, J., *Upper Palaeolithic Imagination & the Construction of the Underworld*. Wesleyan University Press, 2003.
- Hitchcock, D., 'The vulva in stone age art', www.donsmaps.com/vulvastoneage.html.
- Marshack, A., *The Roots of Civilization: The Cognitive Beginning of Man's First Art, Symbol and Notation*. McGraw-Hill, New York, 1972.

2.

De SCHAAMSTREEK BEDEKT

Anderson, W.R. et al., 'The Urologist's Guide to Genital Piercing'. *BJU Int.* 91 (3): 245–251, 2003.

Brown, D.E., Edwards, J.W., Moore, R.P., *The Penis Inserts of Southeast Asia*. Occasional paper no. 15, Centre for South and Southeast Asia Studies, University of California at Berkeley, 1988.

Caplan, J. (ed.), *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*. Princeton University Press, Princeton, 2000.

DeMello, M., *Encyclopaedia of Body Adornment*. Greenwood Press, Westport, 2007.

DeMello, M., *Bodies of Inscription: A Cultural History of the Modern Tattoo Community*. Duke University Press, Durham, 2000.

Gilbert, S., *Tattoo History: A Source Book*. Juno Books, New York, 2000.

Kasten, E., 'Genitale Body-Modifications bei Frauen' ['Genital Body Modifications in Women']. *Der Gynäkologe.* 40 (6): 489–500, 2007.

Lehmann, A-S., 'Small Hairs. Meaning and Material of a Multiple Detail in the Ghent Altarpiece's Adam and Eve Panels'. In: Currie, C., et al. (eds), *Van Eyck Studies*. Peeters Publishers, Leuven, 2016.

Richie, D., en Buruma, I., *The Japanese Tattoo*. Weatherhill, New York, 1980.

Rowanchilde, R., 'Male Genital Modification: A Sexual Selection Interpretation'. *Human Nature* 7(2), 1995.

Rubin, A. (ed.), *Marks of Civilization: Artistic Transformations of the Human Body*. Museum of Cultural History, University of California, Los Angeles, 1988.

EXTRA BEDEKKING II

Brinkmann, V., 'The Play of Colour on the Muses and the Kouros' <https://ancientanatomies.com/2018/01/18/perfect-pubic-hair>

Gisela, M., and Richter, A., *Kouros: Archaic Greek youths: A study of the development of the Kouros type in Greek sculpture*. Phaidon, London, 1970.

Smith, R., *Poetry, Patrons, and Festivals: From Archaic Greece to the Roman Empire*. Oxford University Press, 2007.

Whitely, J., *The Archaeology of Ancient Greece*. Cambridge University Press, 2001.

3.

CACHE-SEXE

- Barnes, R., en Eicher, J.B. (eds.), *Dress and Gender: Making and Meaning in Cultural Context*. Berg, Oxford and Providence, 1992.
- Bates, M., *Gluttons and Libertines: Human Problems of Being Natural*. Vintage Books, Random House, New York, 1958.
- Benson, E., en Esten, J., *Unmentionables: A Brief History of Underwear*. Simon & Schuster, New York, 1996.
- Bowman, K., *Corsets & Codpieces*. Pen & Sword Books Ltd, South Yorkshire, 2015.
- Cunnington, C.W., *The History of Underclothes*. Dover Publications, New York, 1992.
- Daraul, A., *A History of Secret Societies*. Citadel Press, Secaucus, New Jersey, 1961.
- Eicher, J.B. (ed.), *Dress and Ethnicity: Change across Space and Time*. Berg, Oxford and Washington D.C., 1995.
- Glover, M., *Thrust: A Spasmodic Pictorial History of the Codpiece in Art*. David Zwirner Books, New York, 2019.
- Gröning, K., *Body Decoration: A World Survey of Body Art*. Vendome Press, New York, 1998.
- Hobsbawn, E., en Ranger, T. (eds.), *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
- Joseph, N., *Uniforms and Non-Uniforms*. Greenwood Press, New York, 1986.
- Kennet, F., *World Dress*. Checkmark Books, New York, 1995.
- Lehmann, A-S., en Roodenburg, H. (eds.), *Body and Embodiment in Netherlandish Art*. Waanders Publishers, Zwolle, 2008.

EXTRA DEKKING III

- Boespflug, F., *La Crucifixion dans l'art: un sujet planétaire*. Groupe Bayard, Montrouge, 2019.
- Condra, J., *The Greenwood Encyclopaedia of Clothing through World History: Prehistory to 1500 CE*. Greenwood Publishing Group, Westport, Connecticut, 2008.
- Folz, R., *Le souvenir et la légende de Charlemagne*. Éditions Slatkine, Genève, 1973.
- Leupin, A., *Phallophanies. La chair et es acré*. Editions du Regard, Paris, 2000.
- Nickell, J., *Relics of the Christ*. University Press of Kentucky, 2007.
- Steinberg, L., *The Sexuality of Christ in Renaissance Art and in Modern Oblivion*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1996.
- Thoby, P., *Le crucifix des origines au Concile de Trente: étude iconographique*. Bellanger, Nantes, 1959.
- Viladesau, R., *The Beauty of the Cross: The Passion of Christ in Theology and the Arts from the Catacombs to the Eve of the Renaissance*. Oxford University Press, 2006.

4.

De BILLEN BEDEKT

Browne, R.B., *Objects of Special Devotion: Fetishes and Fetishism in Popular Culture*. Bowling Green University Press, Indiana University, 1982.

Hennig, J.L., *The Rear View: A Brief and Elegant History of Bottoms Through the Ages*. Souvenir Press, London, 1995.

Singleton, A.J., 'Cultural History of the Buttocks'. In Pitts-Taylor, V. (ed.), *Cultural Encyclopaedia of the Body*. ABC-CLIO, Greenwood, 2008.

Steele, V., *Fetish: Fashion, Sex and Power*. Oxford University Press, 1997.

Van Ham, P., *Arunachal. Peoples, Arts and Adornments*. Nyogi books, New Delhi, 2014.

EXTRA BEDEKKING IV

Clifton, C., en Scully, P., *Sara Baartman and the Hottentot Venus: A Ghost Story and a Biography*. Princeton, 2009.

Gilman, S.L., *Black Bodies, White Bodies: Toward an Iconography of Female Sexuality in Late Nineteenth Century Art, Medicine, and Literature*. The University of Chicago Press, 1985.

Gordon-Chipembere, N., *Representation and Black Womanhood: The Legacy of Sarah Baartman*. Palgrave Macmillan, New York, 2011.

Holmes, R., *The Hottentot Venus*. Bloomsbury, 2008.

Willis, D., *Black Venus: They called her 'Hottentot'*. Temple University Press, Philadelphia, 2010.

5.

De VULVA BEDEKT

- Craik, J., *The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion*. Routledge, 1993.
- Dashu, M., 'Icons of the Matrix'. *Journal of Archaeomythology*, vol. 1, 2005.
- Devereux, G., *Baubo, la vulve mythique*. Payot & Rivages, Paris, 2011.
- Johnson, D., *Body: Recovering Our Sensual Wisdom*. North Atlantic Books, 1992.
- van der Meer, A., *The Language of the Primal Mother. The Evolution of the Female Image in 40,000 Years of Global Venus Art*. Pansophia Press, The Hague, 2013.
- Neill, S., en Lewis, F., *Ridley's The Vulva*. 3rd ed., Wiley-Blackwell, 2009.
- Lucy Goodison, L., Morris, C., *Ancient Goddesses: The Myths and the Evidence*. University of Wisconsin Press, 1998.
- Valerie Steele, V., *Encyclopaedia of Clothing and Fashion*. Charles Scribner's Sons, 2005.
- Turner Wilcox, R., *The Mode in Costume*. Courier Corporation, 2008.

EXTRA BEDEKKING V

- As-Vijvers, A.M., en Korteweg, A.S., *Splendour of the Burgundian Netherlands, Ninety of the Finest Medieval Manuscripts*. Museum Catharijneconvent, Utrecht, 2018.
- Cuddeford, J., *The Pilgrim's Badge*. Mount Publications, United Kingdom, Chelmsford, 2003.
- Jones, M., *The Secret Middle Ages: Discovering the Real Medieval World*. Praeger, 2003.
- Lindquist, S.C.M. (ed.), *The Meanings of Nudity in Medieval Art*. Farnham, Ashgate, 2012.
- Reiss, B., 'Pious Phalluses and Holy Vulvas: The religious Importance of Some Sexual Body Part Badges in Late-Medieval Europe (1200-1550)', in: *Peregrinations: Journal of Medieval Art and Architecture*, Vol. 6, Issue 1, 2017.
- Roberts, J., *Sheela-na-gig: Sacred Celtic Images of Feminine Divinity*. Process Media, USA, 2020.
- Spencer, B., *Pilgrim Souvenirs and Secular Badges*. Boydell & Brewer Ltd, United Kingdom, 2010.

6.

De PENIS BEDEKT

Collet, M., 'Penis Sheaths Worn by the Tribes of New Guinea'. www.environmentalgraffiti.com/news-penis-sheaths-cache-sexe

Gell, A.F., 'Penis Sheathing and Ritual Status in a West Sepik Village'. *Man*, vol. 6, no. 2, 165-181, 1971.

Heiser, C.B., 'The Penis Gourd of New Guinea'. *Annals of the Association of American Geographers* 63, no. 3, 312- 318, 1973.

Hovorka, O., 'Verstümmelungen des männlichen Gliedes bei einigen Völkern der Altertums und der Jetztzeit'. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 1:131-43, 1894.

Howard, M.C., 'Dress and Ethnic Identity in Irian Jaya'. *Journal of Social Issues in Southeast Asia*, Vol. 15, No. 1, 1-29, 2000.

Jones S., 'Sex, Art and Edo Culture'. In: *The East Asian Institute*, Bloomington, USA, 1996

Lagercrantz, S., 'Penis Sheaths and Their Distribution in Africa'. *Occasional papers*, VII:2, Uppsala Universitet, 1976.

Muraz, G., 'Les cache-sexe du Centre-africain'. *Journal des Africanistes*. 2-1, 103-112, 1932.

Ucko, P.J., 'Penis Sheath: A Comparative Study'. *Proceedings of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 27-61, 1969.

Webster, D., 'Already Sovereign as a People: A Foundational Moment in West Papuan Nationalism'. *Pacific Affairs*, Vol. 74, No. 4, 507-528, 2001.

Welch, N., 'Mud, Feathers and Penis Gourds'. *Ornament* 24, no. 3, 2001.

Wickler, W., 'Ursprung und biologische Deutung des Genital-präsentierens männlicher Primaten'. *Z Tierpsychol* 23: 422-437, 1966.

Youssef, H., 'The History of the Condom'. *Journal of the Royal Society of Medicine*. 86 (4): 226-228, April 1993.

EXTRA BEDEKKING VI

Bortolot, A., *A Language for Change: Creativity and Power in Mozambican Makonde Masked Performance circa 1900-2004*. Ph.D. dissertation, Columbia University, 2007.

Gardi, R., *Kirdi – Unter den heidnischen Stämmen in den Bergen und Sümpfen Nordkameruns*. Büchergilde Gutenberg, Zürich 1957.

Israel, P., *In Step With the Times: Mapiko Masquerades of Mozambique*. Ohio University Press, 2014.

Meek, C.K., *Tribal Studies in Northern Nigeria*. Paul, Trench, Trubner, London, 1931.

'Tribal African Art. Makonde (Wamakonde)'. Accessed 17 February 2022. www.zyama.com/makonde/pics

7.

De CACHE-SEXE in KUNST en MODE

Aubenas, S., en Comar, P., *Cache sexe. Le désaveu du sexe dans l'art*. Paris, Editions de La Martinière, 2014.

Barber, E., *Women's Work: The First 20,000 Years*. New York, W.W. Norton and Company, 1994.

Bossut, Y. et al., *Le cache-sexe des anges. Les lèvres nues*, Brussels, 1978.

Carter, A., *Underwear: The Fashion History*. London, B.T. Batsford Ltd., 1992.

Carr-Gomm, Ph., *A Brief History of Nakedness*. London, Reaktion Books, 2010.

Langer, L., *The Importance of Wearing Clothes*. Los Angeles, Elysium, 1991.

Sterck & De Vreese

© 2023 Philip E.V. Van Kerrebroeck | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp en boekverzorging: Peter Boersma

Foto achterzijde: Maximo Felix

ISBN 978 90 5615 997 9

NUR 694

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland info@sterckendvreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Sterck & De Vreese.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendvreese.nl